

ALEKSZANDR PUSKIN
A KAPITÁNY LÁNYA

Fordította: Honti Rezső

TARTALOM

- 1 A GÁRDAALTISZT
- 2 A VEZETŐ
- 3 AZ ERŐD
- 4 A PÁRBAJ
- 5 SZERELEM
- 6 PUGACSOV LÁZADÁSA
- 7 A ROHAM
- 8 A HÍVATLAN VENDÉG
- 9 A VÁLÁS
- 10 A VÁROS OSTROMA
- 11 A LÁZADÓK TANYÁJA
- 12 AZ ÁRVA
- 13 LETARTÓZTATÁS
- 14 ÍTÉLET

FÜGGELÉK
A KIHAGYOTT FEJEZET

Fiatalkorodtól vigyázz becsületedre.

Példabeszéd

1

A GÁRDAALTISZT

- *Ha a gárdába lép, holnapra kapitány!*
- *Minek? Jobb volna, ha csapathoz menne el.*
- *Igaz. A harcmező mindenkit megnevel...*

- *És édesapja ki?*

Knyazsnyin

Apám, Andrej Petrovics Grinyov, fiatal korában Minyih gróf alatt szolgált, és mint alezredes vonult nyugalomba az 17..-ik esztendőben. Attól fogva szimbirszki falujában élt, ott vette el Avdotya Vasziljevna J.-t, egy ottani szegény nemesember leányát. Kilencen voltunk gyerekek. Testvéreim mind fiatalon haltak meg.

Anyám még másállapotban volt velem, amikor engem egyik közeli rokonunk, B. herceg gárdaőragnak jóvoltából bejegyezték kadétnak a Szemjonov-ezredbe. Ha anyám minden várakozása ellenére történetesen leányt szül, akkor apám illetékes helyen bejelenti a be nem vonult kadét halálát, és ezzel a dolog rendben is lett volna. Iskolázásom befejezéséig szabad-ságot számítottam. Abban az időben másképp nevelkedtünk, mint manapság. Ötéves koromban Szaveljicsnek, a lovásznak gondjaira bízta, akit józanságáért léptettek elő száraz-dajkámmá. Az ő felügyelete alatt tizenkét éves koromra megtanultam írni-olvasni, és igen bölcsen tudtam az agarak tulajdonságainak kérdéséhez hozzászólni. Ez időben szerződöttem hozzám édesapám francia tanítót, Beaupré urat, akit Moszkvából hozatott az évi bor- és asztaliolaj-szükségletével együtt. A tanító megérkezése nagyon nem tetszett Szaveljicsnek.

- No, hál' istennek - dörmögte. - Azt hiszem, a gyerek elég jól van mosdva, fésülve, táplálva. Minek hiába kidobni a pénzt és moszjót fogadni, mintha mi nem volnánk elegen magunk is?

Beaupré odahaza borbély volt, azután Poroszországban katona, onnan Oroszországba jött *pour être outchitel* (tanítónak lenni), anélkül hogy tisztában lett volna e szó jelentésével. Jó fiú volt, de a végtelékig könnyelmű és korhely. Fő gyengéje: a szépnem iránt való határtalan rajongása volt; gyengéd gerjedelmeiért néha úgy elpáholták, hogy naphosszat nyögött belé. Ezenfelül (saját szavai szerint) „nem vetette meg a flaskát sem”, vagyis szerette leinni magát. Mivel nálunk csak ebédhez adtak bort, azt is csak pohárjával, és hozzá a tanítót gyakran ki is hagyták, Beaupré uram hamarosan rákapott az orosz pálinkára, sőt utóbb saját honi borainak is fölébe helyezte, mondván, hogy ez hasonlíthatatlanul jobbat tesz a gyomornak. Mi igen jól megfértünk egymással, és bár ő a szerződés értelmében köteles lett volna engem *franciára, németre és minden tudományra* megtanítani, inkább azon igyekezett, hogy mielőbb megtanuljon tőlem oroszul gagyogni, azontúl mindegyikünk a maga dolgával törődött. A legnagyobb egyetértésben éltünk. Nem is kívántam más mentort. De a sors csakhamar elszakított bennünket egymástól, éspedig a következő körülmények között.

Palaska, a mosónő, egy kövér, ragyás leányzó, és Akulka, a kancsal teheneslány, mintha csak összebeszéltek volna, egyszerre vetették magukat anyám lába elé, hogy vétkes gyengeségüket beismerjék, és sírva tegyenek panaszt a moszjő ellen, aki tapasztalatlanságukkal visszaélt. Anyuskám ebben nem ismert tréfát, és mindenről beszámolt apuskának. Ő sem sokat teketóriázott. Azonnal magához hívatta azt a „disznó franciát”. Azt jelentették neki, hogy a moszjő éppen leckét ad nekem. Apuska bejött a szobámba. Monsieur Beaupré az igazak álmát aludta

ágyán. Én nagy munkában voltam. Tudni kell, hogy Moszkvából egy térképet hozattak a számomra. Ott lógott a falon, senki se használta, és engem a terjedelmes, remek papírlap már régen csábított. Elhatároztam, hogy sárkányt készítek belőle, és kihasználva a moszjő álmát, hozzáfogtam a munkához. Apuska akkor lépett be, amikor éppen a hársfaháncs farkat ragasztottam a Jóreménység fokára. Amikor meglátta, hogyan tanulmányozom a földrajzot, meghúzta a fületem, aztán odasietett Beaupréhoz, kíméletlenül felkeltette, és csak úgy zúdította rá a szemrehányásokat. Beaupré nagy zavarában fel akart tápászkodni, de nem bírta: a szerencsétlen francia holtreszeg volt. Még ez is! Apuska gallérjánál fogva emelte fel az ágyból, kituszkolta az ajtón, és még aznap kidobta házából, Szaveljics leírhatatlan örömeire. Így fejeződött be neveltetésem.

Mint „nemesúrfi” éltem tovább, kergettem a galambokat, bakugróst játszottam a majorbeli gyerekekkel. Közben betöltöttem tizenhatodik évemet. Ekkor sorsom megfordult.

Egy őszi napon anyuska a fogadószobában mézes befőttet készített, és én nagyokat nyelve néztem a forró lé habzását. Apuska az ablaknál olvasta az *Udvari kalendárium*-ot, (ahol a legmagasabb állami és katonai tisztségeket betöltő személyek névsorát is közzétették) amelyet minden évben megkapott. Ez a könyv nagy hatással volt reá; mindig különös figyelemmel merült bele, és az olvasás bámulatosan működésbe hozta epéjét. Anyuska, aki már ismerte természetét és szokásait, mindig azon volt, hogy minél jobban eldugja előle ezt a szerencsétlen könyvet, úgyhogy az *Udvari kalendárium* néha hónapokon át nem került apám szeme elé. De ha véletlenül ráakadt, akkor órák hosszat nem adta ki a kezéből. Nos tehát, apuska az *Udvari kalendárium*-ot olvasta, s koronként vállát vonogatva halkan megszólalt: „Altábornagy!... Mint őrmester szolgált a századomban... Mindkét orosz rend lovagja!... Mióta is nem láttuk egymást?”... Végül a díványra hajította a kalendáriumot, és gondolatokba mélyedt. Ez semmi jót nem jelentett.

Egyszerre anyuskához fordult:

- Avdotya Vasziljevna, hány éves is Petrusa?

- Most töltötte be a tizenhatodikat - felelte anyuska. - Abban az esztendőben született, amikor Nasztaszja Geraszimovna néni a fél szemére megvakult, és amikor...

- Jó! - vágott közbe apuska. - Itt az ideje, hogy katonának menjen. Eleget lődörgött a cseléd-szobákban, eleget mászott a galambdúcokra.

Az a gondolat, hogy rövidesen el kell tőlem válnia, úgy megrendítette anyámat, hogy beejtette a kanalát a fazékba, és arcán könnyek peregtek végig. Az én elragadtatásomat ellenben nehéz volna leírni. A katonai szolgálat gondolata bennem összeforrt a szabadságnak és a pétervári élet örömeinek gondolatával. Elképzeltem magamat mint gárdatisztet - szerintem ez volt a tetőpontja az emberi boldogságnak.

Apuska nem szerette szándékait megváltoztatni, sem pedig végrehajtásukat halogatni. Elutazásom napját kitűzték. Az előző napon apuska kijelentette, hogy levelet ad velem leendő parancsnokomhoz, és tollat, papírt kért.

- Ne felejtse el, Andrej Petrovics - szólt anyuska -, az én nevemben is tiszteltetni B. herceget, és írja meg, hogy remélem, nem vonja meg Petrusától jóindulatát.

- Badarság! - felelte apám összeráncolt homlokkal. - Miért írnék B. hercegnek?

- De hisz azt mondtad, hogy írni szándékozol Petrusa parancsnokának.

- No és?

- Hát hiszen B. herceg lesz Petrusa parancsnoka. Hiszen Petrusát a Szemjonov-ezredbe vették fel.

- Felvették! Mit bánom én, ha felvették is? Petrusa nem megy Pétervárra. Mit tanul, ha Pétervárrott szolgál? Költekezni meg bolondságokat csinálni! Nem, hadd szolgáljon a seregben, hadd nyomja a borjú szíja, hadd szagoljon csak puskaport! Legyen katona, ne pedig naplopó. Még hogy a gárdába! Hol van a passzusa? Add ide.

Anyuska - előkereste a passzusomat; egy skatulyában őrizte azzal az ingecskével együtt, amelyben kereszteltek. Remegő kézzel nyújtotta át apuskának. Apám figyelmesen átolvasta, maga elé tette az asztalra, és belefogott a levelébe.

Furdalt a kíváncsiság. Ugyan hova küldenek, ha nem Pétervárra? Le nem vettem a szememet apuska tolláról, amely meglehetősen lassan mozgott. Végre befejezte a levelet, lepecsételte, egy borítékba tette a passzusommal, levette szemüvegét, odahívott magához, és így szólt:

- Nesze, itt a levél Andrej Karlovics R. számára, aki nekem régi bajtársam és barátom. Orenburgba mégy; ott szolgálj majd az ő parancsnoksága alatt.

Így foszlottak szét ragyogó reményeim! A víg pétervári élet helyett az elhagyott és távoli vidék unalma várt reám. A katonai szolgálatot, amelyre egy pillanattal ezelőtt oly nagy elragadtatással gondoltam, most súlyos szerencsétlenségnek láttam. De nem lehetett ellenkezni! Másnap reggel a tornác elé állott az úti kibitka, rátették a bőröndömet, a teakészletes ládikát, a kalácsos-pástétomos bugyrokot, az otthoni kényeztetés utolsó tanújelét. Szüleim áldásukat adták, és apuska azt mondta nekem:

- Isten veled, Pjotr. Szolgálj hűséggel annak, akinek felesküszöl; engedelmeskedjél előljáróidnak; ne hajhászd a kegyüket, szolgálatokra ne kéredzkedjél, szolgálat alól ne vond ki magad, és gondold a példabeszédre, hogy: vigyázz a ruhádra, amíg új, és becsületedre fiatal korodtól.

Anyuska könnyes szemmel hagyta meg nekem, hogy vigyázzak egészségemre, Szaveljicsnek meg, hogy legyen gondja a fiacskájára. Rám húzták a nyúlőr bundát, fölébe a rókaprémet. Kocsiba ültem Szaveljiccsel, és sűrű könnyhullatások között útnak eredtem.

Még az éjjel megérkeztünk Szimbirszkbe, ahol egy napot kellett időznünk különféle bevásárlások miatt, amiket Szaveljicsre bízta. Én a fogadóban maradtam. Szaveljics reggel nekilátott a beszerzéseknek. Mikor beleuntam, hogy az ablakon át kibámészkodjam a piszkos mellékutcákra, elkezdtem a szobákban keresztül-kasul járkálni. Bementem a biliárdterembe, ahol egy magas, mintegy harmincöt éves, hosszú fekete bajuszos urat pillantottam meg, háziruhában, kezében a dákó, fogai közt pipa. A markórral (a biliárdasztal mellé beosztott alkalmazott, aki a játékosok eredményeit számlálja és feljegyzi) játszott, aki, ha nyert, egy pohár pálinkát kapott, ha veszített, kötelees volt négykézláb a tekeasztal alá mászni. Minél tovább játszottak, annál sűrűbb lett a négykézláb-mászás, amíg végre a markőr az asztal alatt maradt. Az úriember néhány erős kifejezést mondott felette halotti beszédül, és felajánlott nekem egy játszmat. Én, mivel nem értettem hozzá, nem fogadhattam el. Ezt láthatólag igen furcsállotta. Szinte szánakozva nézett végig rajtam, de beszédbe ereszkedtünk. Megtudtam, hogy Ivan Ivanovics Zurinnak hívják, kapitány a ...-ik huszárezredben, sorozás miatt jött Szimbirszkbe, és a fogadóban lakik. Meghívott, ebédeljek vele, csak katonásan, szegény emberek módjára. Szívesen ráállottam. Asztalhoz ültünk. Zurin sokat ivott, engem is kínálgatott, mondván, hogy a katonaéletet meg kell szokni; azután katona-anekdotákat mesélt, én meg gurultam a nevetéstől. Mint igazi jó barátok keltünk fel az asztaltól. Ekkor ajánlkozott, hogy megtanítsa biliárdozni.

- Ez - azt mondja - feltétlenül szükséges a magunkfajta katonának. Hadgyakorlaton például valami kis fészekbe kerül az ember; hát mihez fogjon, kérem szeretettel? Hiszen nem lehet mindig zsidót verni! Akarva, nem akarva elmegy a vendéglőbe, és elkezd biliárdozni; hát ezért kell érteni a játékhoz!

Engem tökéletesen meggyőzött, és nagy szorgalommal láttam a tanuláshoz. Zurin hangosan biztatgatott, csodálkozott gyors haladásomon, és néhány lecke után azt javasolta, játsszunk pénzbe, de csak garasos játszmát, nem a nyereségért, hanem csupán azért, hogy ne játsszunk ingyen, ami szerinte a legcsúnyább szokás. Ebbe is beleegyeztem, Zurin pedig puncsot hozatott, rábeszélte, kóstoljam meg, azt erősítgetvén, hogy a katonaélethez hozzá kell szokni, márpedig mi a katonaélet puncs nélkül? Engedelmeskedtem. Eközben folytattuk a játékot. Minél sűrűbben hörpintettem poharamból, annál merészebb lettem. A golyók minduntalan kirepültek az asztal peremén keresztül, dühösködtem, szidtam a markórt, hogy isten tudja, hogyan számol, mindig jobban megnőveltem a tétet - úgy viselkedtem, mint a gyerkőc, akit szabadjára engedtek. Az idő észrevétlenül múlt. Zurin az órára nézett, letette a dákót, és kijelentette, hogy száz rubelt vesztettem. Ez megdöbbenett. A pénzem Szaveljicsnél volt. Mentegetőzni kezdtem. Zurin közbevágott.

- De kérlek! Nincs miért izgulni. Én várhatok; addig pedig elmehetünk Arinuskához.

Mi kell még egyéb? A napot olyan korhelyül végeztem, ahogyan megkezdtem. Arinuskánál vacsoráztunk.

Zurin folyton töltött nekem, és egyre ismételgette, hogy meg kell szokni a katonaéletet. Mikor felkeltünk az asztaltól, alig bírtam a lábamon megállni; éjfélkor Zurin visszavitt a fogadóba.

Szaveljicssel a lépcsőn találkoztunk. Mikor meglátta rajtam szolgálati buzgóságom félreismerhetetlen jeleit, óbégatásban tört ki.

- Mi ez, uram, mi történt veled? - szólt siránkozó hangon. - Hol ittad így le magadat? Jaj nekem, istenkém! Soha ilyen szerencsétlenséget!

- Hallgass, vén medve! - feleltem neki akadozva. - Te vagy berúgva: eridj aludni... és fektess le!

Másnap fejfájással ébredtem, és csak zavarosan emlékeztem az előző napi eseményekre. Elmélkedésemet Szaveljics zavarta meg, aki egy csésze teát hozott be nekem.

- Pjotr Andrejics - szólt fejét rázva -, korán, nagyon korán kezded. Ugyan kire ütsz? Úgy tudom, sem atyuskád, sem nagyatyuskád nem ivott soha: anyuskádról nem is szólva, aki, mióta él, kvaszon kívül semmit sem értetett a szájához. És ki az oka mindennek? Az az átkozott moszjő. Az futkosott minduntalan Antyipovnához, hogy, azt mondja, *madám, zse vu pri*, (asszonyom, kérem) vodkát! Most tessék a *zse vu pri*! Szó sincs róla, jó oktatást adott, kutyaházi! Hát kellett azt a pogányt nevelőnek felfogadni, mintha saját emberei nem lettek volna a nagyságos úrnak!

Szégyelltem magamat. Elfordultam, és így szóltam:

- Menj ki, Szaveljics; nem kell tea.

De Szaveljicset bajos volt lerázni, ha egyszer benne volt a prédikálásban.

- Most aztán látod, Pjotr Andrejics, mi az, ha az ember kirúg a hámból. A feje is nehéz, enni sincs kedve. Az iszákos ember semmire se jó... Igyál egy kis uborkalevet mézzel, vagy legjobban kijózanít majd egy fél pohár pálinka. Parancsolsz?

Ekkor egy gyerek lépett be, levelet hozott nekem I. I. Zurin úrtól. Felbontottam, és a következő sorokat olvastam:

Kedves Pjotr Andrejics, légy szíves, küldd meg nekem ezzel a gyerekekkel azt a száz rubelt, amit tegnap este vesztettél. Nagy szükségem van pénzre.

Szolgálatodra mindig készen

Ivan Zurin

Mit sem lehetett tenni. Közömbös arcot vágtam. Szaveljicshez fordultam, aki *pénzemnek, fehérműmnek és ügyeimnek kezelője* volt, és megparancsoltam, adjon át a gyerekeknek száz rubelt.

- Hogyan? Minek? - kérdezte Szaveljics elámulva.

- Tartozom vele - feleltem a tőlem telhető legnagyobb hidegvérrel.

- Tartozol! - válaszolta Szaveljics, mindjobban elcsodálkozva. - És ugyan mikor keveredtél adósságba? A dolog nagyon gyanús. Tehetsz, amit akarsz, de én nem adok pénzt.

Tudtam, hogy ha ebben a döntő percben nem töröm meg az öreg makacsságát, akkor a jövőben nehéz lesz az ő gyámkodása alól kivonnom magamat, és büszkén a szemébe nézve így szóltam:

- Én az urad vagyok, te pedig a szolgám. A pénz az enyém. Elvesztettem a játékban, mert az nekem úgy tetszett; neked meg azt tanácsolom, hogy ne okoskodj, hanem tedd, amit parancsolnak!

Szaveljicset annyira megrendítették szavaim, hogy összecsapta a kezét, és kővé meredt.

- No, mit állsz itt?! - kiáltottam rá haragosan.

Szaveljics sírva fakadt.

- Bátyuska, Pjotr Andrejics - szólt reszkető hangon -, ne búsíts halálra. Kincsem! Hallgass rám, hallgass öreg fejemre: írd meg annak a tolvajnak, hogy tréfál, hogy ekkora pénz nincs is nálunk. Száz rubel! Irgalmas Isten! Mondd, hogy a szüleid a legszigorúbban megtiltották a játékot másba, mint dióba...

- Elég a fecsegésből - vettem közbe szigorúan -, add ide a pénzt, máskülönben kirúglak!

Szaveljics mély fájdalommal nézett rám, és elment a pénzért. Sajnáltam szegény öreget, de szabad akartam lenni, neki pedig megmutatni, hogy már nem vagyok gyerek. Zurin megkapta a pénzt. Szaveljics sietett elvinni engem abból az átkozott fogadóból. Beállított, és jelentette, hogy a lovakat befogták. Nyugtalan lelkiismerettel és néma büntudattal távoztam Szimbirszk-ből; el sem búcsúztam mesteremtől, és nem gondoltam rá, hogy valaha is viszontlátom.

2 A VEZETŐ

*Sose jártam e vidéken;
Idegen táj, tetszel nékem.
Én magam akadtam-é rád,
Lovacskám hozott-é hozzád,
Ide hozott, ide engem.
Nyughatatlan ifjú lelkem.
Kocsmagőzről kába fejem...*

Régi dal

Úti elmélkedéseim nem voltak nagyon kellemesek. Veszteségem az akkori árakhoz képest nem volt jelentéktelen. Kénytelen voltam magamban beismerni, hogy bután viselkedtem a szimbirszki fogadóban, és hogy vétkeztem Szaveljics ellen. Mindez nagyon bántott. Az öreg mogorván ült a bakon, elfordult tőlem és hallgatott, csak néha krárogott egyet. Mindenáron ki akartam vele békülni, de nem tudtam, hogyan fogjak hozzá. Végre így szólítottam meg:

- No-no, Szaveljics! Elég volt. Béküljünk ki. Hibáztam. Tegnap komiszul viselkedtem, téged pedig ok nélkül megbántottalak. Megígérem, hogy ezentúl okosan viselem magamat, és szót fogadok neked. No, ne haragudj, béküljünk ki.

- Ó, bátyuska, Pjotr Andrejics! - felelte mély sóhajtással. - Magamra haragszom: magam vagyok hibás mindenben. Hogyan hagyhattalak magadra a fogadóban? De mit lehet tenni? Az ördög vitt rá, hogy betérjek a sekrestyénéhez, látni akartam a komaasszonyt. Úgy jártam én is: „A komához beszólok, megcsípnek a pandúrok.” Baj, baj. Hogy kerülök most majd az uraság szeme elé? Mit szólnak, ha megtudják, hogy a gyerekek részeges és kártyás?

Hogy megnyugtassam szegény Szaveljicset, szavamat adtam neki, hogy többé egy kopejkát sem költök el az ő beleegyezése nélkül. Lassanként megnyugodott, bár néha dörmögött egyet-egyet magában, fejét rázogatván: „Száz rubel! Nem kicsiség!”

Közeledtem rendeltetésem helyéhez. Körös-körül nyomasztó pusztaság terült el, melyet hal-mok és árkok szakítottak meg. Mindent hó borított. A nap nyugovóra hajolt. A kibitka a szűk úton, jobban mondván a parasztszának kitaposott nyomában haladt előre. Egyszerre a kocsis oldalt pillantott, azután levette sapkáját, hozzám fordult, és így szólt:

- Nagyságos úr, nem parancsolod, hogy visszaforduljunk?

- Ugyan minek?

- Nem várhatunk semmi jót ettől az időtől. Szél kerekedik, ni, hogy porzik az út hava.

- Az is baj?

- Hát azt látod-e? (A kocsis ostorával kelet felé mutatott.)

- Nem látok én semmit, csak a fehér pusztaságot meg a derült eget.

- Ott, ott, azt a kis felhőt.

Valóban láttam az ég alján egy fehér felhőcskét, amelyet eleinte távoli dombnak néztem. A kocsis felvilágosított, hogy a kis felhő vihart jelent.

Hallottam már az arrafelé dühöngő hóviharokról, és tudtam, hogy teljes kocsisorokat is eltemettek. Szaveljics a kocssal egyetértően tanácsolta, forduljunk vissza. De a szelet nem tartottam erősnek; bíztam benne, hogy még idejében megérkezünk a legközelebbi postaállomásra, és megparancsoltam, hogy hajtson gyorsabban.

A kocsi nekiiramodott, de a kocsis minduntalan kelet felé tekingetett. A lovak szaporán futottak. Eközben a szél mind erősebbé vált. A felhőcske nagy, fehér felhőgomollyá lett, amely nehézkesen emelkedett, növekedett, és lassanként bevonta az eget. Finom szemű hó kezdett hullni, majd egyszerre nagy pelyhekben zúdult le. A szél felsüvített, kitört a hóvihar. Egy pillanat alatt összeolvadt a sötét ég és a hótenger. Minden eltűnt.

- No, nagyságos úr - kiáltott a kocsis -, itt a veszedelem! Hófúvás!

Kínéztem a kocsból. Körös-körül sötétség és orkán. A szél olyan vadul, kifejezésteljesen üvöltött, hogy szinte élőlénynek tarthatta volna az ember. A hó belepett engem meg Szaveljicsét; a lovak lépésben mentek, s csakhamar megálltak.

- Miért nem hajtasz? - kérdeztem türelmetlenül a kocsistól.

- Minek hajtani? - felelte, s leugrott a bakról. - Úgy sem tudom, merre járunk. Út nincs, körös-körül meg sötétség.

Meg akartam szidni. Szaveljics a pártjára állott.

- Okos dolog is volt nem hallgatni ránk - szólt mérgesen. - Ha visszahajtottunk a fogadóba, megteázhatsz, és reggelig pihenhetsz, azalatt a vihar is lecsillapodik, és mi továbbmehetünk. Minek sietünk? Mintha lakodalomba mennénk!

Szaveljicsnek igaza volt. De már nem volt mit tenni. A hó csak úgy dőlt. A kibitka körül nagy hóbucka emelkedett. A lovak lehorgasztott fejjel álltak, néha megremegtek. A kocsis körülötük járkált, és minthogy más teendője nem akadt, a hámot igazgatta rajtuk. Szaveljics dörögött, én körülnéztem, abban a reményben, hogy valami nyomát fedezem fel emberi laknak vagy útnak, de semmi egyebet nem láttam a hófúvás kusza forgatagánál. Egyszerre valami feketét pillantottam meg.

- Hej, kocsis - kiáltottam -, oda nézz, mi feketélik amott?

A kocsis körülnézett.

- Tudja az isten, nagyságos úr - szólt, és felült helyére -, kocsinak nem kocsi, fának nem fa, de úgy látszik, mozog. Vagy farkas, vagy ember.

Megparancsoltam, hogy hajtson az ismeretlen tárgy felé, amely máris közeledett felénk. Két perc múlva egy férfi állt előttünk.

- Hej, jóember! - kiáltotta neki a kocsis. - Mondd, nem tudod, merre van az országút?

- Az út itt van; szilárd talajon állok - felelte a vándor -, de mi haszna?

- Hallod-e, atyafi - szóltam hozzá -, ismered ezt a vidéket? Elvállalnád, hogy elvezetsz valami szállásra?

- A vidéket ismerem - felelte a férfi -, hála istennek, keresztül-kasul bejártam és bekocsiztam. De nézzétek csak, micsoda idő! Mindenképp eltéved az ember. Okosabb itt maradni és várni, csak lecsillapul majd a vihar, az ég is kitisztul; akkor aztán a csillagok után megtaláljuk az útirányt.

Az ő hidegvére felbátorított. Már elhatároztam, hogy belenyugszom Isten akaratába, és a pusztán éjszakázom, amikor a vándor ügyesen felugrott a bakra, és odaszólt a kocsisnak:

- No, hál' istennek, már nem lehet messze valami emberlakta hely; fordulj jobbra, és hajts!

- Minek hajtsak jobbra? - kérdezte a kocsis kelletlenül. - Hol látsz utat? Azt gondolod: a ló másé, a hám sem a tiéd, hát csak gyű, neki!

Úgy láttam, a kocsisnak igaza van.

- Igaz is - szoltam -, miért gondolod, hogy a közelben házat találunk?

- Azért, mert amarról fű a szél - felelte a vándor -, és füstszagot éreztem, tehát falunak kell lennie a közelben.

Leleményessége és finom szimatja ámulatba ejtett. Megparancsoltam a kocsisnak, hogy hajts. A lovak nehezen lépkedtek a mély hóban. A kibitka nesztelenül haladt előre, egyszer hórakásra futott fel, majd árokba sülyedt, és hol az egyik, hol másik oldalára billent. Olyan volt ez, akár a hajó mozgása viharos tengeren. Szaveljics nyögött, és minduntalan oldalba bökött engem. Én lebecsátottam az ernyőt, beburkolódtam a bundákba, és a vihar zenéje meg a csendes utazás ringatása közben elszundikáltam.

Olyat álmodtam, amit sohasem tudtam elfelejteni, és amelyben a mai napig is valami prófétai értelmet látok, ha egybevetem életemnek különös eseményeivel. Az olvasó megbocsát érte, hiszen bizonytal tudja, mennyire emberi dolog a babonának behódolni, ha az ember mégannyira megvet is minden előítéletet.

Abban a testi és lelki állapotban voltam, amelyben a valóság átengedi a teret a képzeletnek, és az első álom zavaros képeiben összeolvad vele. Úgy rémlett, a vihar még tovább dühöng, és mi még a havas pusztaságon tévelygünk... Egyszerre kaput pillantottam meg, és behajtottam a mi kúriánk udvarára. Első érzésem a félelem volt, hogy apuska megharagszik akaratlan visszatérésemért, mert majd engedetlenségnek tartja. Izgatottan ugrom ki a kibitkából, és látom, amint anyuska elém jön a tornácra, arcán a mélységes bánat kifejezésével.

- Csendesen! - szól hozzám. - Apa beteg, halálán van, és el akar tőled búcsúzni.

Elfogott a rémület; utánamegyek a hálósobába. Látom, hogy a szoba gyengén van kivilágítva; az ágynál szomorú arcú emberek állnak. Csendben odamegyek az ágyhoz; anyuska félrevonja a függönyt, és így szól:

- Andrej Petrovics, Petruska jött meg; visszafordult, amikor megtudta, hogy beteg vagy; add rá áldásodat.

Letérdeltem, és a betegre tekintettem. De mi ez?... Apám helyett, látom, egy fekete szakállas paraszt fekszik az ágyban, és vidáman néz rám. Én egészen megzavarodtam; anyámhoz fordultam, és így szoltam:

- Mit jelent ez? Hiszen ez nem apuska! Minek kérjem egy paraszt áldását?

- Mindegy, Petrusa - feleli anyuskám -, ez a te örömapád; csókold meg a kezét, hadd áldjon meg...

Nem engedelmeskedtem. Ekkor a paraszt felugrott az ágyból, baltát kapott elő a háta mögül, és hadonászni kezdett vele. Én el akartam futni... de nem bírtam; a szoba megtelt holttestekkel, megbotlottam a hullákban, megcsúsztam a vértócsákban... A rettenetes paraszt nyájasan szólítottatott:

- Ne félj, gyere, hadd áldjalak meg...

Rémület és kétségbeesés fogott el... Ebben a percben felébredtem; a lovak álltak, Szaveljics a kezemet fogta, és szolt:

- Szállj ki, uram, megérkeztünk.

- Hová érkeztünk? - kérdeztem, szememet dörzsölve.

- A fogadóhoz. Az Úr megsegített, épp a kerítésébe ütköztünk. Szállj ki hamar, és menj melegedni!

Kiszálltam a kocsiból. A vihar még dühöngött, de már kisebb erővel. Olyan sötét volt, hogy az ember az orráig sem látott. A gazda elénk jött a kapuhoz, lámpást tartva a kabátja szárnya alatt, és bevezetett a szűk, de elég tiszta szobába, melyben egyetlen fenyőforgácsfáklya világított. A falon puska és kozáksapka lógott.

A gazda, születésére jaiki kozák, hatvanasnak látszó, még friss, eleven paraszt volt. Szaveljics utánam hozta a teásládikát, a batyut, és tüzet kért, hogy teát főzzön, amelyet még sohasem éreztem ennyire szükségesnek. A gazda kiment, hogy utánanézzon mindennek.

- Hol van a vezetőnk? - kérdeztem Szaveljicstől.

- Itt, nagyságos úr - felelt egy hang felülről. Felnéztem a deszkaágyra, és egy fekete szakállat meg két csillogó szemet pillantottam meg.

- Mi az, barátom? Jól átfáztál?

- Hogyne fáztam volna át ebben az egy szál rossz köpenyemben? Volt bundám is, de mit tagadjam, tegnap zálogban hagytam a kocsmárosnál: úgy láttam, nem nagy a hideg.

Ebben a percben jött be a fogadós a gőzölgő szamovárral; vezetőnket megkínáltam egy csésze teával; s a férfi lemászott a deszkaágyról. Külsejét érdekesnek találtam. Negyven év körüli, középtermetű, sovány és széles vállú ember volt. Fekete szakállában ősz szálak mutatkoztak; nagy, élénk szeme egy pillanatra sem nyugodott. Arcának meglehetősen kellemes, de agyafúrt kópé kifejezése volt. Haja körös-körül meg volt nyírva; rongyos zubbonyt és tatár bugyogót viselt. Odanyújtottam neki egy csésze teát; megkóstolta, és elfintorította arcát.

- Nagyságos úr, legyen olyan szíves... hozasson egy pohár bort; a tea nem italunk nekünk, kozákoknak.

Szívesen teljesítettem kívánságát. A fogadós levett a polcra egy kancsót meg egy poharat, hozzálépett, és szeme közé nézve mondta:

- Ahá, megint erre jársz mifelénk! Honnan hozott isten?

Vezetőm jelentőségteljesen hunyorított, és képes beszédben válaszolt:

- Kert fölött repkedtem, kendert csipegettem, követ dobott utánam az öregasszony, de csak nem is súrolt. No és a tieid hogy vannak?

- Hát hogy legyenek? - válaszolta a gazda, az allegorikus beszélgetést folytatva. - Már vecsernyére akartak harangozni, de a papné nem engedte; a pap vendégségben, az ördögök a templomban.

- Hallgass, bátyám - felelte a csavargó -, lesz még szőlő, lágy kenyér; ha lesz szőlő, lesz hozzá kosár is; most pedig (megint hunyorított) rejtsd hátad mögé a fejszét, erre jár az erdész. Nagyságos úr! Kedves egészségére!

E szavaknál fogta a poharat, keresztet vetett, és egy hajtásra kiitta, azután meghajolt előttem, és visszament az ágyra.

Akkor nem érthettem semmit ebből a tolvajnyelvből, de később kitaláltam, hogy a beszélgetés a jaiki seregről folyt, amelyet épp abban az időben fékeztek meg az 1772-es felkelés után.

Szaveljics látható elégedetlenséggel hallgatta mindezt. Gyanakvóan nézett hol a fogadóra, hol a vezetőre. A fogadó, vagy ahogy arrafelé nevezik, szállás, félreeső útszélen volt a sztyepen, távol minden helységtől, és igen hasonlított valami rablótanyához. De nem tehattünk semmit. Gondolni sem lehetett továbbutazásra. Szaveljics nyugtalansága nagyon mulattatott. Közben elrendeztem mindent az éjszakai nyugalomhoz, és lefeküdtem a lócára. Szaveljics rászánta magát, hogy felmászik a kemencére, a gazda a padlóra feküdt. Nemsokára az egész szoba hortyogott, én is elaludtam, olyan mélyen, mintha agyonverték volna.

Amikor reggel, meglehetősen későn, felébredtem, láttam, hogy a vihar elült. Sütött a nap. A beláthatatlan pusztaságon mint vakító takaró feküdt a hó. A lovakat már befogták. Kifizettem számlámat, amely olyan csekély volt, hogy még Szaveljics sem pörölt miatta, és nem alkudozott szokása szerint; tegnapi gyanakvását is teljesen elfeledte. Előhívtam a vezetőnket, megköszöntem szíves szolgálatát, és megparancsoltam Szaveljicsnek, adjon neki fél rubel borra-
valót. Szaveljics összeráncolta homlokát.

- Fél rubel borra-
valót! - mondta. - És miért? Azért, mert voltunk szívesek elhozni a fogadóba? Te parancsolsz, uram: de nekünk nincs fölösleges pénzünk. Ha mindenkinek borra-
valót osztogatunk, akkor magunknak kopik fel hamarosan az állunk.

Nem vitatkozhattam Szaveljiccsel. Pénzemmél, fogadalmam értelmében ő rendelkezett. De nagyon bosszantott, hogy nem hálálhatom meg ennek az embernek, hogy kihúzott, ha nem is a bajból, de egy igen kellemetlen helyzetből.

- Jól van - mondtam hidegvérrel -, ha nem akarsz fél rubelt adni, akkor adj ki neki valamit az én ruháim közül. Nagyon könnyen van öltözve. Add oda neki a nyúlőr bundámat.

- Az istenért, bátyuska, Pjotr Andrejics! - szólt Szaveljics. - Minek neki a te nyúlőr bundád? A legelső kocsmában elissza a kutya!

- Az már nem a te dolgod, öregem - szólt az én vándorom -, eliszom-e vagy sem. A nagyságos úr tulajdon válláról ideadja nekem a bundáját: ez az ő úri kívánsága, a te cselédi kötelességed pedig, hogy ne vitatkozzál, hanem engedelmeskedjél.

- Nincs istened, te rabló! - felelte neki Szaveljics haragosan. - Látod, hogy ez a gyerek még meggondolatlan, és ki akarod használni az ő együgyűségét, hogy meglopjad. Minek neked úri bunda? Fel se bírod húzni arra az átkozott széles válladra.

- Kérlek, ne okoskodjál - szóltam gondozómhoz -, azonnal hozd elő a bundát!

- Uramistenem! - sópánkodott az én Szaveljicsem. - Ez a nyúlőr bunda majdnem vadonatúj! És ha még valami jóra-
való embernek adná, de egy ilyen ágrólszakadt, részeg butykosnak!

De a nyúlőr bunda mégis előkerült. A férfi mindjárt felpróbálta. A bunda, amelyből már magam is kinőttem, csakugyan kissé szűk volt neki. De azért valahogyan boldogult vele és felhúzta, bár közben a varrás felfeslett. Szaveljics majdnem elbőgte magát, amint hallotta, hogyan ropognak benne a szálak. A csavargó fölöttébb elégedett volt ajándékommal. A hintóig kísért, és mély meghajlással mondta:

- Köszönöm, nagyságos úr! Isten fizessen meg jótéteményedért. Soha életemben nem felejttem el jószágodat!

Azután elment az útjára, én pedig folytattam a magamét, ügyet sem vetve Szaveljicsre, és csakhamar elfeledtem a tegnapi vihart, vezetőmet és a nyúlőr bundát.

Orenburgba érkezve, egyenesen a tábornokhoz mentem. Magas termetű, de a kortól már hajlott hátú férfiút pillantottam meg. Hosszú haja egészen fehér volt. Régi, színehagyott egyenruhája az Anna cárné korabeli katonára vallott, beszédén pedig erősen érzett a németes kiejtés. Áadtam neki apuska levelét. Nevét olvasva, hirtelen rám pillantott.

- Istengém - szólt -, nem is olyan régen folt az, hogy Andrej Petrovics olyan öreg folt, mint te. És már ilyen tyerkőc fan neki! Ó, az itő, az itő!

Felbontotta a levelet, és halkán olvasni kezdte, hozzáfűzve a megjegyzéseit.

- „Tisztelt uram, Andrej Karlovics, remélem, hogy excellenciád...” Micsoda ceremónia! Pfúj, nem szétyelli! Persze, a diszciplin az első tolog, de hoty írnak öreg kamerádnak?... „Excellenciád még nem felejtette el...” hm... „és... amikor a boldogult Miny... a háborúban... és... és... Karolinkát...” Ehe, bruder! Még emlékszik a régi csínyekre! „Most pedig rátérek a tárgyra... Ezt a gézengűzt küldöm...” hm... „rövid pórázra fogja...” Mi az a rövid, póráz? Valami orosz kifejezés... Mi az, rövid pórázra fogni? - kérdezte ismét, hozzám fordulva.

- Az azt jelenti - válaszoltam a lehető legártatlanabb képet vágva -, szelíden bánni, nem nagyon szigorúan, minél több szabadságot engedni, vagyis rövid pórázra fogni.

- Hm, értem... „és ne hagyja nagyon szabadjára”... nem, akkor rövid póráz mégse azt jelenti... „Mellékelem... a passzusát...” Hol van? Á, itt... „értesíteni a Szemjonov...” jó, jó, minden meglesz... „Engedd meg, hogy mint régi barátomat és bajtársamat, minden ceremónia nélkül megöleljelek...” Ahá! Végre rájött... és a többi.

- Nos, barátom - szólt, miután elolvasta a levelet, és felvetette a passzusomat -, minden meklesz: mint tiszt pemész a ...-ik regiment, és hogy ne veszíts időt, holnap elmész belogorszki várba, ahol a kommandánsod lesz Mironov kapitány, ez jó és pecsületes ember. Ott valódi szolgálatot fogsz csinálni; tanulsz diszciplinát. Orenburgban nincs neket keresni semmit; fiatalembernek árt a szórakozás. Ma pedig letyen szerencsém ebédre.

„Ez óráról órára cifrább lesz! - gondoltam magamban. - Mi hasznom van belőle, hogy már úgyszólván az anyám méhében gárdaőrmester voltam! Mire vittem vele? A ...-ik ezredbe és a kirgiz-kajszak pusztaság határán egy elhagyott várba jutok!”... - Andrej Karlovicsnál ebédelttem, hármashban, segédtisztjével együtt. Asztalánál szigorú német takarékoság uralkodott, és én azt hiszem, nagyrészt azért küldött olyan sietve a garnizonomba, mert megrémült, hogy aggregényi asztalánál néhanapján egy fölösleges vendéget kell látnia... Másnap elbúcsúztam a tábornoktól, és rendeltetési helyemre indultam...

3 AZ ERŐD

*Kicsiny erőd a lakunk,
Ha van kenyér, jóllakunk:
Sovány koszt ez, nálunk mégis
Jóllakhat az ellenség is:
Kaphat poflevest, pampuskát;
Rézfazékból vasgaluskát.*

Katonadal

Régimódi emberek, bátyámuram:

A nemesúrfi

Belogorszk vára negyven versztányira volt Orenburgtól. Az út a Jaik meredek partjai mentén vitt. A folyó még nem fagyott be, és ólomszínű habjai komoran feketéllettek a hóval borított egyhangú partok között. Túlhan a kirgiz sztyepp terület. Gondolataimba mélyedtem, melyek túlnyomóan szomorúak voltak. A garnizonélet nem nagyon csábított. Igyekeztem elképzelni Mironov kapitányt, leendő parancsnokomat, és szigorú, mérges természetű öreget láttam magam előtt, aki a szolgálaton kívül semmihez sem ért, és képes engem a legcsekélyebb dologért börtönbe zárni, kenyéren meg vízen tartani. Közben sötétedni kezdett. Meglehetősen gyorsan hajtottunk.

- Messze van még az erőd? - kérdeztem a kocsistól.

- Nincs messze - válaszolta. - Amott már látszik is.

Mindenfelé tekingettem, azt gondoltam, hogy ijesztő bástyákat, tornyokat és falakat pillantok majd meg, de csak egy kis gerendafallal körülvett falucskát láttam. Az egyik oldalon három-négy szénakazal állt, félig befűjva hóval, a másikon félrebillent szélmalom, renyhén lecsüngő hánCSVitorlával.

- És a vár hol van? - kérdeztem csodálkozva.

- Hát ott - felelte a kocsis a falra mutatva, és míg ezt mondta, már be is hajtottunk. A kapunál öreg vaságyút pillantottam meg; az utcák szűkek és görbék voltak, a házak alacsonyok, és nagyrészt szalmafedelűek. A parancsnokhoz hajtottam, és egy perc múlva kocsim egy faházikó előtt állott meg, amely kis magaslaton épült, a szintúgy fából összerótt templom mellett.

Senki sem jött elém. Bementem a tornácra, és benyitottam az előszobába. Egy öreg veterán ült az asztalnál, és kék foltot varrt zöld mentéjének könyökére. Szóltam neki, hogy jelentsen be.

- Menj csak be, bátyuska - válaszolta a veterán -, itthon vannak.

Beléptem a tiszta, régimódin berendezett szobácskába. A sarokban a pohárszék állott az edényekkel; a falon üveg alatt, berámázva, egy tiszti oklevél függött, körülötte vásári olajnyomatok díszeltek, amelyek Kisztrin és Ocsakov bevétele, azután a *Leánynéző*-t meg *A kandúr temetése*-t ábrázolták. Az ablaknál egy öregasszony ült kötött derékmelegítőben, feje kendővel bekötve. Fonalat gombolyított, melyet egy tiszti ruhás, félszemű öregúr tartott szét-tárt kezein.

- Mi tetszik, bátyuska? - kérdezte az asszony, miközben folytatta a munkáját. Én azt feleltem, hogy szolgálatba jöttem, és kötelességem szerint a kapitány úrnál jelentkezem; s e szavaknál a félszemű öreghez akartam fordulni, minthogy őt tartottam a parancsnoknak, de a háziasszony félbeszakította betanult beszédemet.

- Ivan Kuzmics nincs idehaza - mondta. - Elment Geraszim atyát meglátogatni; de az mind-egy, bátyuska, én a felesége vagyok. Érezd jól magad nálunk. Ül le, bátyuska.

Beszólította a szolgálót, és megparancsolta, hogy hívja be az altisztet. Az öreg azzal az egyetlen szemével kíváncsian nézegetett.

- Szabad kérdezni - szólt -, melyik ezredben méltóztatott szolgálni?

Kielégítettem kíváncsiságát.

- És ha szabad kérdezni - folytatta -, miért méltóztatott a gárdától a garnizonba átmenni?

Azt feleltem, hogy ez volt a parancsnokság akarata.

- Valószínűleg valami gárdatiszthez nem illő cselekedet miatt - folytatta a fáradhatatlan kérdezősködő.

- Elég a fecsegésből - szólt rá a kapitányné -, látod, hogy a fiatalember kifáradt az utazásban; most más gondja van neki. Tartsd a kezedet egyenesen!... Te pedig, bátyuska - folytatta hozzám fordulva -, ne búsulj, hogy ide az isten háta mögé dugtak. Nem vagy az első, és nem is az utolsó. Ha megszokod, megszereted. Látod, Alekszej Ivanics Svabrin már ötödik éve, hogy itt van nálunk; emberölés miatt tették ide. Isten tudja, mi vitte rá; képzelj, kérlek: kiment a város mögé egy főhadnaggyal, magukkal vitték kardjukat, aztán egyszeriben egymásnak esnek, és Alekszej Ivanics keresztüldöfi a főhadnagyot, méghozzá két tanú előtt! Mit lehet itt, kérem, tenni? Az ördög nem alszik.

Ebben a pillanatban lépett be az őrmester: fiatal, nyalka kozák.

- Makszimics - szólt a kapitányné -, szerezz a tisztnak szállást; de tiszta legyen!

- Parancsára, Vaszilisa Jegorovna - felelte az őrmester. - Ne Ivan Polezsajevnél helyezzem el a nagyságos urat?

- Ostoba beszéd, Makszimics - szólt a kapitányné. - Polezsajev maga is szűken van; nekem komám, és sosem felejtí el, hogy előjárói vagyunk. Vezesd a tisztnak az urat... hogy hívnak téged a keresztneveden és apád nevéen? Pjotr Andrejics?... Vezesd Pjotr Andrejicset Szemjon Kuzovhoz. Az a kötnivaló beengedte a lovát a kertembe. Nos, Makszimics, rendben van-e minden?

- Minden elsimult, hál' istennek - felelte a kozák -, csak Prohorov káplár rendezett parázs verekedést a fürdőben Usztyinya Nyegulirával egy csőbör forró víz miatt.

- Ivan Ignatyics! - szólt a kapitányné a félszemű öreghez. - Vizsgáld meg Prohorov és Usztyinya dolgát, kinek van igaza, ki a hibás. És büntesd meg mind a kettőt. No, Makszimics, eredj Isten nevében. Pjotr Andrejics, majd Makszimics elvezet a szállásodra.

Ajánlottam magamat. Az őrmester elvezetett egy házikóhoz, amely a folyó magas partján állott, az erőd legszélén. A házikó egyik felét Szemjon Kuzov családja lakta, a másikat nekem jelölték ki. A lakás egy eléggé tiszta szobából állott, amelyet deszkafal osztott ketté. Szaveljics hozzálátott a rendezkedéshez; én a szűk ablakocskán néztem ki. Elöttem szomorú pusztaság terült el. Szemben néhány kunyhó volt, az utcán egypár tyúk kószált. A tornácon egy öregasszony állt teknővel, a disznókat hívta; a disznók barátságos röffenésekkel feleltek neki. Hát arra vagyok ítélve, hogy ilyen helyen töltsen ifjúságomat! Elfogott a bánat; elmen-

tem az ablaktól, lefeküdtem vacsora nélkül, Szaveljics figyelmeztetésével nem törődve, aki szorongó szívvel ismételte:

- Uramisten! Nem tetszik semmit sem enni? Mit szól majd a nagyasszony, ha fiacskája elgyengül?

Másnap reggel éppen öltözködtem, amikor az ajtó kinyílt, és egy középtermetű fiatal tiszt lépett be. Barna, határozottan csúnya, de rendkívül élénk kifejezésű arca volt.

- Bocsásson meg - szólt hozzám franciául -, hogy minden formaság nélkül jövök bemutatkozni. Tegnap tudtam meg, hogy megjött, és igen erőt vett rajtam a kíváncsiság, hogy emberi arcot lássak, hát nem vártam tovább. Majd megérti maga is, ha egy kis ideje itt él.

Kitaláltam, hogy ez az a tiszt, akit párbaj miatt kizártak a gárdából. Mindjárt összeismerkedtünk. Svabrin igen értelmes ember volt, beszéde elmés és szórakoztató. Rendkívül vidáman írta le a parancsnok családját, társaságát, és azt a vidéket, ahová sorsom vetett. Tiszta szívből nevettem; ekkor az a veterán lépett be, aki a parancsnok előszobájában foltozta a mundérját, és Vasziliszta Jegorovna nevében ebédre hívott hozzájuk. Svabrin ajánlkozott, hogy velem jön.

Amint a parancsnok háza felé mentünk, a kis téren vagy húsz öreg veteránt láttunk, hosszú varkoccsal, háromszögletű kalapban. Egy sorban álltak. Elöttük a parancsnok, magas termetű, erőteljes öreg, hálósapkában és nanking hálóköntösben. Amikor bennünket meglátott, hozzánk lépett, néhány nyájas szót szólt, aztán tovább vezényelt. Mi meg akartunk állni, hogy a gyakorlatozást végignézzük, de ő kért, hogy csak menjünk Vasziliszta Jegorovnához, és megígérte, hogy utánunk jön.

- Mert itt - folytatta - nincs mit nézniük.

Vasziliszta Jegorovna minden formaság nélkül, örömmel fogadott, és úgy bánt velem, mintha már régóta ismerne. A veterán és Palaska az asztalt terítették.

- Az én Ivan Kuzmicsom ma ottfelejti magát a gyakorlatozásnál! - szólt a parancsnokné. - Palaska, hívd az urat ebédelni. No és hol van Mása?

Ekkor egy tizennyolc év körüli, kerek arcú, pirospozsgás leányka lépett be; szőke haját simára fésülte a füle mögé, amely csak úgy égett. Az első pillanatban nem nagyon tetszett nekem a lány. Elfogultsággal tekintettem rá, mert Svabrin egészen butácskának írta le Mását, a kapitány leányát. Marja Ivanovra egy sarokba ült, és varni kezdett. Ezalatt behozták a scsít. Vasziliszta Jegorovna, minthogy még mindig nem látta az urát, megint elküldte érte Palaskát.

- Mondd meg az úrnak, hogy a vendégek várnak, a scsí kihül; az oktatás, hál' istennek, nem szökik meg, majd lesz még módja rá, hogy rekedtre kiabálja magát.

A kapitány csakhamar megjelent a félszemű öreg társaságában.

- Mi az, bátyuskám? - szólt a felesége. - Az étel már réges-rég az asztalon, és téged nem lehet előkeríteni.

- Tudod, Vasziliszta Jegorovna - felelte Ivan Kuzmics -, hogy a szolgálat foglalt el; a katonácskákat oktattam.

- Ugyan, kérlek! - válaszolta a kapitányné. - Nagy sor katonákat oktatni! Ők sem tanulnak semmit, te sem értesz semmihez. Inkább ülnél itthon és imádkoznál, sokkal jobb lenne. Kedves vendégeim, hozott isten, tessék asztalhoz ülni.

Leültünk az ebédhez. Vasziliszta Jegorovna egy percre sem hallgatott el, és elárasztott kérdéseivel: kik a szüleim, élnek-e még, hol laknak, kinek milyen a vagyoni helyzete? Amikor meghallotta, hogy apuskámnak háromszáz jobbágya van, felkiáltott:

- Neki könnyű! Lám, vannak még a világon gazdag emberek! Nekünk, kedves barátom, mindössze egy szolgálonk van, a Palaska; no de azért, hál' istennek, lassacskán eléldégelünk. Csak egy gond bánt: Mása eladó lány, és mi kelengyéje van? Egy sűrűfésű, egy dörzsölőseprű meg egy picula Isten bocsássa meg!, amikkel elmehet a fürdőbe. Jó volna, ha akadna valami derék ember, máskülönben örökkéig pártában marad.

Ránéztem Marja Ivanovnára; fülig elpirult, sőt könnyei is hulltak a tányérra. Megszántam, és sietve másra tereltem a beszédet.

- Úgy hallom - szóltam, bár nem nagyon illett a tárgyhoz -, hogy a baskírok támadást terveznek az erőd ellen.

- És kitől hallottad, bátyuska? - kérdezte Ivan Kuzmics.

- Orenburgban így mondták - feleltem.

- Mesebeszéd! - szólt a parancsnok. - Nálunk már régóta nem hallatszik semmi. A baskírok meg vannak félemlítve, a kirgizeket pedig már megleckéztettük. Nem kell félni, ide nem tolakodnak be; és ha betolakodnak, úgy megtáncoltatom őket, hogy tíz évre lecsendesülnek.

- És ön nem fél - folytattam a kapitánynéhoz fordulva - itt a várban megmaradni, amikor ekkora veszélynek van kitéve?

- A megszokás, bátyuska - felelte ő. - Húsz évvel ezelőtt, amikor az ezredtől ide helyeztek bennünket, nagyon féltem ezektől a krisztustagadóktól! Mihelyt egy hiúzsapkát megláttam, vagy a kurjongatásukat meghallottam, megdermedt a szívem! De most úgy megszoktam, hogy a helyemről sem mozdulok el, ha jönnek jelenteni, hogy ezek a gonosztevők a vár körül ólálkodnak.

- Vasziliszta Jegorovna igen bátor hölgy - jegyezte meg Svabrin ünnepélyesen. - Ivan Kuzmics tanúsíthatja.

- Az ám, hallod-e - szólt Ivan Kuzmics -, vitéz egy fehérnép!

- És Marja Ivanovna? - kérdeztem. - Ő szintén olyan bátor, mint ön?

- Hogy Mása bátor-e? - felelte az anya. - Nem. Mása félénk. Mai napig sem bírja a puskalövés hangját, mindjárt összerezzen. Amikor két évvel ezelőtt Ivan Kuzmicsnak eszébe jutott, hogy nevem napján elsütteti az ágyúkat, szegény csibém majdnem a másvilágra került ijedtében. Azóta nem sütjük el azt az átkozott ágyút.

Felkeltünk az asztaltól. A kapitány és felesége aludni tértek, én pedig Svabrinhoz mentem, és vele töltöttem az egész estét.

4 A PÁRBAJ

*Most légy szíves és húzd ki jól magad,
Hadd döfjem átal délceg derekad.*

Knyazsnyin

Eltelt néhány hét, és tartózkodásom Belogorszk várában nemcsak elviselhetővé, de valósággal kellemessé vált számomra. A parancsnok házában úgy kezeltek, akár valami rokont. Férj és feleség a legtisztelendőbb emberek voltak. Ivan Kuzmics, aki közkatonából lett tiszté, műveletlen és egyszerű, de a legbecsületesebb és legjobb ember volt. Felesége kormányozta, ami megfelelt az ő gondtalan természetének. Vaszilisz Jegorovna úgy tekintette a szolgálatot is, mint a háztartását, s éppen úgy intézte az erőd ügyeit, mint a maga kis házáét. Marja Ivanovna rövid idő múlva már nem idegenkedett tőlem. Közelebbről megismerkedtünk. Józan és mély érzésű leánykát ismertem meg benne. Észrevétlenül láncolódtam a családhoz, meg Ivan Ignatyicshez, a garnizon főlísejű főhadnagyához is, akiről Svabrin azt sítötte ki, hogy tiltott viszonyt folytat Vaszilisz Jegorovnával, amiben egy szemernyi valószínűség sem volt, de ez Svabrint nem zavarta.

Elölítem tiszté. A szolgálat nem volt nagyon terhes. Ebben az Istentől oltalmazott erődbe nem volt sem díszszemle, sem oktatás, sem őrszolgálat. A parancsnok csak jószántából oktatta néha a katonákat, de annyit még nem tudott elérni, hogy mindegyik megtanulja, melyik a jobb oldal, melyik a bal. Svabrinnak volt néhány francia könyve. Olvasni kezdtem őket, és felébredt bennem az érdeklődés az irodalom iránt. Reggelenként olvastam, gyakoroltam magam a fordításban, sőt néha a verscsinálásban is. Csaknem mindig a parancsnoknál ebédeltem, és rendszeren ott töltöttem a nap hátralevő részét is. Néha eljött estére Geraszim atya is feleségével, Akulina Pamfilovnával, az egész környék első hírharangjával. Alekszej Ivanics Svabrinna természetesen mindennap együtt voltam, de az ő társasága mind kevésbé és kevésbé volt kellemes nekem. Nem tetszett, hogy örökösen élcelődött a kapitányék rovására, és főleg az, hogy Marja Ivanovnára is csípős megjegyzéseket tett. Más társaság nem volt az erődben, de én nem is kívántam jobbat.

A jóslatok ellenére a baskírok nem lázadoztak. Erődünk környékén nyugalom uralkodott. De a békét hirtelen belső szakadás zavarta meg.

Mondtam már, hogy irodalommal is foglalkoztam. Kísérleteim az akkori évekhez képest eléggé elfogadhatók voltak. Alekszandr Petrovics Szumarokov néhány évvel azután nagyon dicsérte őket. Egyszer sikerült egy olyan dalocskát írnom, amellyel meg voltam elégedve. Ismeretes dolog, hogy a szerzők véleménykérés ürügye alatt gyakorta jóindulatú hallgatót keresnek. Így én is letisztáztam költeményemet, és elvittem Svabrinhoz, aki az egész erődben egyedül volt képes költő szerzeményét értékelni. Kis bevezető beszéd után kihúztam zsebemből a füzetkét, és a következő versikét olvastam fel neki:

*Hő szerelmem, érzeményem
Egyszer elfeledhetem:
Csak ebben van még reményem,
Ebben bízik hű szívem.*

*Ám szemének bájvarázsa
Szüntelen felém ragyog,
Szűm nyugalma irtja-ássa,
Úgy, hogy mindig rab vagyok.*

*Mása az, ki lángim szítja,
S nincs szívében kegyelem,
Nehéz láncá úgy szorítja
Búbánatos kebelem.*

- Milyennek találod? - kérdeztem Svabrintól, várva a dicséretet, amely megillet. De Svabrin, aki rendesen elnéző volt, nagy bosszúságomra, határozottan kijelentette, hogy dalom nem jó.

- És miért? - kérdeztem haragomat leplezve.

- Azért - válaszolta -, mert az ilyen versek az én tanítómhoz, Vaszilij Kirilics Tregyakovszkij-hoz méltóak, és nagyon emlékeztetnek az ő szerelmi dalocskáira.

Erre kivette kezemből a füzetet, és kíméletlenül boncolgatni kezdte a vers minden sorát, minden szavát, s a legcsípősebben gúnyolódott rajtam. Nem bírtam magamat türtőztetni, kikaptam kezéből a füzetemet, és azt mondtam, hogy többé nem mutatom meg neki műveimet. Svabrin jót nevetett ezen a fenyegetésen.

- Majd meglátjuk - szólt -, megtartod-e a szavadat; a költőnek úgy kell a hallgató, mint Ivan Kuzmicsnak a pohár pálinka ebéd előtt. És ki az a Mása, aki szűd nyugalma irtja, és lángit szítja? Csak nem Marja Ivanovna?

- Az nem tartozik rád - feleltem összeráncolva homlokom -, akárki is az a Mása. Nem vagyok kíváncsi a véleményedre, sem a sejtéseidre.

- Ohó! Elbizakodott versíró és titkolózó szerelmes! - folytatta Svabrin, és egyre jobban felingerelte véretem. - De hallgass baráti tanácsomra: ha el akarsz érni valamit, azt tanácsom, ne dalokkal igyekezz hatni.

- Mit jelent ez, uram? Szíveskedj megmagyarázni szavaidat!

- Nagyon szívesen. Azt akarom velük mondani, ha szeretnéd, hogy Mása Mironova esténként meglátogasson, akkor gyengéd versikék helyett küldj neki egy pár fülbevalót.

A vérem forrni kezdett.

- És miért vélekedsz így róla? - kérdeztem, nagy nehezen visszafojtva felháborodásomat.

- Azért - felelte sátáni mosollyal -, mert tapasztalásból ismerem a természetét és erkölceit.

- Hazudsz, gazember! - kiáltottam dühvel. - A legszemtelenebbül hazudsz!

Svabrin arca elváltozott.

- Ezt nem viszed el szárazon - szólt, kezemet megszorítva. - Ezért elégtételt fogsz adni.

- Kérlek, amikor akarod! - feleltem örömmel.

Ebben a percben széjjel tudtam volna tépni ezt az embert.

Azonnal elmentem Ivan Ignatyicshez; tú volt a kezében, amikor megláttam: a parancsnokné megbízásából gombát fűzött fel, szárítani.

- Ó, Pjotr Andrejics! - szólt, amint megpillantott. - Isten hozta! Mi szél hozta? Mi ügyben jött, ha szabad kérdeznem?

Röviden elmondtam, hogy összeveszttem Alekszej Ivaniccsal, és őt, Ivan Ignatyicsot kérem segédül. Ivan Ignatyics egyetlen szemét rám meresztve figyelmesen hallgatott végig.

- Azt tetszett mondani - szólt -, hogy le akarja szűni Alekszej Ivanicsot, és azt kívánja, hogy ennél tanúskodjam? Úgy van-e, bátorodom kérdezni.

- Úgy van.

- De kérem, Pjotr Andrejics! Mi jut eszébe? Összezördült Alekszej Ivaniccsal? Nagy baj is az! A szó elröpül. Ő megszidta magát, maga meg hordja le őt; ő magát szájon vágta, maga vágja pofon egyszer, kétszer, és aztán menjenek a dolgukra; majd mi kibékítjük magukat. Hát helyes dolog, ha az ember leszúrja felebarátját? És ha még maga szúrná le őt, isten neki, magam sem nagyon rajongok érte. De ha ő döfi magát keresztül? Milyen képe lesz akkor a dolognak? Ki húzza a rövidebbet?

A józan eszű főhadnagy okfejtése nem ingatott meg. Megmaradtam szándékom mellett.

Ahogy tetszik - szólt Ivan Ignatyics -, tegyen, ahogy jónak látja. De minek kell nekem ennél tanúskodnom? Mi célból? Ha az emberek verekszenek, mi van ebben ritka látványosság, ha szabad kérdezni? Hál' istennek, verekedtem svédrel is meg törökkel is: láttam már olyant. Kifejtettem neki valahogyan a párbajsegéd kötelességét, de Ivan Ignatyics sehogy sem tudott megérteni.

- Ahogy tetszik - mondta -, de ha nekem is bele kell keverednem ebbe az ügybe, akkor legfőbb ügy, hogy elmegyek Ivan Kuzmicshoz, és jelentem neki a szolgálati előírás szerint, hogy az erődben bűntény van készülöben, mely az állam érdekét sérti: talán üdvös volna, ha a parancsnok úr megtenné a szükséges intézkedéseket...

Megijedtem, és kértem Ivan Ignatyicsot, hogy ne szóljon semmit a parancsnoknak. Nagy nehezen tudtam csak erre rávenni; végül szavát adta, és elhatároztam, hogy lemondok személyéről.

Az estét, szokásom szerint a parancsnoknál töltöttem. Vidám és gondtalan képet erőszakoltam magamra, hogy gyanút ne keltsek, és kikerüljek mindenféle kellemetlen kérdezősködést; de bevallom, nem volt meg bennem az a hidegvér, amilyennel az enyémhez hasonló helyzetbe keveredett emberek rendszeren dicsekedni szoktak. Azon az estén gyengédségre és elérzékenyülésre hajlottam. Marja Ivanovna jobban tetszett nekem, mint valaha. Arra a gondolatra, hogy talán most látom utoljára, valami meghatót láttam a lényében.

Ekkor jött be Svabrin. Félrehívtam. Röviden elmondtam neki, mit beszélünk Ivan Ignatyiccsal.

- Mi szükségünk van segédekre? - szólt szárazon. - Megleszünk nélkülük is.

Megbeszéltük, hogy az erőd mögötti szénakazlaknál verekszünk, és hogy másnap reggel hétkor jelenünk meg a helyszínen. A látszat kedvéért olyan barátságos modorban beszélgettünk, hogy Ivan Ignatyics örömeiben elszólta magát.

- Hát nem igaz - szólt hozzám elégedett arccal -, hogy jobb a rossz béke a jó háborúnál, és ha nem is becsületes dolog, de legalább egészséges.

- Mi az, mi az, Ivan Ignatyics? - szólt a parancsnokné, aki a sarokban kártyát vetett. - Nem jól hallottam.

Ivan Ignatyics észrevette rajtam, hogy bosszant ez a dolog; visszaemlékezett ígéretére, zavarba jött, s nem tudta, mit feleljen. Svabrin segítségére sietett.

- Ivan Ignatyics - szólt - a kibékülésünket helyesli.

- Ugyan, kivel vesztél össze, bátyuskám?
- Én bizony alaposan összeveszttem Pjotr Andrejiccsel.
- És miért?
- Valami csip-csup apróság miatt. Egy nótán vesztünk össze, Vaszilisz Jegerovna.
- No, volt is miért! Egy nóta miatt!... És hogyan történt?
- Hát így volt: Pjotr Andrejics a minap egy kis dalt költött, és ma elénekelte nekem, én pedig az én kedvenc nótámat dúdoltam hozzá:

*Kapitánynak kisleánya,
Ne járj kinn az éjszakába!*

Ebből civakodás támadt. Pjotr Andrejics már majdnem megharagudott, de utóbb belátta, hogy mindenkinek szabadságában áll azt énekelni, amit akar. Ezzel aztán be is fejeződött a dolog.

Svabrin arcátlanlansága felbőszített; de kívülem senki sem értette meg a durva célzást, vagy legalábbis senki sem vetett ügyet rá. A nótákról a beszélgetés a költőkre terelődött, és a parancsnok megjegyezte, hogy mindenikük csavargó és kocsmatöltelék, és mint jó barátom, azt tanácsolja, hagyjak fel a versírással, mert nem fér össze a szolgálattal, és semmi jóra nem vezet.

Svabrin jelenléte tűrhetetlen volt számomra. Hamarosan búcsút vettem a parancsnoktól és családjától: hazamentem, megvizsgáltam a kardomat; megpróbáltam, jó hegyes-e, és lefeküdtem, miután Szaveljicsnek megparancsoltam, hogy keltsen fel hét előtt.

Másnap a meghatározott időben már ott voltam a kazlak mögött, és vártam ellenfeletem. Nemsokára ő is megjelent.

- Elcsíphetnek bennünket - szólt hozzám -, sietni kell.

Levetettük köpenyünket, pusztá ujjasban maradtunk, és kihúztuk kardunkat. Ebben a pillanatban hirtelen előbukkant a kazlak mögül Ivan Ignatyics és vagy öt invalidus. Felszólított, hogy menjünk a parancsnok elé. Bosszúsan engedelmeskedtünk, a katonák körülvettek, és mi megindultunk Ivan Ignatyics nyomában, aki diadalmenetben, csodálatos méltósággal lépkedve vitt bennünket.

Bementünk a parancsnok házába. Ivan Ignatyics kinyitotta az ajtót, és diadalmasan harsogta: - Elhoztam őket!

Vaszilisz Jegerovna jött elénk.

- Ohó, kedveseim! Hát ez mi? He? Micsoda? A mi erődünkben emberölésre vetemedtek? Ivan Kuzmics, azonnal áristomba velük! Pjotr Andrejics, Alekszej Ivanics, ide a kardokkal, adjátok csak, adjátok. Palaska, vidd ezeket a kardokat a kamrába! Pjotr Andrejics! Ezt tőled nem vártam volna; hogy nem szégyelled magadat! Alekszej Ivanics még csak hagyján: őt emberölésért tették ki a gárdából, ő nem hisz Istenben sem. De te? Talán te is az ő nyomdokaiba lépsz?

Ivan Kuzmics teljesen egyetértett feleségével, és erősítgette:

- Igenis; halljátok? Vaszilisz Jegerovna helyesen beszél. A katonai törvények szigorúan megtiltják a párbajt.

Eközben Palaska elszedte kardunkat, és bevitte a kamrába. Nem fojthattam el a nevetésemet. Svabrin megőrizte méltóságát.

- Minden tiszteletem mellett, amellyel ön iránt viseltetem - szólt hidegen a parancsnoknéhoz -, meg kell jegyezni: hiába méltóztatik fáradni, hogy fölöttünk törvényt üljön. Tessék azt Ivan Kuzmicsra bízni; ez az ő dolga.

- Ó, bátyuska! - válaszolta a kapitányné. - Talán férj és feleség nem egy test, egy lélek? Ivan Kuzmics! Mit tátod a szádat? Azonnal dugasd be őket külön cellába kenyérre és vízre, hogy elmenjen a kedvük az ilyen csínyektől; Geraszim atya meg hadd rójon ki rájuk penitenciát, hogy Istenhez könyörögjenek bocsánatért, az emberek előtt pedig töredelmes megbánást mutassanak.

Ivan Kuzmics nem tudta, mitévő legyen. Marja Ivanovna rendkívül halvány volt. A vihar lassanként lecsendesedett, a parancsnokné megnyugodott, és összecsókolóztatott bennünket. Palaska visszaadta a kardunkat. Eltávoztunk a parancsnoktól, látszólag megbékülve. Ivan Ignatyics kikísért bennünket.

- Nem szégyellte magát - szóltam neki haragosan - följelenteni bennünket a parancsnoknál, amikor szavát adta, hogy nem teszi?

- Isten engem úgy segítjen, hogy nem szóltam Ivan Kuzmicsnak - válaszolta. - Vaszilisz Jegorovna húzott ki belőlem mindent. Mindenben ő intézkedett a parancsnok tudta nélkül. Különben is, hála legyen Istennek, hogy minden így végződött.

E szavakkal hazament, Svabrin és én magunkra maradtunk.

- A mi ügyünk ezzel nincsen elintézve - szóltam hozzá.

- Természetesen - válaszolta Svabrin. - Ön vérével felel majd vakmerőségéért; csak hogy most minden bizonnal szemmel tartanak bennünket. Néhány napon át majd színlelnünk kell. Viszontlátásra.

És elváltunk, mintha mi sem történt volna. Visszatérve a parancsnokékhoz, szokásom szerint Marja Ivanovna mellé ültem. Ivan Kuzmics nem volt otthon; Vaszilisz Jegorovna a háztartással volt elfoglalva. Halkan beszélgettünk. Marja Ivanovna nyájasan megszidott az aggodalomért, amit azzal okoztam neki, hogy Svabrinnal összevesztem.

- Majd elájultam - szólt -, amikor megmondták nekünk, hogy kardpárbajt akarnak vívni. Milyen furcsák a férfiak! Egyetlen szó miatt, amit egy hét múlva bizonyára el is felejtene, képesek megölni egymást, és nemcsak életüket feláldozni, hanem lelkiismeretüket is és mindazok boldogságát, akik... Különben biztos vagyok benne, hogy nem maga kezdte a veszekedést. Bizonyosan Alekszej Ivanics a hibás.

- És miből gondolja, Marja Ivanovna?

- Csak úgy... olyan gúnyolódó természetű. Én nem szeretem Svabrint. Nagyon ellenszenves nekem; és milyen különös: a világért se szeretném, ha én sem tetszenék öneki. Attól rettenetesen félnék.

- No és mit gondol? Tetszik neki, vagy nem?

Marja Ivanovna zavarba jött, elpirult.

- Úgy hiszem - mondta. - Azt gondolom, tetszem.

- És miért hiszi úgy?

- Mert megkérte a kezemet.

- Megkérte? Magát megkérte? És mikor?

- Tavalý; két hónappal a maga jövétele előtt.

- És maga kikoszarazta?

- Amint látni tetszik. Igaz, hogy Alekszej Ivanics okos ember, és jó családból való, meg vagyona is van; de ha arra gondolok, hogy az oltár előtt mindenki szeme láttára meg kellene csókolnom... hát a világért se! Még ha a boldogságom függne is tőle!

Marja Ivanovna szavai felnyitották a szememet, és sok dolgot megmagyaráztak. Megértettem azt az állandó pletykálkodást, amellyel Svabrin üldözte. Valószínűleg észrevette a mi kölcsönös vonzalmunkat, és igyekezett elszakítani bennünket egymástól. Szavait, amelyekből összeveszésünk származott, még gyalázatosabbnak éreztem most, hogy a durva és illetlen tréfa helyett jól megfontolt rágalmat láttam bennük. Most még erősebb lett a vágyam, hogy megbüntessem az arcátlan rágalmazót, - és türelmetlenül vártam a kedvező alkalmat.

Nem kellett sokáig várnom. Másnap, amint éppen egy elégia mellett ültem, és a tollat rágva töprengtem a rímen, Svabrin kopogtatott az ablakomon. Letettem a tollat, vettem kardomat, és kimentem hozzá.

- Mit halogassuk a dolgot? - szólt Svabrin. - Senki sem leselkedik utánunk. Gyerünk a folyóhoz, ott nem zavar senki.

Szótlanul mentünk odáig. Lebocsátkoztunk a meredek ösvényen, megálltunk a folyó partján, és kihúztuk kardunkat. Svabrin gyakorlottabb volt nálam, de én erősebb és merészebb; monsieur Beaupré, aki valaha katona is volt, adott nekem annak idején néhány vívóleckét, s ennek most hasznát vettem. Svabrin nem számított rá, hogy ennyire veszélyes ellenfélre talál bennem. Sokáig nem tudtunk egymásban semmi kárt tenni; végre, amint észrevettem, hogy Svabrin gyengülni kezd, hevesen nekimentem, és majdnem a folyóba szorítottam. Egyszerre hallom, amint valaki hangosan a nevemen szólít. Felpillantottam, és Szaveljicset láttam meg; a dombra élő ösvényen szaladt felém... Ebben a pillanatban éles döfést éreztem a mellemben, kissé a jobb váll alatt, és eszméletlenül estem össze.

5 SZERELEM

*Hallod-e, te szép hajadon,
Férjhez ne menj fiatalon!
Hallgass az apádra,
Hallgass jó anyádra,
Hallgass az öregek
Okos tanácsára,
No meg józan eszed
Intelme szavára!*

Népdal

*Ha jobbat lelsz, majd elfeledsz,
Ha rosszabbat: megemlegetsz.*

Népdal

Amikor feleszméltem, jó ideig nem tudtam gondolataimat összeszedni, és nem értettem, mi történt velem. Ágyban feküdtem, egy ismeretlen szobában, és nagy bágyadságot éreztem. Elöttem Szaveljics állt, kezében gyertyát tartott. Valaki óvatosan levette rólam a kötést, amely a mellemre és vállamra volt csavarva. Gondolataim lassan kitisztultak, eszembe jutott a párbajom, és most láttam, hogy megsebesültem. Ebben a pillanatban megnyikordult az ajtó.

- Nos, hogy van? - suttogta egy hang, amelynek hallatára megremegtem.

- Még mindig egyformán - válaszolta Szaveljics sóhajtva -, még mindig nincs eszméletén, már ötödik napja.

Meg akartam fordulni, de nem bírtam.

- Hol vagyok? Ki van itt? - kérdeztem nagy erőlködéssel.

Marja Ivanovna odajött ágyamhoz, és fölém hajolt.

- Nos, hogy érzi magát? - szólt.

- Hála istennek - feleltem gyenge hangon. - Maga az, Marja Ivanovna? Mondja csak...

Nem volt erőm folytatni, és elhallgattam. Szaveljics felsóhajtott. Öröm ragyogott arcán.

- Magához tért! Magához tért! - ismételte. - Hála neked, Teremtőm! No, bátyuskám, Pjotr Andrejics! Ugyancsak megijesztettél! Nem csekélység: már ötödik napja!...

Marja Ivanovna félbeszakította:

- Ne beszélj hozzá sokat, Szaveljics; gyenge még.

Kiment, és szép csendesén betette az ajtót. Gondolataim kavarni kezdtek. Eszerint tehát a parancsnok lakásán voltam: Marja Ivanovna jött csak be hozzám. Kérdéseket akartam intézni Szaveljicshez, de az öreg csak a fejét rázta, és befogta a fülét. Bosszúsan hunytam le szememet, és hamarosan mély álomba merültem.

Amikor felébredtem, magamhoz hívtam Szaveljicsot, de helyette Marja Ivanovnáat pillantottam meg magam előtt, az ő angyali hangja üdvözölt. Nem tudom kifejezni azt az édes érzést, amely ebben a percben elfogott, megragadtam a kezét, ajkamhoz szorítottam, és a meghatottság könnyeit hullattam rá. Mása nem húzta vissza... és egyszerre arcomhoz ért az ajka, és én éreztem forró, gyengéd csókjait. Láng csapott fel bennem.

- Édes jó Marja Ivanovna - szóltam hozzá -, légy a feleségem, légy a boldogságom!

Visszanyerte higgadtságát.

- Az istenért, nyugodjék meg - szólt, kiszabadítva kezét az enyémből. - Még nincs túl a veszélyen: a seb még felszakadhat. Kímélje magát már az én kedvemért is.

E szavakkal kiment, és engem otthagyt az elragadtatás mámorában. A boldogság visszaadta életemet. Enyém lesz! Szeret! Ez a gondolat egész valómat betöltötte.

Ettől az időtől fogva óráról órára javult az állapotom. Az ezredborbély gyógyított, mert az erődben más egészségügyi ember nem volt - és hál' istennek, az nem sokat okoskodott. Gyógyulásomat fiatalságom meg a természet siettette. A parancsnok egész családja engem ápolt. Marja Ivanovna nem tágitott mellőlem. Természetes, hogy az első adódó alkalommal újra belefogtam a félbeszakított szerelmi vallomásba, és Marja Ivanovna türelmesen végighallgatott. Minden kényeskedés nélkül bevallotta ő is őszinte vonzódását, és azt mondta, hogy szülei természetesen nagyon fognak örülni az ő boldogságának.

- Csak azt gondold meg jól - tette hozzá -, nem lesz-e majd akadálya a te szüleid részéről?

Elgondolkoztam. Anyuska jó szívében nem kételkedtem, de minthogy ismertem apám természetét és gondolkodásmódját, úgy éreztem, hogy szerelmem nemigen indítja majd meg, és úgy tekinti, mint valami ifjúkori bolondságot. Őszintén megvallottam ezt Marja Ivanovnáknak, de elhatároztam, hogy a lehető legékesszólóbban írok majd apuskának, és áldását kérem. A levelet megmutattam Marja Ivanovnáknak, aki annyira meggyőzőnek és megindítóknak találta, hogy nem kételkedett sikerében, és az ifjúság és szerelem minden bizodalmaival átadta magát gyengéd szíve érzelmének.

Svabrinnal felgyógyulásom első napjaiban kibékültem. Ivan Kuzmics, amikor a párbajért összeszidott, ezt mondta nekem:

- Hallod-e, Pjotr Andrejics! Tulajdonképpen áristomba kellene téged dugnom, de hát anélkül is meg vagy büntetve. Alekszej Ivanics meg a gabonacsűrben ül, kardját Vaszilisz Jigorovna zárta el. Hadd elmélkedjék, és bánja meg, amit tett.

Én sokkal boldogabb voltam, semhogy szívemben ellenséges indulatokat tudtam volna őrizni. Kegyelmet kértem Svabrin számára, és a derék parancsnok, felesége beleegyezésével, rászánta magát, hogy szabadon bocsátja. Svabrin eljött hozzám; mély sajnálkozását fejezte ki amiatt, ami köztünk történt; beismerte, hogy mindenben ő a hibás, és kérte, hogy felejtsem el a történeteket. Minthogy nem vagyok haragtartó természetű, őszinte szívből megbocsátottam neki a veszekedésünket is és a sebet is, amelyet tőle kaptam. Az ő rágalmaiban a megsértett önérzetnek és visszautasított szerelemnek haragját láttam, és nagylelkűen mentegtem magamban szerencsétlen vetélytársamat.

Nemsokára meggyógyultam, és visszaköltözhettem szállásomra. Türelmetlenül vártam a választ levelemre; nem mertem reménykedni, és igyekeztem elcsitítani szomorú előérzeteimet. Vaszilisz Jigorovnáknak és férjének még nem nyilatkoztam, de vallomásom nem lepte volna meg őket. Sem én, sem Marja Ivanovna nem igyekeztünk érzelmeinket titkolni előttük, és előre biztosak voltunk benne, hogy megkapjuk beleegyezésüket.

Végre egy reggel Szaveljics bejött hozzám; levél volt a kezében. Remegve kaptam utána. A cím apuska kézírása volt. Ez valami fontos dologra készített elő, mert rendesen anyuska szokott írni nekem, ő csak a levél végén írt hozzá néhány sort. Sokáig nem törtem fel a pecsétet, és csak az ünnepélyes címezést olvastam: „Fiamnak, Pjotr Andrejevics Grinyovnak, az orenburgi kormányzóságban, Belogorszk várában.” A vonásokból igyekeztem kiolvasni a hangulatot, amelyben a levél íródott; végre rászántam magamat, hogy felbontsam, és az első sorok után már tudtam, hogy az egész dolgot elvitte az ördög. A levél a következőképp hangzott:

Fiam, Pjotr!

Leveledet, amelyben szülői áldásunkat és beleegyezésünket kéred Marja Ivanovnával, Mironov leányával kötendő házasságodhoz, f. hó 15-én megkaptuk, és nemcsak hogy sem áldásomat, sem beleegyezésemet nem vagyok hajlandó adni, hanem szándékomban van, hogy érted menjek, és csínyjeidért, mint egy vásott kölyköt, tisztességre tanítsalak, ha mégannyira tisztí rangod van is: mert bebizonyítottad, hogy nem vagy méltó kardot viselni, amelyet azért kaptál, hogy a hazát védelmezd, nem pedig hogy párbajt vívj olyan bolondokkal, mint amilyen magad is vagy. Azonnal írok Andrej Karlovicsnak, és megkérem, hogy helyezzen el a belogorszki erődből valahova messzebbre, ahol kivered fejedből az ostobaságokat. Anyuskád, amint tudomást szerzett párbajodról, meg arról, hogy megsebesültél, belebetegedett a bánatba, és most fekszik. Mi lesz belőled? Imádkozom Istenhez, hogy megjavulj, jóllehet nem is merek reménykedni nagy irgalmában.

Atyád: A. G.

A levél olvasása különböző érzelmeket keltett bennem. A kegyetlen kijelentések, amelyekkel apuska nem fukarkodott, mélyen megbántottak. Azt a lenézést, amellyel Marjáról megemlékezett, épp annyira nem illőnek, mint igazságtalannak találtam. Az a gondolat pedig, hogy Belogorszkból áthelyezzenek, megrémített; de mindennél jobban elbúsított anyám betegségének híre. Haragudtam Szaveljicsre, mert nem is kételkedtem benne, hogy szüleim csak az ő révén tudták meg párbajomat. Ide-oda járkáltam szűk szobámban, majd megálltam előtte, fenyegetően néztem végig, és így szóltam:

- Úgy látszik, neked nem elég, hogy miattad megsebesültem, és egy egész hónapig a sír szélén voltam, te még anyámat is a sírba akarod vinni.

Szaveljicset mintha villám sújtotta volna.

- Az istenért, jó uram - szólt, és csaknem sírva fakadt -, mit beszélsz? Én vagyok az oka, hogy megsebesültél? Isten látja a lelkemet: azért futottam oda, hogy testemmel védjelek meg Alekszej Ivanics kardja ellen! Az átkozott öregségem megakadályozott benne. De mit csináltam anyuskádnak?

- Hogy mit csináltál - feleltem. - Ki kért meg rá, hogy árulkodó leveleket írj rólam? Talán kémnek állítottak téged a hátam mögé?

- Én árulkodó leveleket írtam? - felelte Szaveljics könnyek között. - Istenem, mennyeknek ura! Hát légy kegyes, és olvasd el, mit írt nekem a nagyságos úr: majd meglátod, hogyan árulkodtam.

Ezzel előhúzott a zsebéből egy levelet, és a következőket olvastam:

Szégyelld magad, vén kutya, hogy nem hallgatsz szigorú parancsomra, és nem számolsz be fiamról, Pjotr Andrejevicsről, úgyhogy idegenektől kell tudomást szereznem az ő csínyjeiről! Hát így teljesíted kötelességedet és az urad parancsát?

Majd elküldlek, vén kutya, disznót őrizni, amiért az igazat elhallgattad, és mindent elnézel a gyereknek. E levél vétele után, parancsolom, azonnal megírd, milyen az egészsége, amelyről azt írják, hogy már helyreállott; meg hogy tulajdonképpen milyen helyen sebesült meg, és jól kúrálták-e?

Nyilvánvaló volt, hogy Szaveljics ártatlan, hogy ok nélkül sértettem meg szemrehányással és gyanúsítással. Bocsánatot kértem tőle; de az öreget nem lehetett megnyugtatni.

- Ezt kellett megérnem - ismételte -, ezt a jóindulatot érdemeltem ki a gazdáimtól! Én öreg kutya meg disznópásztor vagyok, és én vagyok az oka, hogy megsebesültél? Nem, bátyuskám, Pjotr Andrejics! Nem én, hanem az az átkozott moszjő az oka mindennek; ő tanított ezzel a vasnyárrsal döfködni, meg a lábaddal dobantani, mintha döfködéssel meg topogással megvédelmezhetéd magad a gazemberektől! Szükséges is volt ezt a moszjót felfogadni, és annyi pénzt hiába kiszórni!

De ugyan ki vállalta magára, hogy apámnak tudomására hozza viselt dolgaimat? A tábornok? De hisz ő - úgy láttam - nem sokat törődik velem; Ivan Kuzmics pedig nem tartotta szükségesnek, hogy jelentést tegyen neki a párbajról. Találgattam, törtem a fejemet. Gyanúm Svabrinra terelődött. Csak az ő érdeke lehetett az árulkodás, amelynek eredménye nem lehetett más, mint hogy engem áthelyezzenek, és elszakítsanak a kapitány családjától. Elmentem Marja Ivanovnához, hogy mindent elmondjak neki. A tornácra jött elém.

- Mi történt magával? - kérdezte. - Milyen sápadt!

- Mindennek vége! - feleltem, és átadtam apuska levelét. Most aztán ő sápadt el. Miután elolvasta a levelet, reszkető kézzel adta vissza, és elcsukló hangon így szólt:

- Látom, nem adatott meg nekem... A maga szülei nem kívánnak a családjukba befogadni. Legyen meg mindenben az Úr akarat! Isten jobban tudja, hogy mi kell nekünk. Nincs mit tenni; Pjotr Andrejics, legyen legalább maga boldog...

- Ebből nem lesz semmi! - kiáltottam fel, és megragadtam a kezét. - Te szeretsz, én mindenre kész vagyok. Gyerünk, boruljunk szüleid lába elé; ők egyszerű lelkű emberek, nem gőgös kőszívűek... Ők ránk adják áldásukat, és megesküszünk... és majd, idővel, biztos vagyok benne, meglágyítjuk apám szívét is; anyuska mellettünk lesz, és apuska is megbocsát...

- Nem, Pjotr Andrejics - válaszolta Mása. - Én nem leszek a feleséged a te szüleid áldása nélkül. Az ő áldásuk nélkül nem leszel boldog. Törödjünk bele Isten akaratába. Ha majd találsz valakit, akit a sors neked szánt, ha másvalakit megszeretsz... Isten áldjon, Pjotr Andrejics; én mindkettőtökért... - Ekkor sírva fakadt és eltávozott; én utána akartam menni a szobába, de úgy éreztem, nem vagyok abban a lelkiállapotban, hogy uralkodni tudjak magamon, és hazamentem.

Mély gondolatokba merülve üldögéltem, amikor Szaveljics egyszerre félbeszakította elmélkedésemet.

- Tessék, uram - szólt, s egy teleírt papírlapot adott át -, nézd, hogyan árurom el a gazdámat, és hogyan verek éket apa és fia közé...

Kivettem kezéből a papírt. Szaveljics válasza volt a kapott levélre. Szóról szóra így hangzott:

Uram, Andrej Petrovics, kegyes atyánk!

Kegyes írását megkaptam, melyben haragudni méltóztatik reám, alázatos szolgáljára, hogy - úgymond - szégyelljem magamat, amiért nem teljesítem úri parancsolatját; de én - nem vén kutya, hanem kegyelmednek hű szolgálja - hallgatok úri parancsára, és mindig

buzgón szolgáltam kegyelmedet mindmáig, amikor már ősz a fejem. Nem írtam semmit Pjotr Andrejevics megsebesüléséről, hogy hiábavaló ijedelmet ne okozzak, hisz, amint hallom, anyánk, Avdotya Vasziljevna így is ágynak esett az ijedtségtől; majd imádkozni fogok egészségéért, Pjotr Andrejics pedig a jobb válla alatt sebesült meg, a mellén, épp a borda alatt, vagy másfél hüvelyk mélyen, és a parancsnok házában feküdt, ahová a folyó partjáról bevittük, és a helybeli borbély, Sztjepan Paramonov gyógyította; most pedig, hála istennek, Pjotr Andrejics egészséges, és róla csak jót írhatok. A parancsnokék, amint hallom, meg vannak vele elégedve: Vaszilisz Jegerovna úgy bánik vele, mint édes fiával. És hogy ez a história megesett vele, azt nem lehet a fiatalembernek hibául felróni; a lónak négy lába van, mégis megbotlik. És ha azt tetszik írni, hogy elküld disznót őrizni, ez is kegyelmed úri akarata. Minekutána maradok alázatos szolgája.

Hűséges jobbagya: Arhip Szaveljics

Nem fojthattam el a mosolygásomat, amint a derék öreg írásművét olvastam. Én nem voltam abban a lelkiállapotban, hogy apámnak feleljek, anyuska megnyugtatóához pedig Szaveljics levele is elégnék látszott.

Ettől az időtől fogva helyzetem megváltozott. Marja Ivanovna alig beszélt velem, és mindenképpen kerülni igyekezett. A parancsnoki ház elviselhetetlenné vált számomra. Lassanként beletanultam, hogy egymagam üldögéljek odahaza. Vaszilisz Jegerovna eleinte szemrehányásokat tett érte, de amikor makacsságomat látta, békén hagyott. Ivan Kuzmiccsal csak akkor találkoztam, ha a szolgálat úgy kívánta, Svabrint is ritkán láttam, és akkor sem szívesen, annál kevésbé, mert magába fojtott ellenséges érzést vettem rajta észre, és ez még megerősítette gyanúmat. Életem tűrhetetlenné vált. Sötét mélabúba merültem; s ezt az egyedüllét és semmittevés még táplálta. A magányban szerelmem lángja növekedett, és óráról órára nyomasztóbbá vált. Az olvasástól és irodalomtól is elment a kedvem. Elcsüggedtem. Félttem, hogy vagy megőrülök, vagy korhelykedésre adom a fejem. De egy váratlan esemény, amelynek egész életemre döntő hatása volt, lelkemet egyszerre erősen és üdvösen felrázta.

6 PUGACSOV LÁZADÁSA

*Halljátok, fiatal barátim, halljátok,
Amit mi, öregek, tinéktek mesélünk.*

Dal

Mielőtt belefogok a különös események leírásába, amelyeknek tanúja voltam, szólnom kell valamit arról milyenek voltak Orenburg kormányzóságának viszonyai az 1773-ik év végén.

Ezt a kiterjedt és gazdag tartományt sok félvad nép lakta, amelyek csak nemrég kerültek az orosz uralkodók fennhatósága alá. Gyakori felkeléseik, idegenkedésük a törvényektől és a polgári élettől, könnyelmű és kegyetlen természetük állandóan megkívánta a hatóság ellenőrzését, hogy féken lehessen őket tartani. Ezért erődöket építettek az erre alkalmasnak látszó pontokon, és jobbára kozákokat telepítettek oda, akik egykor a Jaik partján laktak. De a jaiki kozákok, akiknek az lett volna a hivatásuk, hogy a vidék nyugalalmát és biztonságát őrizzék, egy idő óta maguk is nyugtalan és veszedelmes alattvalók voltak, 1772-ben fővárosukban lázadás ütött ki. A lázadás oka az a szigorú megrendszabályozás volt, amellyel Traubenberg vezérőrnagy a katonaságot a köteles fegyelemre akarta szorítani. De a rendszabályoknak nem volt más eredménye, mint Traubenberg barbár meggyilkolása, a kormányzat önkényes megváltoztatása, végül pedig a lázadás leverése ágyúgolyóval és kegyetlen büntetésekkel.

Mindez kevéssel a belogorszki erődbe érkezésem előtt történt. Már minden lecsendesedett, legalábbis úgy látszott; a hatóságok - igen könnyelműen - hittek az agyafűrt lázadók színlelt megtérésének, akikben pedig forrt a düh, és csak kedvező alkalomra vártak, hogy újrakezdjék a felfordulást.

Visszatérek elbeszélésemhez.

Egy este (az 1773. év októberének elején) magamban ültem otthon, hallgattam az őszi szél üvöltését, és néztem az ablakon keresztül, mint száguldanak a felhők a hold előtt, amikor értem jöttek, hogy a parancsnok hívat. Azonnal felkerekedtem. A parancsnoknál találtam Svabrint, Ivan Ignatyevicset és a kozák őrmestert. Sem Vasziliszta Jegorovna, sem Marja nem volt a szobában. A parancsnok gondterhelt arccal üdvözölt. Bezárta az ajtót, leültetett mindnyájunkat, kivéve a kozák őrmestert, aki az ajtónál maradt, aztán papírlapot húzott elő a zsebéből, és így szólt:

- Tiszt urak, fontos újság! Hallgassátok meg, mit ír a tábornok úr.

Ekkor feltette szemüvegét, és a következőket olvasta:

Mironov kapitány úrnak, Belegorszk erőd parancsnokának

Titkos.

Ezennel tudomására hozom, hogy Jemeljan Pugacsov, fogházból megszökött doni kozák és szakadár, aki megbocsáthatatlan vakmerőséggel a meghalt III. Péter cár nevét bitorolja, egy gonosztevő bandát gyűjtött maga köré, lázadást szított a jaiki kozák településeken, és máris bevett és feldúlt néhány erődöt, mindenütt rablásokat és gyilkosságokat követvén el. Miért is, e sorok után Ön, kapitány úr, azonnal tegye meg a kellő intézkedéseket, hogy a nevezett gonosztevőt és bitorlót visszaverje, és ha lehet, teljesen megsemmisítse, amennyiben az ön gondjára bízott erődnél megjelennek.

- Megtenni a kellő intézkedéseket! - szólt a parancsnok, miután levette szemüvegét, és összehajtotta a papirost. - Ezt bizony könnyű mondani. A gazember, amint látszik, erős, nekünk meg mindössze százharminc emberünk van, nem számítva a kozákokat, akikben kevés bizalmunk lehet; ne vedd magadra, Makszimics. (Az őrmester elmosolyodott.) Csakhogy hát nincs mit tenni, tiszt uraim! Legyetek gondosak, állítsatok őrköt és éji őrzásokat; támadás esetén zárjátok be a kapukat, és sorakoztassátok fel a katonákat. Te pedig, Makszimics, jól tartsd szemmel a kozákjaidat. Az ágyút meg kell vizsgálni, és gondosan megtisztítani. És főképpen mindent tartsatok titokban, hogy az erődben senki idő előtt ne tudjon meg semmit.

Miután így kiosztotta parancsait, Ivan Kuzmics elbocsátott bennünket. Svabrinnal együtt távoztam, és megbeszéltük egymással a hallottakat.

- Mit gondolsz, hogy végződik ez? - kérdeztem tőle.

- Isten tudja - felelte -, majd meglátjuk. Egyelőre nem látom komolynak a dolgot. Ha pedig...

Ekkor elgondolkodott, és szórakozottan valami francia dalt kezdett füttyülni.

Akármilyen óvatosak voltunk, elterjedt az erődben Pugacsov felbukkanásának híre. Ivan Kuzmics nagyon tisztelte ugyan feleségét, de a világért sem fedte volna fel előtte a titkot, amelyet a szolgálat rábízott. Amikor a tábornok levelét megkapta, elég ügyesen kiteszékelte Vaszilisz Jegorovná, mondván, hogy Geraszim atya Orenburgból különös híreket kapott, amelyeket nagy titokban tart. Vaszilisz Jegorovná azonnal kedve támadt látogatóba menni a pópánéhoz, és Ivan Kuzmics ajánlatára Mását is magával vitte, hogy ne unatkozzék egymagában.

Ivan Kuzmics így a ház ura maradt, s mindjárt elküldött értünk, Palaskát pedig a kamrába zárta, hogy ne hallgatózhasson.

Vaszilisz Jegorovna hazajött, anélkül hogy sikerült volna valamit a papnéból kicsalni, és megtudta, hogy távollétében Ivan Kuzmicsnál tanácskozás folyt, Palaska pedig be volt zárva. Rájött, hogy férje rászedte, és faggatni kezdte. De Ivan Kuzmics felkészült a támadásra. Legkevésbé sem jött zavarba, és vitézül megfelelt kíváncsi párjának.

- Hát tudod, matuska, az itteni asszonynép fejébe vette, hogy szalmával fűti a kemencét; de mivel ebből hamar szerencsétlenség származhatik, kiadtam a szigorú parancsot, hogy ezentúl az asszonyok ne szalmával fűtsenek, hanem rőzsével és hulladék fával.

- És minek kellett ehhez Palaskát bezárnod? - kérdezte a parancsnokné. - Miért kellett a szegény leánynak a kamrában ülnie, amíg mi haza nem jöttünk?

Ivan Kuzmics nem készült fel erre a kérdésre; zavarba jött, és valami értelmetlenséget mormogott. Vaszilisz Jegorovna látta urának fondorkodását, de mivel tudta, hogy nem húz ki belőle semmit, abbahagyta a kérdezősködést, rátért a sós uborkára, amit Akulina Pamfilovna egészen különös módon készít. Vaszilisz Jegorovna egész éjjel nem tudott aludni, és semmi képp sem süthette ki, mi motoszkált ura fejében, amit nem szabad megtudnia. Másnap, a miséről jövet, a kapitányné meglátta Ivan Ignatyicsot, aki éppen rongyokat, kavicsokat, forgácsot, csontdarabokat és mindenféle szemetet kaparászott ki az ágyúból, amit a gyerekek tömögtek bele.

„Mit jelentsen ez a harci készülődés? - gondolta magában. - Csak nem kirgizek támadását várják? Csak nem ezt a potomságot tartja előttem Ivan Kuzmics annyira titokban?”

Magához hívta Ivan Ignatyicsot azzal a szilárd elhatározással, hogy kiveszi belőle a titkot, amely asszonyi kíváncsiságát úgy felcsigázta.

Vasziliszta Jegorovna előbb néhány, a háztartás körébe vágó észrevételt tett, mint vizsgálóbíró, aki a vallatást egészen távol eső kérdésekkel kezdi, hogy elaltassa a vádlott éberségét. Azután néhány pillanatra elhallgatott, mélyet sóhajtott, és fejét csóválva mondta:

- Uram Istenem! Micsoda újságok! Mi lesz ebből?

- Ugyan, mátuska - felelte Ivan Ignatyics -, Isten irgalmas; van elég katonánk, sok puska-porunk, az ágyút pedig én magam tisztítottam ki. Remélhetőleg visszaverjük ezt a Pugacsovot. Akire Isten vigyáz, annak a szentek sem árthatnak.

- És miféle ember ez a Pugacsov? - kérdezte a parancsnokné.

Ekkor Ivan Ignatyics észrevette, hogy elszólta magát, és nyelvébe harapott. De már késő volt. Vasziliszta Jegorovna kényszerítette, hogy mindent bevalljon, miután szavát adta, hogy senki-nek sem szól róla.

Vasziliszta Jegorovna megtartotta ígéretét, és egy szót sem szólt senkinek, csak épp a pap-nénak, és csakis azért, mert ennek a tehene kinn szokott járni a pusztán, és a gonosztevők könnyen megfoghatták.

Nemsokára mindenki Pugacsovról beszélt. A kósza hírek nagyon eltérők voltak. A parancsnok elküldte a kozák őrmestert, hogy mindent alaposan tudakoljon meg a szomszédos telepeken, és erődökben. Az őrmester két nap múlva visszatért, és jelentette, hogy a sztyeppen, hatvan mérföldnyire az erődtől, sok tüzet látott, és a baskíroktól úgy hallotta, hogy ismeretlen nagyságú haderő közeledik. Egyébként semmi határozottat nem mondhat, mert nem merészkedett messzebbre.

Az erődben a kozákok között szokatlan izgalom volt észlelhető, minden utcán csoportokba verődtek, halkan beszélgettek, majd szétszéledtek, amikor egy dragonyost vagy garnizonbeli katonát megpillantottak.

Kémeket rendeltek ki közéjük. Julaj, egy megkeresztelt kalmük, fontos jelentést hozott a parancsnoknak. Julaj szavai szerint a kozák őrmester jelentése hazug volt visszatértekor, az alattomos kozák kijelentette társainak, hogy ott volt a lázadók között, bemutatkozott vezérük-nek, aki kézsókra bocsátotta, és soká beszélgetett vele.

A parancsnok lecsukatta az őrmestert, és Julajt állította a helyére. Ezt az újságot látható elégedetlenséggel fogadták a kozákok. Hangosan zúgolódtak, és Ivan Ignatyics, a parancsnok rendelkezéseinek végrehajtója, tulajdon fülével hallotta, amint azt mondták:

- Majd kapsz még, te garnizonpatkány!

A parancsnok még aznap ki akarta hallgatni a foglyot, de az őrmester megszökött a zárkából, valószínűleg elvbarátainak segítségével.

Ez az újabb körülmény növelte a parancsnok nyugtalanságát. Elfogtak egy baskírt, akinél lázító iratok voltak. Ez alkalommal a parancsnok ismét össze akarta hívni a tiszteket, és azért megint el szeretne volna távolítani Vasziliszta Jegorovnáat valami tetszetős ürüggyel. De mivel Ivan Kuzmics egyenes lelkű, őszinte ember volt, nem talált más módot, csak amit egyszer már alkalmazott.

- Hallod-e, Vasziliszta Jegorovna - szólt hozzá torkát reszelve -, azt mondják, Geraszim atya a városból...

- Elég a hazudozásból, Ivan Kuzmics - szakította félbe a kapitányné -, te nyilván haditanácsot akarsz tartani, és az én távollétemben szeretnéd Pugacsovot megtárgyalni; de most nem eszel ebből!

Ivan Kuzmics nagy szemeket meresztett.

- Hát, matuska - szólt -, ha már mindent tudsz, nem bánom, maradj, a te jelenlétedben is tárgyalhatunk.

- Úgy, úgy, bátyuska - válaszolta az asszony -, nem áll jól neked a ravaszkodás; hát csak küldj a tisztékért.

Megint összegyűltünk. Iván Kuzmics a felesége jelenlétében olvasta fel Pugacsov kiáltványát, amelyet valami tudatlan kozák írt meg. A rabló kijelentette, hogy haladéktalanul a mi erődünk ellen vonul; a kozákokat és katonákat táborába hívja, a parancsnokoknak pedig azt tanácsolja, hogy ne álljanak ellen, különben kivégezteti őket. A kiáltvány csiszolatlan, erélyes nyelven íródott, és veszedelmesen hathatott az egyszerű emberek lelkiületére.

- Micsoda gazember! - kiáltott fel a parancsnokné. - Mit merészel nekünk felajánlani! Menjünk elébe, és tegyük zászlónkat a lábához. Ó, a kutyaházi! Hát nem tudja, hogy már negyven éve szolgálunk, és ezalatt, hál' istennek, már eleget tapasztaltunk? Talán akadtak olyan parancsnokok, akik behódoltak a zsványnak?

- Tulajdonképp alig hihető - felelte Ivan Kuzmics. - De úgy hallom, a gazember már sok erődöt hatalmába kerített!

- Úgy látszik, valóban erős - jegyezte meg Svabrin.

- Azt mindjárt megtudjuk, mekkora a valóságban a hadereje - szólt a parancsnok. - Vaszilisz Jegorovna, add ide a hombár kulcsát. Ivan Ignatyics, vezesd ide a baskírt, és parancsold meg Julajnak, hogy hozza elő a korbácsot.

- Megállj, Ivan Kuzmics - szólt a kapitányné, s felállt a helyéről. - Hadd vigyem el Mását hazulról valahová; ha meghallja a kiáltozást, megijed. No meg, őszintén szólva, magam sem vagyok barátja a vallatásnak. Isten veletek.

A kínvallatás régente annyira megrögzött gyakorlata volt a törvénykezésnek, hogy a jótékony rendelet, amely eltörölte, sokáig teljesen hatástalan maradt. Azt gondolták, hogy a bűnös beismerése múlhatatlanul szükséges a teljes rábizonyításhoz, ami nemcsak igazságtalan, hanem az egészséges jogi felfogással merőben ellenkező nézet is volt: mert ha a vádlott tagadása nem fogadható el ártatlanságának bizonyítékául, akkor a beismerése éppoly kevésbé lehet bűnösségének bizonyítéka. Még ma is megесik, hogy régi bírákat hallok, akik sajnálják, hogy ezt a barbár szokást megszüntették. A mi időnkben senki sem kételkedett a kínvallatás szükségességében, sem a bírák, sem a vádlottak, s így a kapitány parancsa bennünket sem lepett meg vagy izgatott fel. Ivan Ignatyics elment a baskírért, aki a hombárban ült, és néhány perc múlva felhozták a foglyot a tornácra. A kapitány megparancsolta, hogy vezessék elébe.

A baskír nehezen lépte át a küszöböt (kalodában volt), leemelte magas süvegét, és megállt az ajtóban. Ránéztem, és megremegtem.

Sohasem felejttem el ennek az embernek az arcát. Jó hetvenévesnek látszott. Nem volt sem orra, sem füle. Feje borotválva; a szakáll helyett néhány ősz szál meredezett állán. Alacsony volt, sovány és görnyedt; de keskeny szemében még tűz villogott.

- Ahá! - szólt a parancsnok, aki a borzalmas jelekből látta, hogy ez is egyik lázadó azok közül, akiket 1741-ben megbüntettek. - Hisz, ahogy látom, vén farkas vagy te, már voltál a mi kelep-cénkben. Nem először lázadozol, hogy így le van simítva a kobakod. Gyere csak közelebb, beszélj, ki küldött közibénk?

Az öreg baskír hallgatott, és úgy nézett a parancsnokra, mint aki mindebből egy szót sem ért.

- Mit hallgatsz? - folytatta Ivan Kuzmics. - Talán egy kukkot sem értesz oroszul? Julaj, kérdezd meg tőle a magatok nyelvén, ki küldte az erődbe?

Julaj tatár nyelven ismételte Ivan Kuzmics kérdését.

De a baskír ugyanazzal az arckifejezéssel nézett rá, és egy szót sem felelt:

- *Jaksi!* - kiáltott fel a parancsnok. - Majd megszólalsz te nekem. Gyerekek, húzzátok le róla ezt a csíkos bohócruhát, és vágjatok jót a hátára. Nézz utána, Julaj, jól kimérik-e neki?

Két invalidus hozzálátott a baskír vetkőztetéséhez. A szerencsétlen arca félelmet árult el. Mindenfelé nézegetett, mint egy kis állat, ha gyerekek kezébe kerül.

Amikor az egyik invalidus megfogta a kezét, és nyakába véve, a hátára emelte a baskírt, Julaj pedig megsuhintotta a korbácsot, a baskír gyenge, rimánkodó hangon nyögni kezdett, és fejét rázva kinyitotta száját, amelyben nyelv helyett csak egy rövid csonk látszott.

Ha elgondolom, hogy ez még az én időmben lehetséges volt, most, Sándor cár szelíd lelkű uralkodásának idején nem győzök eleget csodálkozni, milyen rohamos haladást tett a felvilágosodás, és mennyire általánossá lettek az emberszeretet törvényei. Fiatalember! Ha irataim kezédbe kerülnek, gondold rá, hogy a legjobb és legtartósabb változások azok, amelyeket az erkölcsök megjavulása hoz létre, erőszakos megrázkódtatások nélkül.

Mindnyájan meg voltunk rendülve.

- No - szólt a parancsnok -, látom, ebből nem húzunk ki semmit. Julaj, vezesd a baskírt a hombárba. Mi pedig, uraim, még megbeszélünk egyet-mást.

Helyzetünket vitattuk, amikor egyszer csak Vasziliszta Jegorovna jött be a szobába, lihegve, rendkívül izgatottan.

- Mi történt veled? - kérdezte a parancsnok csodálkozva.

- Bátyuska, baj van! - felelte Vasziliszta. - A nyizsnyeozerói várat bevették. Geraszim atya szolgálja most jött onnan. Láttam, hogyan foglalták el. A parancsnokot és az összes tiszteket felakasztották. A katonákat mind elfogták. Még lélegzethez sem jutunk, máris itt lesznek a gonosztevők.

A váratlan hír igen megrendített. A nyizsnyeozerói vár parancsnokát, egy csendes és szerény fiatalembert, ismertem: mintegy két hónappal ezelőtt érkezett Orenburgból fiatal feleségével, és Ivan Kuzmicsnál pihent meg. A nyizsnyeozerói vár körülbelül huszonöt versztányira volt a mienktől. Minden órában várhattuk Pugacsov támadását. Marja Ivanovna sorsa élénken élelem rajzolódott, és a szívem verése is majd elállt belé.

- Ide hallgasson, Ivan Kuzmics! - szóltam a parancsnokhoz. - A mi kötelességünk az erődöt védelmezni utolsó leheletünkig; erről nincs is mit beszélni. De a nők biztonságáról gondoskodni kell. Küldje őket Orenburgba, ha még szabad az út, vagy valami távoli, megbízhatóbb erődbe, ahová a gazemberek nem bírnak betörni.

Ivan Kuzmics a feleségéhez fordult, és így szólt:

- Hallod, mátyuska? Igazán nem kellene-e elküldeni benneteket, amíg mi a lázadókkal végzünk?

- Eh, bolond beszéd! - szólt a kapitányné. - Hol van olyan erőd, ahová nem repül be a golyó? És miért ne volna a belogorszki erőd megbízható? Hál' istennek, már huszonkettedik éve élünk benne. Láttunk már baskírokat és kirgizeket: remélhetőleg majd Pugacsovot is túléljük!

- Jól van, matuska - válaszolta Ivan Kuzmics -, csak maradj, ha megbízol a mi erődünkben. De mit csinálunk Másával? Mert hát jó, ha kiálljuk az ostromot, vagy kivárjuk a segítséget; de mi lesz akkor, ha a gazemberek beveszik a várat?

Erre Vasziliszta hebegni kezdett, majd nagy felindulásában elhallgatott.

- Nem, Vasziliszta Jegorovna - folytatta a parancsnok, amikor észrevette, hogy szavainak, talán először életében, hatásuk van -, Mása nem maradhat itt. Küldjük Orenburgba a keresztanyjához; ott vannak katonák, ágyuk meg kőfalak. És neked is azt tanácsolnám, menj vele; ha öregasszony vagy is, gondold meg, mi történhetik veled, ha rohammal veszik be az erődot.

- Jól van - szólt a kapitányné -, legyen úgy, küldjük el Mását... De engem még álmodban se próbálj kérlelni: én nem megyek; öreg napjaimra nem válok meg tőled, hogy magányos sírt keressek idegen földön. Együtt éltünk, együtt haljunk.

- Így is jó - szólt a parancsnok. - No de nincs mit halogatni. Menj és készítsd fel Mását az útra. Holnap hajnalban elindítjuk, adunk melléje kíséret, ha nem is igen vannak fölösleges embereink. De hol van Mása?

- Akulina Pamfilovná - felelte a kapitányné. - Rosszul lett, amikor a nyizsnyeozerói vár bevétele meghallotta; félek, hogy megbetegedett. Uram Teremtőm, mit értünk meg!

Vasziliszta Jegorovna kiment, hogy leánya elutazásáról intézkedjék.

A parancsnoknál folytatódott a tanácskozás, de én már nem avatkoztam bele, és nem hallottam semmit. Marja Ivanovna sápadt és kisírt szemmel jött a vacsorához. Szótlanul vacsoráztunk meg, és a rendesnél korábban keltünk fel az asztaltól; azután az egész családtól elbúcsúztunk, és hazatértünk. Én azonban szándékosan otthagytam a kardomat, és visszamentem érte: úgy éreztem, hogy Marja Ivanovná egyedül találom. Csakugyan, ő volt ott az ajtóban, és átadta a kardomat.

- Isten vele, Pjotr Andrejics! - mondta könnyek közt. - Engem Orenburgba küldenek. Isten tartsa meg, és legyen boldog; talán az Úr még összehoz bennünket, ha pedig nem...

Felzokogott. Én megöleltem.

- Isten veled, angyalom - szóltam -, isten veled, drágám, szerelmem! Bármilyen történjék velem, hidd el, hogy utolsó gondolatom, utolsó fohászm hozzád száll!

Mása a keblemre borulva zokogott. Forrón megcsókoltam, és kisiettem a szobából.

7 A ROHAM

*Fejem, fejem, árva fejem,
Te megszolgált, szegény fejem!
Sokat rótt rád a csúf élet:
Éppen harminchárom évet.
A jutalom tán megérte?
Zsákmány és rang nem járt érte.
Ennyi évi szolgálatban
Jó szó nem sok, azt se kaptam.
Szegény fejem, mit kapok hát?
Kapok egy nagy akasztófát
S cifra díszű zsinórt rája,
Selyemből lesz a kantára.*

Népdal

Ezen az éjjelen nem aludtam, le sem vetkőztem. Elhatároztam, hogy hajnalban az erőd kapujához megyek, amelyen keresztül Marja Ivanovnának ki kell kocsiznia és ott búcsúszom el tőle utoljára. Nagy változást éreztem magamban: a lelki felindultság sokkal kevésbé nyomasztott, mint az a bánat, amely nem régóta marta a szívemet. A válás fájdalommal összeolvadt valami határozatlan, de édes reménység, meg a közeledő veszedelmeket váró türelmetlenség és a nemes dicsvágy érzése. Az éj észrevétlenül telt el. Már távozni akartam hazulról, amidőn kinyílt az ajtó, és egy káplár jött azzal a jelentéssel, hogy kozákjaink az éjjel kilopóztak az erődből; erőszakkal magukkal hurcolták Julajt, és hogy az erőd körül ismeretlen emberek ólálkodnak. Az a gondolat, hogy Marja Ivanovnának már nem sikerült kijutnia, megrémített; sietve adtam a káplárnak néhány utasítást, és azonnal a parancsnokhoz rohantam.

Már virradt. Amint az utcán rohantam, hallottam, hogy valaki nevemen szólít. Megálltam.

- Hová fut? - szólta Ivan Ignatyics, amikor utolért. - Ivan Kuzmics a sáncon van, és önért szalajtott engem. Nyakunkon a mumus.

- Marja Ivanovna elment? - kérdeztem remegő szívvel.

- Már nem mehetett - felelte Ivan Ignatyics -, az út Orenburg felé el van vágva; az erődöt körülvették. Rosszul állunk, Pjotr Andrejics!

A sáncfalra mentünk, amit a természet emelt, és karókkal erősítettek meg. Már ott tolongott az erőd népessége. Az egész helyőrség fegyverben volt. Az ágyút már előző nap odavontatták. Ivan Kuzmics kis csapata előtt járkált. A veszély közelsége rendkívüli bátorságot öntött az öreg harcosba. A sztyeppen, nem messze az erődtől, mintegy húsz lovas léptetett. Úgy látszott, hogy kozákok, de voltak köztük baskírok is, akiket könnyű volt megismerni hiúzprém sapkájukról és tegezükről. A parancsnok körüljárta seregét, és így szólt a katonákhoz:

- No, gyerekek, ma a cárnő anyuskáért állunk helyt, és megmutatjuk a világnak, hogy vitéz és hűséges emberek vagyunk!

A katonák hangosan nyilvánították elszántságukat. Svabrin mellettem állt, és merően nézte az ellenséget. Amint a sztyeppen kószáló emberek észrevették az erődben támadt mozgolódást,

csoportba verődtek, és tanácskozni kezdtek. A kapitány megparancsolta Ivan Ignatyicsnak, hogy irányítsa az ágyút arra a tömegre, és maga értette hozzá a kanócot. A golyó süvített, és elröpült fölöttük, de semmi kárt sem tett bennük. A lovasok szétfutottak, tüstént elvágattak a szemünk előtt, és a sztyepp teljesen néptelen lett. Ekkor megjelent a sáncon Vaszilisz Jegorovna, vele Mása, aki nem akart tőle megváltni.

- No, mi van? - kérde a kapitányné. - Hogy áll az ütközet? Hol az ellenség?

- Az ellenség nincs messze - felelte Ivan Kuzmics. - De Isten segítségével minden jól megy majd. És te, Mása, félsz?

- Nem, papuska - felelte Marja Ivanovna -, odahaza egymagamban jobban félek.

Ekkor rám pillantott, és erőltetetten mosolygott. Akaratlanul megszorítottam kardom markolatát; eszembe jutott, hogy az este az ő kezéből kaptam vissza, mintegy azért, hogy vele imádkoztam szerelmemet megvédelmezzem. Szívem lángolt. Úgy éreztem, hogy az ő lovagja vagyok. Égtem a vágytól, hogy bebizonyítsam, méltó vagyok a bizalmára, és türelmetlenül vártam a döntő pillanatot.

Ekkor a domb mögül, amely fél versztányira emelkedett az erődtől, új lovascapatok tűntek elő, és a sztyeppen csakhamar hemzsegni kezdtek a kopjával és íjjal felfegyverzett emberek. Közöttük fehér lovon egy vörös kaftános ember léptetett kivont karddal: maga Pugacsov. Egyszerre megállt; körülfogták, és amint látni lehetett, az ő parancsára négy ember különvált, és vad vágásban az erődhöz lovagolt. Megismertük bennük szökevényeinket. Egyikük papírlapot tartott sapkája fölé, a másinak kopjájára Julaj feje volt feltűzve, amelyet a sáncon át odaröpített hozzánk. A szegény kalmük feje a parancsnok lábához esett. A szökevények átkiáltottak:

- Ne lőjetek, hanem jertek őfelsége elé. Őfelsége itt van.

- Majd adok én nektek! - kiáltott fel Ivan Kuzmics – Gyerekek, lőjetek!

Katonáink sörtüzet adtak. Az a kozák, aki a levelet tartotta, megtántorodott, és lebukott a lóról; a többiek visszavágtattak. Marja Ivanovnára néztem. Julaj véres fejének láttára megremült; a sortüztől megsüketült; szinte eszméletlennek látszott. A kapitány előhívta a káplárt, és megparancsolta neki, vegye ki a papírt a megölt kozák kezéből. A káplár kiment a mezőre, és magával hozta az elesett kozák lovát. Átadta a levelet a parancsnoknak. Ivan Kuzmics elolvasta, aztán darabokra tépte. Eközben a lázadók felkészültek a cselekvésre. Nemsokára golyók süvítettek a fülünk mellett, néhányuk befürödött körülöttünk a földbe vagy a kerítésbe.

- Vaszilisz Jegorovna! - szólt a parancsnok. - Itt asszonynak nincs helye, vidd el Mását, hisz látod, se eleven, se holt.

Vaszilisz Jegorovna, akit a golyók kezessé tettek, a sztyeppre nézett, ahol nagy mozgolódás volt látható, azután férjéhez fordult, és így szólt:

- Ivan Kuzmics, élet és halál Isten kezében van: áldd meg Mását. Mása, menj oda apádhoz.

Mása sápadtan és remegve odament Ivan Kuzmicshez, letérdelt, és földig hajolt előtte. Az öreg parancsnok háromszor keresztet vetett rá, azután felemelte, megsókolta, és elváltozott hangon ezt mondta neki:

- No, Mása, élj boldogan. Imádkozzál Istenhez: ő nem hágy el téged. Ha találsz majd derék embert, Isten adjon szerelmet és áldást. Éljetek, ahogy mi éltünk Vaszilisz Jegorovnával. Most pedig isten vedel. Vaszilisz Jegorovna, vidd el innét gyorsan!

Mása a nyakába borult és zokogott.

- Mi is csókoljuk meg egymást - szólt a kapitányné sírva. - Isten áldjon, Ivan Kuzmicsom. Bocsáss meg, ha valamivel megbántottalak!

- Isten áldjon, Isten áldjon, mátuska! - szólt a parancsnok, s megölelte öreg élete párját. - No, most elég! Menjetek, menjetek haza; és ha még ráérsz, add rá Mására a szarafánt.

A parancsnokné eltávozott leányával. Utánanéztem Marja Ivanovnáának; megfordult, és intett fejével. Ekkor Ivan Kuzmics hozzánk fordult, s minden figyelmét az ellenség kötötte le. A lázadók vezérük köré gyülekeztek, és egyszerre leszálltak a lóról.

- Most jól tartsátok magatokat - szólt a parancsnok -, most jön a támadás!...

Ebben a pillanatban rettenetes rikoltozás és ordítás támadt; a lázadók futva rohanták meg az erődöt. Ágyúnk kartácsra volt töltve. A kapitány igen közel engedte őket, és akkor elsütötte az ágyút. A kartács a tömeg kellős közepébe talált. A lázadók szétváltak és hátráltak. Csak a vezérük maradt elől... Kardjával hadonászott, és úgy látszott, mintha buzgón a lelükre beszélne. A pillanatra elnémult rikoltozás és ordítás megint felhangzott.

- No, fiúk - szólt a parancsnok -, most nyissátok ki a kaput, és verjétek a dobot. Fiúk! Előre, kirohanunk! Utánam!

A parancsnok, Ivan Ignatyics és én nyomban a falak előtt termettünk, de a megszeppent helyőrség meg se moccant.

- Mit álltok, gyerekeim? - kiáltotta Ivan Kuzmics. - Ha kell, hát haljunk meg: katonadolog!

Ebben a pillanatban a lázadók ránk rontottak, és benyomultak az erődbe. A dobszó elhallgatott, a helyőrség eldobálta a fegyvereit; engem földre terítettek, de felkeltem, és a lázadókkal együtt én is bejutottam az erődbe. A parancsnok fején megsebesülve állt a gazemberek között, akik a kulcsokat követelték tőle. Segítségére akartam rohanni; de néhány markos kozák közrefogott, övszíjával megkötözött, és nagyban biztatott:

- Majd lesz most nektek, amiért nem engedelmeskedtetek a felséges úrnak!

Végighurcoltak bennünket az utcákon; a lakosok kenyérrel és sóval jöttek ki a házakból. Megkondultak a harangok. Egyszerre kikiáltották a tömegben, hogy őfelsége a főtéren várja a foglyokat, és ott hallgatja meg a hűségeskűt. A nép a térre rohant, bennünket is odahajtottak.

Pugacsov a parancsnoki ház tornácán ült egy karosszékből. Paszománnal kivarrt vörös kozákkaftánt viselt. Aranyrojtos, magas cobolysapkáját villogó szemére húzta. Arca ismerős volt nekem. Geraszim atya halványan, reszketve állt a lépcső alján, kezében a feszület, és úgy látszott, mintha némán könyörögne hozzá az áldozatokért. A téren hamarjában egy akasztófát állítottak fel. Amikor közelébe értünk, a baskírok szétkergették a népet, bennünket Pugacsov elé vezettek. A harangzúgás elhallgatott; mély csend lett.

- Melyik a parancsnok? - kérdezte a trónbitorló.

A mi kozák őrmesterünk előlépett a tömegből, és rámutatott Ivan Kuzmicsra. Pugacsov fenyegetően nézett az öregre, és így szólt hozzá:

- Hogyan mertél velem, az uralkodóddal ellenkezni?

A parancsnok, sebétől félig aléltan, összeszedte utolsó erejét, és kemény hangon felelt:

- Te nem vagy az én uralkodóm; te tolvaj és bitorló vagy, vedd tudomásul!

Pugacsov komoran összeráncolta szemöldökét, és intett egy fehér kendővel. Néhány kozák megragadta az öreg kapitányt, és az akasztófához hurcolta. A felső keresztgerendán nyomban ott termett az a megcsonkított baskír, akit az előtte való napon vallattunk. Ő tartotta kezében a

kötelet, és egy perc múlva láttam, amint szegény Ivan Kuzmicsot felhúzzák a levegőbe. Ekkor Ivan Ignatyicsot vezették Pugacsov elé.

- Esküdjél - szólt hozzá Pugacsov - uradra, Pjotr Fjodorovicsra!

- Te nem vagy a mi uralkodónk - felelte Ivan Ignatyics, kapitánya szavait ismételve. - Te, bátyuska, tolvaj vagy és bitorló!

Pugacsov megint meglengette a kendőt, és a derék főhadnagy máris öreg parancsnoka mellett függött.

A sor rajtam volt. Bátran néztem Pugacsov szemébe; eltökéltem, hogy bajtársaimnak hősies válaszát fogom ismételni. Ekkor, leírhatatlan csodálkozásomra, a lázadó parancsnokok sorában Svabrint pillantottam meg, kozák kaftánban, haja koszorúformára nyírva. Odament Pugacsovhoz, és néhány szót súgott a fülébe.

- Felakasztani! - szólt Pugacsov, rám sem pillantva.

Nyakamba akasztották a hurkot. Imát mormogtam magamban, őszinte megbánást fejeztem ki Isten előtt minden vétkemért, és könyörögtem hozzá, hogy tartsa meg azokat, akik szívemhez oly közel állnak. Az akasztófához tuszkoltak.

- Ne félj, ne félj - ismételték hóhéraim, akik talán őszintén bátorítani akartak. Egyszerre kiáltást hallottam:

- Megálljatok, átkozottak! Várjatok!... - A hóhérok megálltak. Odanézek: Szaveljics Pugacsov lába előtt hever.

- Édes atyánk! - szólt hozzá szegény gondozóm. - Mit érsz egy nemesúrfi halálával? Bocsásd szabadon; kapsz érte váltságdíjat; ha pedig elrettentő példát akarsz adni, hát akasztass fel engem.

Pugacsov jelt adott, s engem azonnal feloldoztak és otthagytak.

- Atyuska megkegyelmez neked - mondták. Nem mondhatom, hogy ebben a percben örültem megszabadulásomnak; bár azt sem mondom, hogy sajnáltam. Nagyon zavarosak voltak érzelmeim. Újból a bitorlóhoz vezettek, és térdre nyomtak előtte. Pugacsov felém nyújtotta eres kezét.

- Csókolj kezet, csókolj kezet - mondták körülöttem. De én inkább választottam volna a legkegyetlenebb halált, mint az ilyen megalázkodást.

- Bátyuskám, Pjotr Andrejics - súgta Szaveljics, aki mögöttem állt, és meglökött -, ne makacskodjál! Mit érsz vele! Köpj az egészre, és csókolj kezet a ga... (pfuj!) Csókolj kezet neki!

Én meg se moccantam. Pugacsov lebocsátotta kezét, és gúnyosan mondta:

- A nagyságos úr meghibbant az örömtől. Emeljétek fel!

Felemeltek, és szabadon engedtek. Néztam a rettentő komédia folytatását.

A lakosok megkezdték az eskütételt, egymás után léptek elő, megcsókolták a feszületet, aztán meghajoltak a trónbitorló előtt. A helyőrség katonái is ott voltak. A század szabója, életlen ollójával felfegyverkezve, levágta varkocsukat. A katonák egyet ráztak magukon, Pugacsov elé járultak kézcsókra, aki kijelentette, hogy megkegyelmez nekik, és felveszi őket a bandájába. Mindez körülbelül három óra hosszat tartott. Végül Pugacsov felkelt a karosszékből, s alvezérei kíséretében elhagyta a tornácot. Elővezették gazdag szerszámmal feldíszített fehér lovát. Két kozák megfogta a karjánál, és nyeregbe emelte. Ekkor Geraszim atyához fordult, és kijelentette, hogy nála akar ebédelni. Ebben a pillanatban női sikoltás hallatszott. Néhány

haramia a tornásra hurcolta a zilált hajú Vaszilisa Jegorovná, teljesen levetkőztetve. Az egyik már magára is vette lélekmelegítőjét. Mások dunnákat, ládákat, teáskészletet, fehérneműt és mindenféle házi felszerelést cipeltek.

- Bátyuskáim! - kiáltotta a szegény öregasszony. - Hagyjátok meg szegény lelkemet bűneim levezeklésére! Bátyuskáim, vezessetek Ivan Kuzmicshoz. - Egyszerre az akasztófára pillantott, és megismerte férjét. - Gazemberek! - ordította magánkívül. - Mit tettetek vele? Kincsem, Ivan Kuzmics, vitéz katonám! Nem értek hozzád a porosz szuronyok, sem a török golyók; nem a becsület mezején hagytad a testedet, hanem egy szökött fegyenc bánt el veled!

- Hallgattassátok el a vén boszorkányt! - szólt Pugacsov. Ekkor egy fiatal kozák kardjával rávágott Vaszilisa Jegorovna fejére, és ő holtan esett a tornác lépcsőjére. Pugacsov ellovagolt, a nép utánatódult.

8 A HÍVATLAN VENDÉG

Hívatlan vendég rosszabb a tatárnál.

Közmondás

A tér kiürült. Én még mindig egy helyben álltam, nem tudtam rendbe szedni gondolataimat.

Mindennél jobban kínozott, hogy nem ismertem Marja Ivanovna sorsát. Hol van? Mi lett vele? Sikerült-e elrejtőznie? Megbízható-e a búvóhelye?... Nyugtalan gondolatoktól eltelve, bementem a parancsnok házába. Minden üres volt: a székek, asztalok, ládák felborítva, az edények összetörve, minden széjjelszórva. Felfutottam a kis lépcsőn, amely a nagyszobába vezetett, és életemben először bementem Marja Ivanovna szobájába. Megláttam az ágyát, amelyet a rablók feldúltak; a szekrényt feltörték és kirabolták; az üres szentképtartó előtt még égett a mécs. Az ablakközből függő kis tükör is épségben maradt... de hol lehet ennek a békés, szüzi cellának lakója?

Rémítő gondolat villant át agyamon: elképzeltem a haramiák keze között... Szívem elszorult... Keservesen sírni kezdtem, és hangosan mondogattam szerelmesem nevét... E pillanatban gyenge nesz hallatszott, és a szekrény mögül Palasa jött elő sápadtan és remegve.

- Jaj, Pjotr Andrejics! - szólt kezét összecsapva. - Micsoda nap! Micsoda borzalmak!

- Hát Marja Ivanovna? - kérdeztem türelmetlenül. - Mi van Marja Ivanovnával?

- A kisasszony él - felelte Palasa. - Akulina Pamfilovnáánál bújt el.

- A papnénál! - kiáltottam fel rémülten. - Istenem! Hisz ott van Pugacsov!...

Kirohantam a szobából, egyszeriben lenn termettem az utcán, és hanyatt-homlok vágattam a paplakba; nem láttam, nem hallottam. Ott kurjongatás, nevetés, dalolás hallatszott... Pugacsov lakomázott társaival. Palaska utánam futott: én beküldtem, hívja ki titokban Akulina Pamfilovnáat. Egy perc múlva kijött a papné az előszobába. Kezében üres palackot tartott.

- Az istenért, hol van Marja Ivanovna! - kérdeztem, leírhatatlan izgalommal.

- Ott fekszik a csibém nálam, az ágyban, a rekeszfal mögött - felelte a papné. - Bizony, Pjotr Andrejics, majdhogy baj nem történt; de hála istennek, minden szépen elmúlt. A gonosztevő alig ült asztalhoz, amikor ő, szegényke, magához tért, és nyöszörögni kezdett. Majd elájultam! Ő is meghallotta. „Ki nyög ott nálatok, anyó?” Én mélyen meghajolok a tolvaj előtt: „Unoka-húgom; felség, megbetegedett, fekszik, van már két hete.” „És fiatal a húgod?” „Fiatal, felség.” „Hát mutasd meg, anyó, a húgodat.” A szívem erősen vert, de nem volt mit tenni. „Bocsáss meg, felség, de a kislány nem tud felkelni és felségedhez bejönni.” „Nem baj, anyó, majd bemegyek magam, és megnézem.” És nem bemegy a gazember a fülkébe? Képzeld csak! Félrehajtja a függönyt, benéz vércseszemével - és nem történt semmi... Isten megőrizte. Hiszed-e, hogy az apjukommal már el voltunk készülve a vértanúhalálra? Szerencsére ő, a galambom, nem ismerte meg. Uram Istenem, szép időket értünk meg! No, mondhatom! Szegény Ivan Kuzmics! Ki hitte volna? És Vaszilisz Jigorovna? És Ivan Ignatyics? Őt miért?... Hát hogy lehet az, hogy magát megkímélték? És mit szól Svabrinhoz? Nem körülnyírta a fejét? Most itt ül nálunk, és velük dorbézol! Ügyes fiú, szó sincs róla! Amikor beteg húgomról szóltam, akkor ő, elhiszi-e, úgy nézett rám, hogy majd átdöfött: de nem árult el; hálás is vagyok érte.

Ekkor részeg kiáltozás hangzott fel, utána Geraszim atya hangja. A vendégek bort követeltek; a gazda feleségét hívta. A papné sietett befelé.

- Menjen haza, Pjotr Andrejics - szólt -, most nem foglalkozhatok magával; odabenn a gonosztevők lakomáznak. Jaj magának, ha a részekek kezébe kerül. Isten vele, Pjotr Andrejics. Lesz, ami lesz; reméljük, Isten nem hagy el.

A papné távozott. Én kissé megnyugodva tértem vissza lakásomba. Amint a téren keresztülmentem, láttam néhány baskírt, akik az akasztófa körül tülekedtek, és az áldozatokról leráncigálták a csizmát. Nagy nehezen tudtam csak felháborodásom kitörését visszafojtani, de tisztában voltam vele, hasztalan lenne közbelépnem. A rablók az erődben garázdálkodtak, és a tiszték lakásait fosztogatták. Mindenfelől a részeg lázadók lármája hallatszott. Hazamentem. Szaveljics a küszöbig jött elém.

- Hála istennek! - kiáltott fel, amint meglátott. - Már azt hittem, hogy a gonosztevők megint elfogtak. No, bátyuska, Pjotr Andrejics, hiszed-e, hogy mindenünket elrabolták a gazemberek: a ruhát, fehérneműt, edényt, egyéb holminkat. Nem hagytak meg semmit. De sebj! Hála istennek, hogy téged életben hagytak! De megismerted-e, jó uram, a hetmant?

- Nem; nem ismertem meg. Ugyan kicsoda?

- Hogyan, bátyuska! Elfelejtetted azt a részeg fickót, aki kicsalta a bundádat ott a fogadóban? Azt a vadonatúj, nyúlőr bundát, amit a dög mindjárt fel is hasított, amint felvette?

Elámultam. Igazán feltűnő volt a hasonlatosság Pugacsov és akkori vezetőm között. Most megértettem, hogy Pugacsov és ő ugyanaz a személy; és megértettem azt is, miért részesített kegyelemben. Nem fojthattam el csodálkozásomat a körülmények sajátságos láncolatán: a gyermekbunda, amelyet egy csavargónak ajándékoztam, az akasztófától mentett meg - és a részeseges csavargó, aki útmenti vendégfogadók körül kószál, várakat ostromol, és egy birodalmat kavarr fel!

- Nem parancsolsz valami ennivalót? - kérdezte Szaveljics, aki hű maradt szokásaihoz. - Idehaza semmi sincs; majd elmegyek, felhajtok valamit és megfőzöm!

Magamra maradva, gondolatokba merültem. Mitévő legyek? A gazember hatalmába jutott várban megmaradni vagy a bandájába keveredni, nem illett egy tiszthez. A kötelesség azt parancsolta, hogy menjek oda, ahol a jelen súlyos körülmények közt szolgálatom a haza javára válik... De a szerelem nagyon is azt tanácsolta, maradjak Marja Ivanovna közelében, s legyek védelmezője és gyámolítója. Bár előre láttam, hogy a körülmények kétségkívül és hamar megváltoznak, mégis remegtem, amikor a leány helyzetére gondoltam. Elmélkedésemet egy kozák szakította félbe, aki azzal a jelentéssel jött, hogy „a hatalmas cár magához hívat”.

- Hol van? - kérdeztem. Kész voltam engedelmeskedni.

- A parancsnokságon - felelte a kozák. - Ebéd után atyuskánk a fürdőbe ment, most pedig pihen. Jaj, nagyságos úr, mindenképp látszik, hogy nagyon előkelő úr: ebédre két sült malacot kebelezett be, és, olyan forró vízben fürdik, hogy Tarasz Kurocskin sem bírta ki; át kellett adni a dörzsölővesszőt Fomka Bikbajevnek, őt magát meg hideg vízzel mostuk fel. Szó sincs róla, minden tette olyan nagyúri... Azt mondják, hogy a fürdőben megmutatta mellén a cári jeleket: az egyiken egy kétfejű sas van, akkora, mint egy peták, a másikon a tulajdon képmása.

Nem tartottam szükségesnek, hogy a kozákkal vitába bocsátkozzam. Elmentem vele a kapitány házába; előre elképzeltem a viszontlátást Pugacsovval, és igyekeztem kitalálni, vajon hogyan végződik majd. Az olvasó gondolhatja, hogy nem voltam nagyon nyugodt.

Lassan alkonyodott már, amikor a parancsnoki házhoz értem. Az akasztófa, áldozataival, félelmetesen feketéllett. A szegény parancsnokné teste még a bejáró előtt hevert, ahol két kozák állt őrt. Az a kozák, aki idekísért, bement, hogy bejelentsen. Azonnal visszatért, és bevezetett abba a szobába, ahol előző nap olyan gyengéden búcsúztam Marja Ivanovnáától.

Szokatlan kép tárult elém. Az abrosszal és felsorakozott üvegekkel meg poharakkal borított asztalnál ült Pugacsov meg vagy tíz kozák parancsnok sapkában és színes ujjasban, bortól vörös arccal és csillogó szemmel. Nem volt köztük sem Svabrin, sem a mi kozák őrmesterünk, a két újdonsült áruló.

- Á, a nagyságos úr! - szólt Pugacsov, amint meglátott. - Isten hozott; légyen szerencsém; foglalj helyet.

A társaság összébb húzódott. Némán ültem le az asztal végébe. Szomszédom - fiatal, jól megtermett, szép szál kozák - egy pohár közönséges bort töltött nekem, de én hozzá sem nyúltam. Kíváncsian szemléltem a társaságot. Pugacsov a főhelyen ült, az asztalra könyökölt, és széles öklére támasztotta fekete szakállas állát. Szabályos és eléggé kellemes vonásai semmi kegyetlenséget nem árultak el. Gyakran fordult egy ötvenévesnek látszó emberhez, akit hol grófnak, hol Tyimofejcsnek nevezett, hol meg bácsikájának tisztelt. Mindnyájan pajtásokként viselkedtek egymással, és semmi különösebb tiszteletet nem mutattak vezérük iránt. A reggeli támadásukról beszéltek, meg a felkelés sikeréről és a jövődni akciókról. Mindenki dicsekedett, nézetét nyilvánította, fesztelenül vitatkozott Pugacsoval. Ebben a különös haditanácsban döntötték el, hogy Orenburg ellen mennek: merész lépés, amelyet majdnem gyászos siker koronázott! Az indulást másnapra tűzték ki.

- No, pajtások - szólt Pugacsov -, gyűjtsunk rá az én nótámra, az majd elringat... Csumakov, kezd el!

Szomszédom magas hangon rákezdett a bánatos hajóvontató dalra, és a többiek karban vele énekeltek.

*Ne zúgj, ne búgj, tölgyfaerdő-anyuskám,
Ne zavard meg szegénylegény bánatát.
Holnap reggel, szegénylegény, ott leszek
A szigorú bíró, a nagy cár előtt.
Megkérdi majd a hatalmas cár atya:
„Mondd meg, fiam, puszták fia, mondd nekem,
Kikkel jártál fosztogatni, rabolni?
Volt-e hozzá sok cimborád, pajtásod?”
„Megmondom én, reménységünk, szent cárunk,
Megmondom én az igazat, a valót;
Négyen voltak cinkosaim társaim:
Első társam, cimborám: a sötét éj,
Második társam, cimborám: az éles kés,
Harmadik hű cinkosom: jó paripám,
A negyedik pediglen a feszes íj,
S fürge nyilak voltak ott a futárok.”
Feleli az igazhitű cár atya:
„Megfeleltél, puszták fia, gyermekem,
Lopni tudtál, beszélni is ugyan tudsz!
Ne félj, fiam, nem marad el jutalmad:
Kapsz a puszta közepén, a dombtetőn
Két oszlopot, harmadikkal keresztbe.”*

Lehetetlen elmondanom, milyen hatást tett rám ez az egyszerű népdal az akasztófáról, olyan emberek szájából, akikre magukra is akasztófa vár. Félelmetes arcuk, csengő hangjuk, az a fájdalmas kifejezés, amellyel szavaikat kísérték (s amelyek maguk is nagyon sokat kifejeztek), mindez valami kegyeletos borzalommal töltött el.

A vendégek még egy poharat ürítettek, felkeltek az asztaltól, és elbúcsúztak Pugacsovtól. Én is követni akartam őket, de Pugacsov így szólt:

- Ülj le; beszélni akarok veled.

Négyszemközt maradtunk.

Néhány percen át mindketten hallgattunk. Pugacsov merőn nézett rám, néha hunyorított bal szemével: csodálatosan ravasz és gúnyos volt így a tekintete. Végre felkacagott, olyan őszinte vidámsággal, hogy amint ránéztem, meg nem állhattam, hogy ne nevessek, magam sem tudva, miért.

- No, nagyságos úr? - szólt hozzám. - Megszeppentél, valld be, amikor legényeim nyakadba tették a kötelet! Azt hiszem, az eget is bögőnek nézted... De ott himbálóztál volna azon a keresztgerendán, ha nincs a szolgád. Mindjárt megismertem a vén zsémbest. Hát gondoltad-e, nagyságos úr, hogy az az ember, aki abba a fogadóba elvezetett, maga a hatalmas cár? (Ezeknél a szavaknál arca méltóságteljes és titokzatos kifejezést öltött.) Nagyot vétkeztél ellenem - folytatta -, de megkegyelmeztem neked jóságodért, azért, hogy jó szolgálatot tettél nekem, amikor rejtőznöm kellett ellenségeim elől. De majd meglátod, hogyan jutalmazlak meg, ha megkapom a birodalmamat! Megígéred, hogy odaadással fogsz szolgálni?

A gazember kérdése és arcátlansága annyira mulattató volt, hogy nem tudtam mosolyomat elfojtani.

- Min mosolyogsz? - kérdezte elkomorodva. - Talán nem hiszed el, hogy én vagyok a nagy cár? Felelj nyíltan!

Zavarba jöttem. Nem bírtam volna a csavargót cárnak elismerni: ezt megbocsáthatatlan gyávaságnak tartottam. De ha arcába vágom, hogy szédelgő, ez biztos halálomat jelentené: amit felháborodásom első hevében kész voltam az akasztófa alatt, az egész nép színe előtt megtenni, azt most hasztalan hengegésnek tartottam. Tétováztam. Pugacsov sötét arccal várta válaszomat. Végre (még ma is meglepődéssel emlékszem vissza erre a pillanatra) a kötelesség-érzet diadalmaskodott bennem az emberi gyengeség fölött. Ezt feleltem Pugacsovnak:

- Hallgass ide, megmondom az igazat. Ítéld meg te magad, elismerhetlek-e uralkodómnak! Te okos ember vagy, és amúgy is észrevennéd, ha színlelnék.

- Hát ki vagyok a nézeted szerint?

- Az Isten ismer téged! De akárki vagy, nagyon veszélyes játékba fogtál.

Pugacsov gyors pillantást vetett rám.

- Eszerint nem hiszed el, hogy én vagyok Pjotr Fjodorovics cár? No, jó! De nem bátraké-e a szerencse? Hát Griska Otrepjev hajdanában nem uralkodott-e mint cár? Gondolj rólam, amit akarsz, de ne hagyj el. Mi közöd neked egyébhez? Ha nem ez vagyok, vagyok amaz. Szolgálj hűségesen, őszintén: és én tábornaggyá teszek, meg herceggé. No, mit gondolsz?

- Nem - feleltem határozottan. - Én születésemmél fogva nemesember vagyok, felesküdttem a cárnőnek; téged nem szolgálhatlak. Ha igazán jót akarsz tenni nekem, bocsáss el Orenburgba.

Pugacsov elgondolkozott.

- De ha elbocsátlak - szólt -, megígéred legalább azt, hogy nem szolgálsz ellenem?

- Hogy ígérhetem meg ezt néked? - feleltem. - Magad is tudod, hogy ez nem tőlem függ: ha megparancsolják, hogy ellened menjek, mennem kell; nincs mit tenni. Te magad parancsnok vagy most, magad is engedelmességet kívánsz a tieidtől. Hogyan festene az, ha megszegném kötelességemet, amikor szükség van szolgálatomra? Életem a te kezédben van; ha szabadon bocsátasz, köszönöm; ha kivégeztetsz, Isten a bírád; de én az igazat mondtam meg neked.

Őszinteségem meglepte Pugacsovot.

- Úgy van - szólt vállamat veregetve. - Ha az ember akasztat, hát akasztasson, ha kegyelmez, hát kegyelmezzon. Menj, amerre utad visz, és tégy, amit akarsz. Holnap gyere búcsúzni, most pedig eredj aludni; nekem már leragad a szemem.

Elhagytam Pugacsovot, és kimentem az utcára. Csendes, hideg éj volt. A hold és a csillagok fényesen ragyogtak, megvilágítva a teret és az akasztófát. Az erődben minden csendes volt és sötét. Csak a kocsmában égett világosság, és hangzott fel a késői duhajkodók lármája. A paplakra pillantottam. Az ablaktáblák és ajtók be voltak csukva. Úgy látszott, odabenn minden csendes.

Hazamentem; Szaveljics távollétem miatt kesergett. Szabadulásom hírének kimondhatatlanul megörült.

- Hála neked, Teremtőm! - szólt, s keresztet vetett. - Mihelyt virrad, itthagyjuk az erődöt, és elmegyünk, amerre a szemünk lát. Készítettem valamit, egyél, bátyuska, és aludj reggelig, mint Krisztus ölében.

Megfogadtam a tanácsát, jó étvággyal megvacsoráztam, és elaludtam a csupasz padlón, lélekben és testben kimerülten.

9 A VÁLÁS

*Édes volt az óra, melyben
Szép leány, megláttalak,
S hogy elváltunk, kebelemben
Szegény szívem megszakadt.*

Heraszkov

Korán reggel dobszó ébresztett fel. Elmentem a gyülekezőhelyre. Pugacsov emberei már az akasztófa körül sorakoztak, amelyen még mindig ott függtek a tegnapi áldozatok. A kozákok lovon ültek, a katonák fegyverben álltak. A zászlók lengtek. Néhány ágyú is volt velük, ágyútalpra téve, a mienket is megismertem közöttük.

Az egész lakosság ott volt, és a bitorlót várta. A kapitány házának kapujánál egy kozák gyönyörű fehér kirgiz lovat tartott gyeplőszáron. Szememmel a kapitányné holttestét kerestem. Egy kissé félretették az útból, és letakarták gyékénnyel. Pugacsov végre előjött. A nép levette sapkáját. Pugacsov megállt a lépcsőnél, mindenkit üdvözölt. Az egyik vezér teli erszényt nyújtott át neki, és ő marokkal szórta szerteszét a rézpénzt. A nép kiáltozva esett neki, és nem sokan úszták meg a dolgot ép bőrrel. Pugacsovot fő hívei vették körül. Ezek közt volt Svabrin is. Tekintetünk találkozott; az enyémben ő megvetést olvashatott, mert elfordult, őszinte düh és tettetett gúny kifejezésével az arcán. Pugacsov, amint a tömegben meglátott, fejével intett nekem, és magához hívott.

- Hallod-e - szólt -, menj azonnal Orenburgba, és jelentsd nevemben a kormányzónak és az összes tábornokoknak, hogy egy héten belül odavárhatnak engem. Tanácsold, hogy gyermeki szeretettel és engedelmességgel jöjjenek elém; máskülönben ki nem kerülök a kegyetlen halált. Szerencsés utat, nagyságos úr!

Azután a nép felé fordult, Svabrinra mutatott, és így szólt:

- Itt van, gyermekeim, új parancsnokotok. Engedelmeskedjete nekik mindenben, ő pedig felelős lesz értetek és az erődért.

Rémülettel hallottam, hogy Svabrin lett az erőd parancsnoka: Marja Ivanovna az ő hatalmában maradt! Istenem, mi lesz vele? Pugacsov lejött a tornácról. Odavezették lovát. Ügyesen nyeregbe szállt, nem várta be a kozákokat, akik fel akarták segíteni.

Ekkor látom, amint a néptömegből előtör az én Szaveljicsem, odamegy Pugacsovhoz, és egy papírlapot ad át neki. Nem tudtam elgondolni, mi lesz ebből.

- Mi ez? - kérdezte Pugacsov méltóságteljesen.

- Olvasd el, akkor meg méltóztatol látni - felelte Szaveljics.

Pugacsov átvette a papírt, és hosszan szemlélgette sokat sejtető ábrázattal.

- Micsoda kacskaringós betűid vannak! - szólt végre. - A mi fényes szemünk nem igazodik ki bennük. Hol van a főtitkárom?

Egy káplári egyenruhába bújtatott fiatal gyerkőc sietett fürgén Pugacsovhoz.

- Olvasd fennhangon - szólt a trónbitorló, és átadta neki a papírt. Rendkívül kíváncsi voltam rá, hogy öreg gondozóm mit talált szükségesnek megírni. A főtitkár hangosan, tagolva olvasta a következőket:

- Két háziöltöny: egyik gyapotból, a másik csíkos selyemből, egyenként hat rubel.

- Hát ez mit jelent? - kérdezte Pugacsov összeráncolt szemöldökkel.

- Parancsold, hogy olvassa tovább - felelte nyugodtan Szaveljics.

A főtitkár folytatta:

- Egy egyenruha, finom zöld posztóból, hét rubel. Fehér gyapjúnadrág, öt rubel. Tizenkét ing, hollandus vászonból, kézelővel, tíz rubel. Egy úti teáskészlet teljes felszereléssel, két és fél rubel...

- Micsoda számárságok ezek? - szakította félbe Pugacsov. - Mi közöm teáskészletekhez és kézelős nadrágokhoz?

Szaveljics a torkát köszörülte, és magyarázatba fogott:

- Ez, atyuska, amint látni kegyeskedel, leltár az uram vagyonáról, amit a gazok elloptak.

- Micsoda gazok? - kérdezte Pugacsov fenyegetően.

- Bocsánat, eljárt a szám - felelte Szaveljics. - Gazok vagy nem gazok: a te legényeid feldúltak és széthordtak mindent. Ne haragudj, a lónak négy lába van, mégis megbotlik. Parancsold meg, hogy végigolvassa.

- Olvasd - szólt Pugacsov.

A főtitkár folytatta:

- Egy takaró kartonból, egy másik tafotából, gyapotbéléssel, négy rubel. Rókaprémes bunda vörös daróchuzattal, negyven rubel. És még egy nyúlőr bundácska, amelyet felségednek még a fogadóban ajándékoztunk, tizenöt rubel.

- Hát ez meg mi? - kiáltott fel Pugacsov, és szeme villámokat szórt.

Bevallom, nagyon megijedtem szegény öreg szolgám miatt. Ő megint magyarázni akart, de Pugacsov félbeszakította:

- Hogy mersz ilyen semmiségekkel zaklatni? - kiáltotta - és kitépte a lapot a főtitkár kezéből. Szaveljics arcába vágta.

- Vén bolond! Kifosztották: micsoda szerencsétlenség! Még imádkoznod kell értem és gyermekeimért, vén csont, hogy nem lógsz te is a gazdáddal együtt itt a többi lázadóval... Nyúlőr! Majd adok én neked nyúlőr bundát. Tudod-e, hogy elevenen lenyúzatom a bőrödöt bundának?

- Ahogy parancsolod - felelte Szaveljics -, de én jobbágy vagyok, és felelnem kell a gazdám holmijáért.

Pugacsov nyilván nagylelkű kedvében volt. Elfordult, és odább lovagolt, egy szót sem vesztegetve tovább. Svabrin és a vezérek követték. A sereg rendezett sorokban menetelt kifelé az erődből. A nép kikísérte Pugacsovot. Egyedül maradtam a téren Szaveljiccsel. Az öreg kezében tartotta a listáját, és mélységes bánattal nézegette.

Amikor látta, milyen jó viszonyban vagyok Pugacsovval, elhatározta, hogy felhasználja ezt; de bölcsen kifőzött terve nem sikerült. Meg akartam szidni okvetetlenkedő buzgalmaért, de nem tudtam nevetésemet visszafojtani.

- Te csak neved, jó uram - szólt Szaveljics -, neved; de ha újra be kell szerezni az egész felszerelést, majd meglátjuk, lesz-e kedved nevetni.

A paphoz siettem, hogy Marja Ivanovnáat lássam. A papné szomorú hírrel fogadott. Az éjjel Marja Ivanovnáat erős láz fogta el. Eszméletlenül feküdt, és félrebeszél. A papné bevezetett a szobába. Csendesen az ágyhoz léptem. Megrendített, mennyire elváltozott az arca. A beteg nem ismert meg. Sokáig álltam előtte, és nem is hallottam, mit mond Geraszim atya meg derék felesége, akik azt hiszem, vigasztaltak.

Sötét gondolatok gyötörtek. A szegény védtelen árva helyzete, aki a lázadók közt maradt itt, meg saját tehetetlenségem rémületbe ejtettek.

De ez a Svabrin, ez a Svabrin: leginkább ez gyötörte képzeletemet.

A trónbitorló hatalommal ruházta fel, parancsnoka annak az erődnek, ahol a szegény kisleánynak, gyűlölete ártatlan tárgyának most maradnia kell. Ez az ember mindenre képes lesz. Mit tegyek? Hogyan segítsék rajta? Hogyan szabadítsam ki a gazember keze közül?

Csak egy mód kínálkozott: elhatároztam, hogy azonnal elmegyek Orenburgba, hogy Belogorszk várának felszabadítását megsürgessem, és amennyire tőlem telik, közreműködjem benne. Elbúcsúztam a lelkésztől és Akulina Pamfilovnáától, forró szavakkal gondjaikra bízta a leányt, akit már feleségemnek tekintettem. Megfogtam a szegény leányka kezét, megcsókoltam, és könnyeim hullattam rá.

- Isten áldja meg - szólt a pópáné, amint kikísért -, Isten áldja meg, Pjotr Andrejics. Reméljük, jobb időkben viszontlátjuk egymást. Ne feledkezzék meg rólunk, és írjon minél gyakrabban. Szegény Marja Ivanovnáának magán kívül nincs most sem vigasztalója, sem gyámolítója.

Kimentem a térre, megálltam egy percre, az akasztófára tekintettem, meghajoltam előtte, és elhagytam az erődöt az orenburgi országúton Szaveljics kíséretében, aki nem tárgított mellőlem.

Gondolataimba merülve ballagtam, amikor egyszerre lódobogást hallottam magam mögött. Körülnéztem; látom, hogy egy kozák vágtat felém az erődből, kantárszáron egy baskír lovat vezet, és távolról integet felém. Megálltam, és mindjárt felismertem a mi őrmesterünket. Ő, amint hozzám ért, leszállt lováról, kezembe adta a másik ló gyeplőszárát, és így szólt:

- Nagyságos úr! Atyánk ezt a lovat és saját válláról ezt a bundát ajándékozta a tiszt úrnak (a nyeregbe báránybőr bunda volt erősítve). És még - folytatta akadozva - küld uraságodnak... egy fél rubelt... de elvesztettem az úton: kegyeskedjék megbocsátani...

Szaveljics rásandított, és azt mormogta:

- Elvesztetted az úton! Akkor ugyan mi csörög a zsebedben? Szégyentelen fickó!

- Hogy mi csörög a zsebemben? - válaszolta az őrmester, de csöppet sem jött zavarba. - Áldjon meg az Isten, apó! Egy zabla csörög a zsebemben, nem a fél rubel.

- Jó - szóltam, félbeszakítva a vitát. - Add át köszönetemet a küldöttekért; az elveszett pénzt pedig visszamenet igyekezzél megtalálni, és tartsd meg magadnak pálinkára.

- Nagyon köszönöm, nagyságos úr - felelte, s megfordította lovát. - Halálomig imádkozni fogok a tiszt úrért.

E szavakkal visszavágtatott, egyik kezét a zsebére szorítva, és egy perc alatt eltűnt a szemem elől.

Felvettem a bundát, felültem a lóra, s magam mögé ültettem Szaveljicset.

- Látod-e, uram - szólt az öreg -, nemhiába adtam át a folyamodványt ennek a csirkefogónak: elszégyellte magát a tolvaj. Igaz, hogy ez a hórihorgas baskír gebe meg a juhbőr bunda a felét nem éri meg annak, amit a gazok tőlünk elraboltak, és amit magad méltóztattál adni néki; de hát jó ez is: rossz kutyától elég egy szőrösomó is.

10 A VÁROS OSTROMA

*A hegytetőt megszállá serege,
Onnan nézett szét sастekintete.
S szólt: „Majd az éjnek köntöse alatt
A városig vonunk védőfalat.”*

Heraszkov

Amint Orenburg felé közeledtünk, láttunk egy csoport borotvált fejű, hóhérszerszámokkal eltorzított arcú fegyencet, akik az erődítmények körül dolgoztak a helyőrség invalidusainak felügyelete alatt. Néhányan taligán a hulladékot hordták el, amely az árkot betömte, mások lapáttal hányták fel a földet; a sáncon kőművesek rakták a téglákat, és javígtatták a városfalakat. A kapunál az őrk megállítottak, és passzusunkat kérték. Mihelyt a strázsamester meghallotta, hogy a belogorszki erődből jövök, egyenesen a tábornokhoz vezetett.

A kertben találtam. Éppen az almafákat vizsgálta, amelyeket az ősz lehelete lekopasztott. Egy öreg kertész segítségével gondosan begöngyölte őket melegeget tartó szalmával. Arca nyugalmat, egészséget és jólelkűséget fejezett ki. Megörült nekem, kikérdezett a rémes eseményekről, amelyeknek tanúja voltam. Mindet elbeszéltem. Az öreg figyelmesen hallgatott, közben levagdosta a száraz gallyakat.

- Szegény Mironov! - szólt, amikor befejeztem szomorú históriámat. - Kár érte; kitűnő tiszt volt; és madame Mironov derék hölgy... milyen mesterien értett a gomba beszózáshoz! És mi van Másával, a kapitány leánykájával?

Azt feleltem, hogy az erődben maradt, a papné oltalmában.

- Ó, ó, ó! - jegyezte meg a tábornak. - Baj, nagy baj. A rablók fegyelmezettségében nem lehet megbízni. Mi lesz a szegény kisleánnyal?

Azt feleltem, hogy a belogorszki vár nincs messze, és hogy a kegyelmes úr bizonynal nem habozik soká, hogy szegény lakosainak felszabadítására katonaságot küldjön oda. A tábornok kételkedve rázta fejét.

- Majd meglátjuk, majd meglátjuk - mondta. - Erről még majd beszélünk. Kérlek, jöjj el hozzám egy csésze teára: ma haditanács lesz nálam. Erről a gaz Pugacsovról és seregéről te hiteles értesítést adhatsz nekünk. Addig is pihend ki magadat.

Elmentem kijelölt szállásomra, ahol Szaveljics már rendezkedett, és türelmetlenül vártam a meghatározott időt. Az olvasó könnyen elképzelheti, hogy pontosan akartam megjelenni a haditanácson, amelynek sorsomra oly döntő befolyással kellett lennie. A kitűzött időben a tábornoknál voltam.

Ott találtam nála egy városi hivatalnokot, úgy emlékszem, a vámigazgató volt; kövér, piros-pozsgás öregúr, selyembrokát kaftánban. Kifaggatott Ivan Kuzmics sorsáról, akit komájának nevezett, és gyakran félbeszakította elbeszélésemet kiegészítő kérdésekkel és épületes megjegyzésekkel, amelyek, ha haditudományokban jártas emberre nem is vallottak, éleslátásáról és természetes eszéről tanúskodtak. Közben a többi meghívott is összegyűlt. Magán a tábornokon kívül nem volt köztünk egyetlen katonaember sem. Amikor mindnyájan leültünk, és

valamennyiünknek hoztak egy-egy csésze teát, a tábornok igen világosan és terjedelmesen előadta, miről van szó.

- Most pedig, uraim - folytatta -, azt kell eldönteni, hogyan lépünk fel a lázadók ellen: *támadólag* vagy *védekezőleg*? Mindkét módnak megvan a jó és rossz oldala. A támadó fellépés több reménnyel biztat az ellenség gyors megsemmisítésére nézve; a védekezés biztosabb és veszélytelenebb... Tehát szavazni fogunk, és pedig az előírás értelmében a legalacsonyabb rangnál kezdve. Zászlós úr - folytatta felém fordulva -, szíveskedjék megmondani a véleményét.

Én felálltam, rövid szavakkal leírtam előbb Pugacsovot, aztán a bandáját, és határozottan kijelentettem, hogy a trónbitorló képtelen reguláris hadseregnek ellenállni.

Véleményemet a polgári hivatalnokok látható rosszállással fogadták. A fiatalember heveségét és vakmerőségét látták benne. Morogni kezdtek, és én tisztán hallottam ezt a szót: „tejfölös-szájú”, amit egyikük félhangon szalasztott ki a száján. A tábornok felém fordult, és mosolyogva mondta:

- Zászlós úr! Haditanácsokon az első szavazatokat mindig az offenzíva javára szokták leadni: ez már törvényszerű. Most folytatjuk a szavazást. Tanácsos úr! Mondja el ön a nézetét.

A selyembrokát kaftános öregúr sietve itta ki a harmadik csésze teát, miután tekintélyes rum-mennyiséget adott hozzá, és így felelt a generálisnak:

- Én azt hiszem, kegyelmes uram, hogy ne lépünk fel se támadólag, se védekezőleg.

- Hogyan, tanácsos úr? - kérdezte a tábornok elámulva. - Más módot a taktika nem ismer, mint a védekezést és a támadást.

- Kegyelmes úr, lépünk fel *megvásárlólag*...

- Ehe, hehe! Az ön véleménye felette ésszerű. A megvásárló fellépést is megengedi a taktika, és mi igénybe is vesszük majd az ön tanácsát. Kitűzünk a gazember fejére... hetven, vagy akár száz rubelt... a titkos kasszából.

- És akkor - szakította félbe a vámigazgató - legyen kirgiz birka, és ne kollégiumi tanácsnok, ha a tolvajok nem maguk adják ki nekünk hetmanjukat, kezét-lábát bilincsbe verve.

- Erről majd gondolkodunk és beszélünk még - válaszolta a tábornok. - Csakhogy mindenestre hadi jellegű intézkedéseket is kell tenni. Uraim, adják le szavazatukat az előírt rendben.

A vélemények mind az enyémmel ellenkezők voltak. A hivatalnokok a katonaság megbízhatatlanságáról beszéltek, meg a siker kétes voltáról, az óvatosságról és hasonló dolgokról. Mind azt állították, hogy józanabb dolog az ágyúk védelme alatt és a vastag kőfalak mögött maradni, mint a nyílt harcmezőn próbára tenni a fegyverek szerencsáját. Végre a tábornok, az összes véleményeket meghallgatván, kiverte a hamut pipájából, és a következő beszédet tartotta:

- Uraim! Ki kell önöknek jelentenem, hogy én részemről teljesen egyetértek a zászlós úrral, mivelhogy az ő nézete az egészséges taktika szabályain alapszik, amely mindig elébe helyezi a támadó mozdulatot a defenzívának.

Itt megállt, és pipáját tömkölte. Önérzetem megnőtt; büszkén tekintettem a hivatalnokokra, akik elégedetlen és nyugtalan arccal suttogtak egymás között.

- Ámde, uraim - folytatta a tábornok, mély sóhajásával együtt vastag füstgomolyt fújva ki magából -, nem merek ekkora felelősséget magamra venni, amikor az ő császári felsége, legkegyelmesebb cárnóm által reám bízott tartományok biztonságáról van szó. Így hozzájárulok a

többség nézetéhez, mely úgy határozott, hogy józanabb és biztosabb dolog a városon belül várni az ostromot, az ellenség támadását pedig tűzérsgéi erővel vagy (ha lehetségesnek bizonyul) kirohanással visszaverni.

Most a hivatalnokok néztek rám gúnyosan. A tanács szétszlott. Nem lehetett nem sajnálkoznom a tiszteletre méltó öreg harcos gyengeségén, aki meggyőződése ellenére rászánta magát, hogy hozzá nem értő és tapasztalatlan emberek véleményét magáévá tegye.

Néhány nappal a nevezetes tanácskozás után megtudtuk, hogy Pugacsov, ígéretéhez híven, Orenburg felé közeledik. A város falairól megpillantottam a lázadók seregét. Úgy láttam, számuk megtízszereződött a legutóbbi támadás óta, amelynek tanúja voltam. Tűzérsg is volt velük, amelyet Pugacsov a meghódított kis várakból szedett össze. Visszaemlékeztem a tanács határozatára, és hosszan tartó áristomra készültem el az orenburgi falak között. Majdnem sírtam bosszúságomban.

Nem akarom Orenburg ostromát leírni, mert ez a történelem feladata, nem egy emlékirat. Röviden csak annyit mondom, hogy ez az ostrom a helyi előljáróság gondatlansága miatt nagy bajt zúdított a lakosságra, amelynek éhséget és mindenféle nélkülözést kellett kiállnia. Könnyű elképzelni, hogy az élet Orenburgban tűrhetetlenné vált. Mindenki csüggedten várta, mit hoz a sors, mindenki nyögött a drágaságtól, amely valóban rettenetes volt. A lakosság már hozzászokott az ágyúgolyókhoz, amelyek házukba repültek, sőt Pugacsov rohamai sem keltettek már különös feltűnést. Majd meghaltam unalmamban. Az idő múlt. A belogorszki várból nem kaptam levelet. Az utak mind el voltak vágva. Hogy Marja Ivanovnától elszakadtam, egészen elviselhetetlenné vált számomra. Kínzott, hogy nem tudhattam meg sorsáról semmit. Egyetlen szórakozásom a portyázás volt. Pugacsov kegyelméből volt jó lovam, amellyel megosztottam szűkös élelmemet, és amelyen mindennap kilovagoltam a városból, hogy Pugacsov járőreivel összezsapjak. Ezeknél a csatározásoknál rendesen a gazok voltak fölényben, mert mindig jóllakottak, ittasak voltak, és jó lovon nyargaltak. A silány városi lovasság nem verhetette le őket. Néha kiéhezett gyalogságunk is kivonult a harcmezőre, de a mély hó miatt nem tudott sikeresen operálni a szétszórt portyázók ellen. Az ágyúk hiába dörögtek a sáncokról, a síkon viszont megrekedtek, mert a legyengült lovak nem tudták megmozdítani őket. Így festett a mi hadi tevékenységünk. És ezt nevezték az orenburgi hivatalnok urak óvatosságnak és józanságnak!

Egyszer, amikor valamiképp sikerült egy meglehetősen sűrű tömeget szétszórunk és megszalasztanunk, egy kozákot értem utol, aki elmaradt a társaitól; már készültem rásuhintani török szablyámmal, amikor leveszi sapkáját, és felkiált:

- Adjon isten, Pjotr Andrejics. Hogy szolgál az egészsége?

Ránéztem, és a mi őrmesterünket ismertem meg. Kimondhatatlanul megörültem.

- Adjon isten, Makszimics - szóltam. - Mikor jöttél el Belogorszkból?

- Nemrég, bátyuskám, Pjotr Andrejics. Csak tegnap tértem ide vissza. Levélkém van az ön számára.

- Hol van? - kiáltottam izgatottan.

- Nálam - felelte Makszimics, és zubbonyába nyúlt. - Megígértem Palaskának, hogy akármiképpen, de át fogom adni.

Ezzel átnyújtott egy összehajtogatott papírlapot, és azonnal továbbvágatott. Felnyitottam, és remegve olvastam a következő sorokat:

Istennek úgy tetszett, hogy egyszerre megfosszon apámtól és anyámtól: nincs a földön sem rokonom, sem gyámolítóm. Önhöz fordulok, mert tudom, hogy mindig javamat akarta, és hogy minden embernek kész segítségére lenni. Imádkozom, hogy ez a levél valahogyan kezébe jusson. Makszimics megígérte, hogy kézbesíteni fogja. Palaska is hallotta tőle, hogy gyakran látja Önt messziről a kirohanásoknál, és hogy Ön egyáltalában nem vigyáz magára, s nem gondol azokra, akik sírva imádkoznak Önért. Sokáig beteg voltam, és amikor felgyógyultam, Svabrin, aki most boldogult atyuskám helyett parancsnokol, Pugacsovval fenyegetőzve arra kényszerítette Geraszim atyát, hogy szolgáltasson ki neki. Fogolyként őriznek a házukban. Alekszej Ivanovics kényszeríteni akar, hogy a felesége legyek. Azt mondja, hogy az életemet mentette meg, mert nem árulta el Akulina Pamfilovná, aki engem húgának mondott. De énnekem a halál is könnyebb volna, mint ilyen embernek a feleségévé lenni. Nagyon kegyetlenül bánik velem, és fenyegetőzik, hogy ha nem jön meg az eszem, és nem teszek a kedve szerint, akkor elvisz a gazok táborába, és úgy járok, mint Lizaveta Harlova. Kértem Alekszej Ivanovicsot, adjon gondolkodási időt. Hajlandó még három napig várni, de ha három nap múlva nem leszek a felesége, nincs irgalom számomra. Bátyuskám, Pjotr Andrejics! Ön az én egyetlen pártfogóm; jöjjön segítségemre nekem, szerencsétlennek. Kérje meg a tábornokot és az összes parancsnokokat, hogy küldjenek felmentő csapatot, és jöjjön velük Ön is. Maradok tisztelettel

Marja Mironova, szegény árva

Amikor ezt a levelet elolvastam, majdhogy meg nem örültem. Visszavágtattam a városba, irgalmatlanul sarkantyúztam lovamat. Útközben folyvást a szegény lány megszabadításán törtem a fejem, de nem tudtam semmit kieszelni. Mihelyt beértem a városba, a tábornokhoz siettem, és egyenesen a szobájába rontottam.

A tábornok fel s alá járkált a szobájában; tajtékipipáját szívta. Amikor meglátott, megállt. Valószínűleg megdöbbsent feldúlt külsőmtől; aggódva érdeklődött, mi az oka hirtelen megjelenésemnek.

- Kegyelmes úr - szóltam -, önhöz fordulok, mint édesatyámhoz; az istenért, ne utasítsa el kérésemet: életem boldogságáról van szó.

- Mi az, barátocskám? - kérdezte az öregúr elcsodálkozva. - Mit tehetek érted? Beszélj.

- Kegyelmes úr, adjon parancsot nekem, hogy vegyek magamhoz egy század katonát és fél-szadron kozákat, hadd tisztítsam meg Belogorszk várát.

A tábornok merőn nézett rám; bizonytalán azt gondolta, hogy elment az eszem (amiben körülbelül igaza is volt).

- Mi? A belogorszki erődöt megtisztítani? - kérdezte végül.

- Kezeskedem a sikerért - feleltem hévvel. - Csak bocsásson el.

- Nem, fiatalember - szólt fejét rázva. - Nagy a távolság, az ellenségnek könnyű lenne a fő stratégiai ponttól elvágni és teljesen szétverni benneteket. Ha a közlekedési vonal el van vágva...

Megijedtem, amint láttam, hogy hadi fejtegetésekre ragadtatja magát, és siettem félbeszakítani a beszédét:

- Mironov kapitány leánya - szóltam neki - levelet írt; segítséget kér; Svabrin kényszeríti, hogy hozzámenjen feleségül.

- Úgy? Ó, ez a Svabrin nagy selma, és ha a kezem közé kerül, hát statárium elé állítom, és föbe lövetem a sáncok közt! De addig is türelmesnek kell lenni...

- Türelmesnek! - kiáltottam magamon kívül. - Ő meg azalatt elveszi Marja Ivanovná!...

- Ó! - válaszolta a tábornok. - Ez még nem nagy baj; jobb neki, ha addig is Svabrin felesége; ő most pártfogásába veheti; és ha kivégeztük, akkor, ha Isten is úgy akarja, akad számára vőlegény. Szép özvegyek nem maradnak pártában, akarom mondani, a szép kis özvegy hamarabb talál férjet, mint a lány...

- Inkább meghalok - szóltam feldühödten -, mintsem átengedjem Svabrinnak!

- Paperlapapp! - szólt az öreg. - De most már értem a dolgot. Úgy látszik, te szerelmes vagy Marja Ivanovnába. Akkor persze másképp áll a dolog. Szegény fiú! De én mégsem adhatok neked egy század gyalogost és félsvadron kozákot. Ez a vállalkozás esztelenség volna: nem vállalhatom érte a felelősséget.

Lehorgasztottam fejemet; a kétségbeesés vett rajtam erőt. Egyszerre egy gondolat villant keresztül agyamon: hogy mi volt az, majd megtudja az olvasó a következő fejezetből, ahogy a régi regényírók mondani szokták.

11 A LÁZADÓK TANYÁJA

*A bösz tigris szelíd: bendője most tele;
Nyájas szóval fogad, ha szóba állsz vele:
„Minek köszönhetem, hogy meglátogatott?”*

Szumarokov

Otthagytam a tábornokot, és hazasiетtem. Szaveljics szokott intelmeivel fogadtott.

- Micsoda kedved telhetik benne, kedves uram, hogy részeg rablókkal verekszel? Nemes bojárhoz illő dolog ez? De ne bízz nagyon a szerencsében; egyszer még pórul járhat. Még hogyha a török vagy svéd ellen mennél, nem pedig az ilyen... kimondani is bűn, kik ellen!

Beszédét azzal a kérdéssel szakítottam félbe, hogy mennyi pénz van nála összesen?

- Elég! - válaszolta elégedett arccal. - Akárhogy kutattak is utána a gazemberek, én el tudtam rejteni. - E szavakkal kivett a zsebéből egy hosszú, kötött erszényt, tele ezüstpénzzel.

- No, Szaveljics - szóltam neki -, add ide most a felét, a többit tartsd meg magadnak. Én elmegyek a belogorszki erődbe.

- Bátyuskám, Pjotr Andrejics! - szólt az öreg remegő hangon. - Ne kísértsd az Istent! Hogy indulhatsz útnak most, amikor semerre sem mehetsz a rablóktól? Legalább a szüleidet szánd, ha magadat nem sajnálsz. Hová mégy? Minek? Várj egy darabig; majd jönnek a csapatok, összefogdossák a gazokat: akkor aztán mehetsz, ahová jónak látod.

De az én elhatározásom szilárd volt.

- Most késő okoskodni - feleltem az öregnek. - Mennem kell, nem maradhatok. De ne búsulj, Szaveljics. Isten irgalmas, remélem, még látjuk egymást! És aztán ne aggályoskodjál, és ne fukarkodj. Vedd meg, amire szükséged van, még ha háromszoros ára van is. Ezt a pénzt neked ajándékozom. Ha három nap múlva nem térek vissza...

- Mit beszélsz, kedves uram? - szakított félbe az öreg. - Hogy egyedül elbocsátlak? Hát erről ne is álmodjál. Ha már elhatároztad, hogy mégy, én akár gyalog is utánad megyek, de téged el nem hagyok. Hogy nélküled üldögelek biztos helyen? Talán elment az eszem? Tégy, amit akarsz, de én nem tágítok mellőled.

Tudtam, hogy nem lehet vele vitatkozni, és megengedtem, hogy útra készüljön. Félóra múlva már jó lovamon ültem, Szaveljics pedig egy sánta, sovány gebén követett, amelyet ingyen adott neki egy városi lakos, mert már nem volt mivel etetnie. A városi kapuhoz léptünk; az őrök kibocsátottak, s kilovagoltunk Orenburgból.

Alkonyodni kezdett. Utunk a Berd-telepnek, Pugacsov székhelyének határában vitt el. Az egyenes országutat hó borította, de a szetyeppen mindenütt lónyomok látszottak, mindennap frissek. Erős ügetésben mentem, Szaveljics alig bírt követni, és a távolból minduntalan utánam kiáltott:

- Lassabban, jó uram, az istenért, lassabban! Ez az én átkozott kis gebém nem ér a te hosszú lábú ördögöd nyomába. Hová sietsz? Ha még lakodalomba mennél! De egykettőre ott lehet a kés a nyakadon... Pjotr Andrejics, bátyuskám, Pjotr Andrejics... Teremtő szent Atyám, ez a nemesúrfi elpusztul!

Nemsokára felcsillantak Berd tüzei. Közeledtünk a mély árkokhoz, a falu természetes erődítményeihez. Szaveljics nem maradt el tőlem, és nem hagyta abba siránkozó kéréseit. Reméltem, hogy szerencsésen kikerüljük a falut, amikor egyszerre megpillantottam a homályban őt, bunkóval fölfegyverzett parasztot: ez volt a Pugacsov-féle főhadiszállás előőrse. Ránk szóltak. Nem tudván a jelszót, némán akartam ellovagolni mellettük, de azonnal körülfogtak, és egyikük megragadta lovam kantárszárát. Én kirántottam a kardomat, és az egyik parasztot fejbe vágtam vele; a sapka megmentette az életét, de megtántorodott, és kieresztette kezéből a szarát. A többiek megijedtek és elfutottak; én felhasználtam ezt a pillanatot, megsarkantyúztam lovamat, és elvágtattam.

A közeledő éj sötétje megmenthetett volna minden veszélytől, de egyszerre felpillantottam, és láttam, hogy Szaveljics elmaradt. A szegény öreg sánta lován nem tudott a rablók elől elmenekülni. Mit volt mit tenni? Amikor néhány percnyi várakozás után meggyőződtem róla, hogy elfogják, megfordítottam a lovamat, és siettem kiszabadítani.

Az árokhoz érve zajt, kiabálást és Szaveljicsem hangját hallottam. Meggyorsítottam az ügést, és csakhamar ismét az őrt álló parasztok mellett voltam. Szaveljics köztük volt. Leráncigálták az öreget gebéjéről, és meg akarták kötni. Visszajöveelemnek nagyon megörültek. Nagy rivalgással vetették rám magukat, és nyomban lerángattak a lóról. Egyikük, nyilván a parancsnok, kijelentette, hogy azonnal a cár elé visz.

- Az pedig a mi atyuskánktól függ - tette hozzá -, hogy mit parancsol: azonnal felakasszunk-e, vagy várjuk meg a reggelt? - Nem ellenkeztem; Szaveljics követte példám, és az örök diadalmasan kísérték be bennünket.

Átmentünk az árkon, és bevonultunk a faluba. Minden kunyhóban égett a tűz. Mindenünnen lármá és kiáltozás hallatszott. Az utcán nagy tömeggel találkoztunk, de a sötétségben senki sem vett észre minket, és nem ismerték fel bennem az orenburgi tisztet. Egyenesen a keresztút sarkán álló házhoz vezettek. A kapunál néhány boroshordó és két ágyú volt felállítva.

- Itt a palota - szólt az egyik paraszt -, rögvést jelentést teszünk rólatok.

Ezzel bement a házikóba. Szaveljicsre néztem. Az öreg keresztet vetett, és halkán imádkozott. Sokáig vártam, végre a paraszt visszajött, és így szólt:

- Menj be; atyuskánk megparancsolta, hogy bocsássuk elébe a tisztet.

Bementem a kunyhóba, vagyis a palotába, ahogy a parasztok nevezték. Két fagyúgyertya világított benne; a falak aranypapír kárpittal voltak beragasztva, egyébként a pad és az asztal, a kötélén lógó kézmosó, a szögön függő törülköző, a sarokba támasztott edényfogó villa, a köcsögpolc - minden olyan volt, mint a közönséges parasztházakban. Pugacsov a szentképek alatt ült, vörös kaftánban, magas sapkában, komoly méltósággal, kezét csípőjére támasztotta. Körülötte álltak fő hívei, alázatos ábrázatot erőltetve magukra. Látszott, hogy az orenburgi tiszt ittlétének híre nagy kíváncsiságot keltett a zendülőkben, és hogy ünnepélyes fogadásomra készültek. Pugacsov az első pillantásra megismert. Mesterkéltséggel méltósága azonnal eltűnt.

- Á, nagyságos úr! - szólt hozzám élénken. - Hogy vagy? Mi szél hozott ide?

Azt feleltem, hogy magánügyben utazom, és hogy az ő emberei feltartóztattak.

- És micsoda ügyben? - kérdezte.

Nem tudtam, mit feleljek. Pugacsov azt gondolta, hogy nem akarok tanúk előtt nyilatkozni; társaihoz fordult és kiküldte őket. Mindannyian engedelmeskedtek, kivéve kettőt, akik nem moccantak helyükről.

- Bátran beszélhetsz előttük - szólt hozzám Pugacsov. - Őelőttük nem titkolok semmit.

A trónbitorló kegyenceire sandítottam. Egyikükön, egy sovány, meggörnyedt, ősz szakállú öregemberen nem láttam semmi különösöt, kivéve a szürke ujjasa vállán átkötött kék szalagot. De a társát soha életemben el nem felejthetem. Magas termetű volt, erőteljes és széles vállú; körülbelül negyvenöt évesnek látszott. Sűrű, vörös szakáll, villogó szürke szeme, cimpák nélküli orra, arcán és homlokán a vörös foltok himlőhelyes, széles arcának leírhatatlan kifejezést adtak. Vörös ingben volt, kirgiz kaftánban és kozák bugyogóban. Az első, amint később megtudtam, Beloborodov volt, szökött káplár, a másik Afanaszij Szokolov, köznéven Hlopusa, száműzött gonosztevő, aki már háromszor megszökött a szibériai bányákból. Bármennyire is érzelmeim hatalmában voltam, ez a társaság, amelybe oly hirtelen belecsöppentem, erősen foglalkoztatta képzeletemet. De Pugacsov magamhoz térített kérdéseivel:

- Mondd, milyen ügyben hagytad el Orenburgot?

Különös gondolatom támadt: úgy képzeltem, hogy a gondviselés, amely már kétszer összehozott Pugacsovval, alkalmat nyújt nekem, hogy végrehajtsam szándékomat. Elhatároztam, hogy felhasználom ezt az alkalmat, és anélkül, hogy gondolkoztam volna, mit mondjak, siettem kérdésére felelni:

- A belogorszki erődbe indultam, hogy egy árvát kiszabadítsak, akit ott kínoznak.

Pugacsov szeme megvillant.

- Ki merészel az én embereim közül árvákat bántalmazni? - kiáltott fel. - Még ha hétaraszos homloka van, akkor sem menekül az én igazságszolgáltatásom elől. Mondd, ki a bűnös?

- Svabrin a bűnös - feleltem. - Rabságban tartja azt a leányt, akit te betegen láttál a papnénál, és erőszakkal feleségül akarja venni.

- Majd megtanítom Svabrint! - szólt Pugacsov fenyegetően. - Majd megtudja, mit tesz az énnálam: a maga önkénye szerint cselekedni, és a népet sanyargatni. Felköttem!

- Hadd szóljak egy szót - mondta Hlopusa rekedt hangon. - Elsietted a dolgot, amikor az erőd parancsnokává tetted Svabrint, és most elsieted az akasztást. Már eléggé megsértetted a kozákokat azzal, hogy nemesembert helyeztél fölébük parancsnokul; most ne haragítsd meg a nemeseket azzal, hogy az első feljelentésre felakasztatod Svabrint.

- Sem kitüntetni, sem kímélni nem kell őket! - szólt a kék szalagos öreg. - Ha Svabrint felkötik, nem baj, de az sem árt, ha a tiszt urat annak rendje és módja szerint kihallgatjuk: minek köszönhetjük becses látogatását. Ha téged nem ismer el cárijának, akkor nem keresheti nálad az igazát; ha pedig elismer, akkor miért ült a mai napig Orenburgban a te lázadóid között? Nem parancsolod, hogy a törvényházba vigyék, és ott egy kicsit befűtsenek neki? Énnekem úgy tűnik, mintha őkegyelmét az orenburgi parancsnokok küldték volna hozzánk.

Az öreg gonosztevő logikáját magam is meggyőzőnek találtam. Végigfutott rajtam a hideg arra a gondolatra, hogy kinek a kezébe kerültem. Pugacsov észrevette zavaromat.

- No, nagyságos úr? - kérdezte hunyorítva. - Tábornagyom, úgy látszik, jól beszél. Mit gondolsz?

Pugacsov gúnyolódása visszaadta bátorságomat. Nyugodtan válaszoltam, hogy hatalmában vagyok, és úgy bánhat velem, ahogy neki tetszik.

- Jól van - szólt Pugacsov. - Most mond, milyenek az állapotok a várostokban?

- Hál' istennek - feleltem -, a lehető legjobbak.

- Lehető legjobbak? - ismételte Pugacsov. - A nép pedig éhen hal. - A trónbitorló igazat mondott, de én esküvel azt erősítettem, hogy ez csupa koholmány, és hogy Orenburgban van még elég élelmiszer.

- Látod - vetette közbe az öreg -, szemtől szembe is megcsal! Az összes szökevények egyértelműen azt vallják, hogy Orenburgban éhség és járvány uralkodik, hogy már döggel táplálkoznak, és annak is örülnek, ha megkapják. A nagyságos úr pedig azt erősítgeti, hogy minden van bőségesen. Ha már Svabrint fel akarod akasztani, akkor köttesd melléje ezt a legénykét is, hogy ne legyen egymástól mit irigyelniük.

Az átkozott öreg szavai, úgy látszott, megingatták Pugacsovot. Szerencsére Hlopusa leszavazta társát.

- Elég lesz, Naumics - szólt hozzá. - Te mindig csak akasztanál, és mindenkit kardélre hánynál. Miért vagy olyan nagy vitéz! Ha rád néz az ember, nem tudja, mi tartja benned a lelket. Fél lábbal a sírban vagy, és embereket akarsz pusztítani. Talán még kevés vér szárad a lelken?

- És te miért vagy olyan jámbor? - felelte Beloborodov. - Miért fog el egyszerre a részvét?

- Persze hogy én is bűnös vagyok - felelte Hlopusa -, és ez a kéz (ökölbe szorította csontos kezét, feltúrte ingujját, és kitakarta szőrös karját), ez a kéz is bűnös keresztény vér ontásában. De én ellenszegülőket pusztítottam, és nem vendégeket; a nyílt országúton vagy a sötét erdőben, nem pedig otthon a kemence mellett ülve; bunkóval és fejszével, nem vénasszonyos vádaskodással.

Az öreg elfordult. „Tépett orrcimpájú!” - dörmögte.

- Mit morogsz, öreg zsémbes? - kiáltott rá Hlopusa. - Majd adok én neked tépett cimpát! Megállj csak, jön még kutyára dér: ha Isten úgy akarja, te is megszagolod a forró harapófogót... Addig is vigyázz, hogy ki ne ráncigáljam a szakálladat.

- Tábornok urak! - szólalt meg Pugacsov méltóságteljesen. - Elég a veszekedésből. Az még nem volna baj, ha az összes orenburgi kuvaszok egy gerendán kapálóznának, de az nagy baj, ha a saját kutyáink marakodnak egymással. Rajta, béküljetek ki!

Hlopusa és Beloborodov egy szót sem szóltak, és sötéten néztek egymásra. Láttam, hogy másra kell terelni a beszélgetést, amely rám nézve nagyon kedvezőtlenül végződhetik. Pugacsovhoz fordultam, és vidám képpel ezt mondtam neki:

- Ó, majdhogy el nem felejtettem megköszönni neked a lovat és a bundát. Ha te nem vagy, el sem jutok a városig, hanem megfagyok útközben.

A fogás sikerült. Pugacsov felvidult.

- Jótett helyébe jót várj - szólt bólintva és hunyorgatva. - De most mondd el, mi közöd ahhoz a leányzóhoz, akit Svabrin sanyargat? Csak nem a tubicája ifjú szívecskédnek, mi?

- A menyasszonyom - feleltem Pugacsovnak, amint láttam, hogy kiderül az ég, és nem tartottam szükségesnek letagadni az igazat.

- Menyasszonyod! - kiáltott fel Pugacsov. - Miért nem szóltál előbb! Hát persze hogy összeházasítalak, és iszunk egyet a lakodalmadon! - Aztán Beloborodovhoz fordult: - Hallod-e, tábornagy! Mi a nagyságos úrnak régi barátja vagyunk; üljünk vacsorához, reggelre majd okosabbak leszünk. Holnap meglátjuk, mit csináljunk vele.

Én szívesen lemondtam volna a felajánlott megtiszteltetésről, de nem tehettem semmit. Két fiatal kozák leány, a házigazda leányai, fehér abroszt terítettek az asztalra; kenyeret, hallevest, néhány üveg bort és sört hoztak - és én megint csak egy asztalnál ültem Pugacsovval és társaival.

Az orgia, amelynek önkéntelen tanúja voltam, a sötét éjszakába nyúlt. Végre a társaságot legyűrte a mámor. Pugacsov elbóbiskolt ültő helyében: társai felálltak, és intettek, hogy menjek. Velük mentem ki. Hlopusa parancsára az őr elvitt a törvényházba, ahol már ott találtam Szaveljicset; vele együtt zártak be. Az öreg úgy elvult képedve mindattól, ami történt, hogy nem is kérdezősködött. Összekuporodott a sötétben, és sokáig sóhajtozott és nyögött, végre hortyogni kezdett, én pedig átadtam magamat gondolataimnak, amelyek egy percre sem hagytak elaludni.

Reggel Pugacsov értem küldött. Elmentem hozzá. Kapujában egy kibitka állt, három tatár ló volt eléje fogva.

A nép tolongott az utcán. A pitvarban találkoztam Pugacsovval. Úti öltözetben volt, bundában és kirgiz sapkában. A tegnapi pajtások vették körül. Igen alázatos arckifejezést öltöttek, és ez meglehetősen ellentétben volt mindazzal, amit előző este tapasztaltam. Pugacsov vígan üdvözölt, és maga mellé ültetett a kibitkába.

- A belogorszki erődbe! - szólt a széles vállú tatárhoz, aki állva hajtotta a trojkát. Szívem nagyot dobbant. A lovak megindultak, a csöngők megszólaltak, és a szánkó repült...

- Megállj, megállj! - hallatszott egy igen ismerős hang, és én megláttam Szaveljicset, amint elénk szalad. Pugacsov megállította a szánt.

- Bátyuska, Pjotr Andrejics! - kiáltott az öreg. - Ne hagyj el öreg napjaimra ezek közt a gaz...

- Á, öreg medve! - szólt Pugacsov. - Isten megint összehozott. No, ülj fel a bakra.

- Köszönöm, felség, köszönöm, jótevő atyám! - szólt Szaveljics, elfoglalva helyét. - Isten adjon neked hosszú életet, amiért engem, szegény öreget, oltalmadba veszel, és megvigasztalsz. Életem végéig imádkozni fogok érted, a nyúlőr bundáról pedig soha többé szót sem ejtek.

Ez a nyúlőr bunda végre is komolyan megharagíthatta volna Pugacsovot. Szerencsére a trónbitorló vagy nem hallotta, vagy nem méltatta figyelemre a nem helyénvaló célzást. A lovak vágtattak; a nép megállt az utcán, és mélyen meghajolt. Pugacsov jobbra-balra bólingatott. Egy perc alatt a falun kívül voltunk, és a sima úton repültünk tova.

Könnyű elképzelni, mit éreztem ebben a percben. Néhány óra múlva megláthatom őt, akit már számomra elveszítettnek gondoltam. Elképzeltem viszontlátásunk percét... Rágondoltam arra az emberre is, aki kezében tartotta sorsomat, és akit a körülmények különös összejátszása titokzatos módon összehozott velem. Rágondoltam annak, az embernek hebehurgya kegyetlenségére, vérengző szokásaira, aki az én szerelmem megmentésére vállalkozott!... Pugacsov nem tudta, hogy Marja Mironov kapitány lánya; Svabrin mindent elárulhat neki, de más módon is tudomására juthat az igazság. Mi lesz akkor Marja Ivanovnával? Átfutott rajtam a hideg borzongás, és hajam az égnek meredt...

Egyszerre Pugacsov félbeszakította elmélkedésemet ezzel a kérdéssel.

- Min gondolkozik a nagyságos úr?

- Hogyne gondolkoznám el? - feleltem. - Tiszt vagyok és nemesember; tegnap még küzdöttem ellened, ma pedig egy szánon utazom veled, és életem boldogsága tőled függ.

- No és? - kérdezte Pugacsov. - Félsz?

Azt feleltem, hogy ha már egyszer megkegyelmezett életemnek, nemcsak a kíméletében bízok, hanem segítségére is számítok.

- Igazad is van, biz' isten igazad! - szólt a bitorló. - Láttad, hogy a pajtásaim milyen görbén néztek rád; az öreg még ma is azt erősítette, hogy kém vagy, és hogy ki kell vallasni és fel kell kötni téged; de én nem adtam be a derekamat - tette hozzá halkabban, hogy Szaveljics és a tatár meg ne hallják -, mert nem felejtettem el a pohár borodat és a nyúlőr bundát... Amint látod, nem vagyok vérszopó, aminek a tied mondanak.

Visszagondoltam Belogorszk bevételeire, de nem tartottam szükségesnek vitatkozni vele, és nem feleltem semmit.

- Mit beszélnek rólam Orenburgban? - kérdezte Pugacsov egy kis hallgatás után.

- Azt mondják, hogy nehéz veled boldogulni. Mi tagadás: meggyűlt veled a bajunk.

A trónbitorló arca az önelégült hiúságtól ragyogott.

- Az ám! - szólt vidáman. - Hadakozni, azt tudok. Tudtok ti Orenburgban a juzejevai ütközet-ről? Negyven tábornok esett el benne, és négy hadsereg jutott fogságba. Mit gondolsz: a porosz király felveheti velem a versenyt?

A rabló dicsekvése kezdett mulattatni.

- Te magad mit gondolsz: le bírnád gyűrni Frigyes?

- Fjodor Fjodorovicsot? De le ám! A ti tábornokaitokat is legyűröm, pedig ők megverték. Idáig szerencsájuk volt a fegyvereimnek. De várj csak, mi lesz akkor, ha Moszkvába eljutok.

- Hát te Moszkvának is neki akarsz menni?

A trónbitorló egy kissé elgondolkodott, és halkan mondta:

- Tudja isten! Szűk az én terem, gyenge az én hatalmam. Embereim mindig okoskodnak. Mind tolvajok. Mindig hegyeznem kell a fülemet, s az első kudarcnál majd az én fejemmel váltják meg a tulajdon nyakuk épségét.

- Úgy bizony! - szóltam. - Nem lenne jobb, ha magad hagynád ott őket, amíg nem késő, és a cárnő kegyelméhez folyamodnál?

Pugacsov keserűen mosolygott.

- Nem - felelte. - Késő volna a megbánás. Számomra nem volna kegyelem. Folytatni fogom, ahogy elkezdtem. Mit lehet tudni? Hátha sikerül? Lám, Griska Otrepjev is uralkodott Moszkván.

- No de tudod, hogyan végezte? Kidobták az ablakon, összekaszabolták, megégették, hamvait ágyúba tömték és kilőtték!

- Hallod-e - szólt Pugacsov, bizonyos vad ihlettel -, mondok egy mesét, amelyet gyermekkoromban mondott nekem egy öreg kalmük asszony. A sas egyszer megkérdezte a hollót: „Mondd, hollómadár, miért élsz te e fényes világon háromszáz évig, én pedig mindössze csak harmincháromig?” - „Azért, bátyuska - felelte a holló -, mert te eleven vért iszol, én pedig hullával táplálkozom.” Gondolta magában a sas: „Ezt megpróbálom én is.” Jól van. A sas és a holló elrepültek. Egyszerre megláttak egy elhullott lovat, és rászálltak. A holló csipkedte, csipkedte, és nagyon jónak találta. A sas csípett egyet, csípett kettőt, megcsattogtatta szárnyát, és mondta a hollónak: „Nem, holló barátom, inkább iszom egyetlenegyszer eleven vért, mint

hogy dögöt egyem háromszáz évig; azután legyen meg Isten akarata!” Hogyan tetszik a kalmük mese?

- Nagyon elmés - feleltem. - De én azt tartom, hogy gyilkolásból és rablásból élni annyit jelent, mint döggel táplálkozni.

Pugacsov csodálkozva nézett rám, és nem felelt semmit. Mindketten elhallgattunk, és gondolatainkba merültünk. A tatár bánatos nótába fogott. Szaveljics bólogatva szunyókált a bakon. A szán repült a sima, havas úton... Egyszerre megpillantottam a falucskát a Jaik meredek partján a karókerítéssel és a tornyával együtt, és negyedóra múlva behajtottunk a belogorszki erődbe.

12 AZ ÁRVA

*Nincsen a mi almafánknek
Se gyökere, sem lombja;
Nincs a királykisasszonynak
Se apja, se anyja.
Nincsen, aki felruházza,
Nincs, ki áldja két kezével.*

Lakodalmas nóta

Szánkónk megállt a parancsnok háza előtt. A lakosok megismerték Pugacsov csengőjét, és tömegesen futottak utánunk. Svabrin a tornácon fogadta a bitorlót. Kozák ruhát viselt, és a szakállát megnövesztette. Az áruló kisegítette Pugacsovot a kocsiból, és a legaljasabb hízelgéssel iparkodott örömét és buzgalmát kifejezni. Láttomra zavarba jött, de hamar összeszedte magát, kezet nyújtott, és azt mondta:

- Hát te is a miénk vagy? Nagyon helyes; már rég így lett volna rendjén.

Elfordultam, anélkül hogy válaszoltam volna neki. Szívem elszorult, amint a kicsi, nekem annyira ismerős szobába léptünk, amelynek falán, mint valami bús sírfelirat, még ott függött az elhalt parancsnok oklevele. Pugacsov leült ugyanarra a díványra, amelyiken Ivan Kuzmics szokott volt szundikálni, felesége zsémbelődésétől álomba ringatva. Svabrin saját kezűleg hozott egy pohár pálinkát följobbvalójának. Pugacsov kiitta, és rám mutatva, így szólt:

- Adj a nagyságos úrnak is.

Svabrin felém kínálta a tálcát, én másodízben is elfordultam. Egyszerre elvesztette önuralmát. Szokott éleslátásával természetesen észrevette, hogy Pugacsov nincs vele megelégedve. Félt tőle, és gyanakodva nézegetett rám.

Pugacsov néhány kérdést tett az erőd állapotáról, az ellenség csapatairól meg más hasonló ügyekről, majd váratlanul azt kérdezte:

- Mondd csak, barátocskám, miféle leányt tartasz fogva? Hadd lássam csak!

Svabrin halotthalvány lett.

- Felség... - mondta remegő hangon. - Felség, nincs az fogva, hanem beteg... ágyban fekszik.

- Hát vezess hozzá - szólt fölállva a bitorló.

Ezt megtagadni lehetetlen volt. Svabrin bevezette Pugacsovot Marja Ivanovna szobájába. Utánuk mentem. Svabrin a lépcsőn megállt.

- Felség - szólt -, kívánhatsz tőlem, amit akarsz, de ne engedd meg egy idegennek, hogy belépjen feleségem hálósobájába.

Egész testemben megremegettem.

- Hát megházasodtál! - kiáltottam Svabrinra, ölésre készen.

- Csönd! - szakított félbe Pugacsov. - Ez az én dolgom. Te meg - folytatta Svabrinhoz fordulva - ne okoskodj: a feleséged vagy nem, azt viszem magammal hozzá, akit akarok. A nagyságos úr kövessen.

Az ajtó előtt Svabrin megint megállt, és remegő hangon mondta:

- Felség, figyelmeztetnem kell, hogy a hideg leli, és három napja folyton félrebeszél.

- Nyiss ajtót! - mondta Pugacsov.

Svabrin a zsebeiben kotorászott, és végül kijelentette, hogy elfelejtette magához venni a kulcsot. Pugacsov lábával betaszította az ajtót; a zár engedett, az ajtó kitárult, és mi beléptünk.

Gyors tekintetet vetettem a szobára, és majdhogy el nem ájultam. Marja Ivanovna rongyos parasztruhában, sápadtan, soványan, zilált hajjal ült a padlón. Előtte vizeskorsó állott, egy darab kenyérrel letakarva. Amint meglátott, összerezzen és felsikoltott. Hogy ekkor mi ment végbe bennem, arra már nem is emlékszem.

Pugacsov oldalról Svabrin felé sandított, és keserűen gúnyos mosollyal mondta:

- A kórházad kifogástalan rendben van!

Aztán Marjához lépett.

- Mondd, galambocskám, miért büntet így a férjed? Mit vétettél ellene?

- A férjem? - ismételte a lány. - Ő nem férjem nekem. Sohasem leszek a felesége! Inkább meghalok. És meg is fogok halni, ha nem szabadítanak meg!

Pugacsov fenyegető pillantást vetett Svabrinra.

- És te nekem hazudni merésztél? - kérdezte. - Tudod-e, gazember, mit érdemelsz?

Svabrin térdre borult előtte.

A megvetés elfojtotta bennem a gyűlölet és a bosszú érzését. Undorral tekintettem a nemesemberre, aki térdre borul egy szökött kozák előtt.

Pugacsov meglágyult.

- Most az egyszer megbocsátok - mondta Svabrinnak -, de tudd meg, hogy az első hibánál, amit a rovásodra írnak, eszembe jut majd ez az eset!

Aztán Marja Ivanovnához fordult, és így szólt hozzá nyájasan:

- Kimehetsz innen, szép leány, szabaddá teszek, én vagyok a cár.

Marja gyors tekintetet vetett rá, és kitalálta, hogy szüleinek gyilkosa áll előtte. Eltakarta arcát kezével, és ájultan esett össze. Feléje rohantam. Ekkor surrant be bátran a szobába Palaska, régi ismerősöm, és úrnője körül kezdett sürgölődni.

Pugacsov elhagyta a Marja Ivanovna szobáját, és mind a hárman lementünk a lakószobába.

- No, nagyságos úr - mondta Pugacsov nevetve -, hát most megszabadítottuk volna a szép leányt, mit szólnál hozzá, ha elhivatnók a pópát, hogy adja össze veled a húgát? Ha akarsz, szívesen leszek örömapa, Svabrin meg a vőfély. Jót mulatunk, iszunk egyet, és azzal rendben lesz a dolog!

Amitől féltem, bekövetkezett: amint Svabrin meghallotta Pugacsov ajánlatát, egészen elvesztette a fejét.

- Felség - kiáltotta dühöngve -, bűnös vagyok, mert hazudtam neked, de Grinyov is megcsal! Ez a leány nem a pópa húga, hanem Ivan Mironovnak a leánya, annak, akit az erőd bevételekor kivégeztek.

Pugacsov villámló pillantást vetett rám.

- Mit jelentsen ez? - kiáltott föl csodálkozva és felháborodva.

- Svabrin igazat mondott - feleltem bátran.

- Ezt nekem nem mondtad! - förmedt rám Pugacsov, és arca hirtelen elborult.

- De gondold meg magad is - feleltem -, hogyan mondhattam volna el az embereid jelenlétében, hogy Mironov leánya él?! Hiszen darabokra szaggatták volna! Semmi sem menthette volna meg!

- Igazad van! - szólt Pugacsov nevetve. - Az én részeges legényeim nem kímélték volna a szegény leányt. Pópáné komámasszony jól tette, hogy becsapta őket...

- Mondok valamit - folytattam, amint ilyen jó kedvében láttam. - Nem tudom, nem is akarom tudni, hogyan szólítsalak téged, de Isten a tanúm, hogy kész vagyok az életemmel fizetni azért, amit értem tettél. Csak semmi olyant ne kívánj, ami becsületemmel és keresztény hitemmel ellenkezik. Jótevőm vagy, tetőzd be hát azt, amit elkezdte: engedd, hadd menjek a szegény árvával, ahova Isten vezérel, és mi, bármi történjék is veled, mindennap könyörgünk Istenhez a te bűnös lelked üdvösségéért!

Pugacsov kemény szíve, úgy látszik, meghatódott.

- Legyen, ahogy akarsz - mondta. - Tökéletesen büntetni vagy tökéletesen megbocsátani: ez az én szokásom. Fogd a lányt, vidd, ahová akarsz, Isten áldja meg a szerelmeteket, és vezéreljen benneteket.

Svabrinhoz fordult, és meghagyta neki, hogy állítson ki számomra menetlevelet az összes, általa meghódított erőd és sorompó részére. Svabrin egészen meg volt semmisülve, és úgy állt ott, mint aki kővé meredt. Pugacsov aztán szemlére indult a várba. Svabrin elkísérte, én meg azzal az ürüggyel maradtam vissza, hogy előkészületeket kell tennem az utazásra.

Marja Ivanovna kamrájához siettem. Az ajtó be volt zárva; kopogtattam.

- Ki az? - kérdezte Palaska.

Megmondtam a nevemet. Marja Ivanovna szelíd hangja szólalt meg belülről:

- Várjon egy percig, Pjotr Andrejics, öltözködöm. Menjen Akulina Pamfilovnához, mindjárt odamegyek.

Szót fogadtam, és felkerestem Geraszim atyát. A pópa és felesége elem siettek. Szaveljics már elmondta nekik a történeteket:

- Isten hozta, Pjotr Andrejics - szólt a pópáné - Hát mégiscsak úgy intézte az Úr, hogy viszontlátjuk egymást. Hogymint van? Mi bizony mindennap emlegetjük magát. És Marja Ivanovna mennyit szenvedett az ön távollétében, szegény galambom!... De mondja csak, bátyuskám, hogy tudott így összebarátkozni Pugacsovval? Hogy nem ölette meg magát? No, hála ezért is az akasztófárávalónak!

- Elég, matuska - szakította félbe az ura. - Ne kotyogj ki mindent, ami a nyelved hegyén van. Sok beszédnek sok az alja. Kerüljön beljebb, Pjotr Andrejics. De rég nem láttuk egymást!

A papné élémbe rakott mindent, amijük csak volt, és közben egy pillanatig be nem állt a szája. Elbeszélte, hogyan kényszerítette őket Svabrin, hogy Marja Ivanovnáat kiszolgáltassák neki, mennyire sírt szegény leány, és mennyire nem akarta őket elhagyni; hogyan érintkezett vele Palaskának, ennek az ügyes, kardos leánynak a segítségével, aki még a kozák őrmestert is úgy táncoltatja, ahogyan ő füttyöl, hogyan tanácsolta Marja Ivanovnáának, hogy nekem írjon stb. stb. Én néhány szóban szintén elmondtam nekik történetemet. A pópa és felesége keresztet vetettek, amint megtudták, hogy Pugacsov tud a csalásukról.

- A Szent Kereszt oltalmazzon - mondta Akulina Pamfilovna -, és Isten oszlassa el a felleget a fejünk fölött. Bizony, bizony, Svabrin, finom madár vagy, mondhatom!

Ebben a percben kinyílt az ajtó, és Marja Ivanovna lépett be; mosoly játszott sápadt arcán. Parasztruháját levetette, és úgy öltözött fel, mint azelőtt, egyszerűen és bájosan.

Megfogtam a kezét, és hosszú ideig nem tudtam semmit se szólni. Mind a ketten hallgattunk; szívünk nagyon is tele volt. A háziak érezték, hogy utunkban vannak, és kimentek. Egyedül maradtunk.

Feledve volt minden viszontagság. Meséltünk egymásnak, és nem mesélhettünk eleget. Marja Ivanovna elmondott mindent, ami a város ostroma óta történt; leírta helyzetének minden rémségét, minden kint, amit az a förtelmes Svabrin okozott neki. De a boldog múltra is emlékeztünk... Mindketten sírtunk. Azután közöltem vele terveimet. Hogy ő az erődben maradjon, Pugacsov alattvalójaként, Svabrin keze alatt, az lehetetlen volt. De Orenburgra sem gondolhattam, amely most az ostrom minden kínját szenvedte. Egyetlen rokona sem volt a világon. Azt ajánlottam neki, menjen az én szüleimhez. Eleinte habozott... az az ellenszenv, amelyet apám részéről érzett, visszatartotta. De megnyugtattam. Tudtam, apám kötelességének fogja tartani, hogy házába fogadja egy derék, hazájáért elesett katonának a leányát.

- Édes Marja Ivanovna - mondtam neki. - Én úgy tekintlek mint feleségemet. Rendkívüli körülmények szétbonthatatlanul összekötöttek bennünket. Nincs a földön semmi, ami újra elválaszthatna bennünket egymástól.

Marja Ivanovna egyszerűen, minden félénkség, minden okoskodás nélkül hallgatott végig. Érezte, hogy sorsa összeforrt az enyémmel, de megismételte, hogy csak szüleim beleegyezésével lehet a feleségem. Nem ellenkeztem. Szívből megcsókoltuk egymást, és így el is volt köztünk döntve minden.

Egy óra múlva a kozák őrmester hozta a menetlevelemet Pugacsov macskakaparásával aláírva, és jelentette, hogy Pugacsov beszélni óhajt velem. Éppen indulófélben találtam; útra készült. Nem tudom kifejezni, mit éreztem, amikor búcsút vettem ettől az iszonyú embertől, ettől a szörnyetegtől, aki kegyetlen volt mindenkihez, csupán hozzám nem. Mít tagadjam? Ebben a pillanatban erős vonzalmat éreztem iránta. Hogy szerettem volna kiragadni a gonosztevők közül, akiknek vezére volt, és megmenteni, amíg még nem késő! Svabrinnak és a közöttünk tolongó tömegnek jelenléte megakadályozott benne, hogy elmondjam neki, ami a szívemet eltöltötte.

Mint barátok váltunk el. Amint Pugacsov észrevette a tömegben Akulina Pamfilovnáat, megfenyegette az ujjával, és sokatmondóan kacsintott rá. Aztán beült a szánba, és megparancsolta, hogy hajtson vissza Berdbe. Amikor a lovak ügetni kezdtek, még egyszer kihajolt a szánból, és felém kiáltott:

- Isten áldjon, nagyságos uram! Talán még egyszer látjuk egymást!

És csakugyan láttuk még, egymást - de micsoda körülmények között!...

Pugacsov elment. Utána sokáig néztem a fehér sztyeppet, ahol nyílsebesen száguldott hármaskocsi fogata. A nép elszéledt, Svabrin eltűnt. Visszatértem a pópá házába, ahol már minden elő volt készítve utazásunkhoz, és alig vártam, hogy induljunk. Kis poggyásunkat már régen a parancsnok ócska utazókocsijára tették, a lovakat pillanatok alatt befogták. Marja Ivanovna utoljára még búcsút vett a templom mögé temetett szüleinek sírjától. Oda akartam kíséni, de kért, hadd mehessen egyedül. Öt perc múlva csöndesen sírva jött vissza. Geraszim atya és felesége kijött a tornácra, amint a kocsi előállott. Marja Ivanovna, Palaska és én a szán belsejében foglaltunk helyet; Szaveljics a bakon helyezkedett el.

- Isten veled, Marja Ivanovna, galambocskánk! Isten vele, Pjotr Andrejics, szép sólyom-madarunk! - mondta a jó pópáné. - Szerencsés utat, és adjon Isten áldást és szerencsét!

Elindultunk. A parancsnok házában egyik ablakában Svabrint láttam. Arca sötét gyűlöletet fejezett ki. Nem akartam a megsemmisített ellenség fölött diadalmaskodni, és a másik oldalra fordítottam tekintetemet. Végre mögöttünk volt a kapu, és örökre búcsút mondtunk Belogorszk várának.

13 LETARTÓZTATÁS

*Elnézést, ó, uram, ha meg nem sérteném,
Bekísérném legott önt a tömlöcbe én.
- Tessék csak, kész vagyok, de tán szabad remélnem,
Hogy e komédiát megmagyarázza nékem.*

Knyazsnyin

Oly csodálatos módon kerültem össze a drága leánnyal, akinek biztonságaért még aznap reggel olyan szívszorongva aggódtam, hogy alig tudtam elhinni boldogságomat, és azt képzeltem, ami velem történik, mind csak álom. Marja Ivanovna is elgondolkozva nézett hol rám, hol az országútra; úgy láttam, ő se nyerte még vissza lelki egyensúlyát. Hallgatók voltunk, szívünk túlságosan sokat szenvedett. Telt az idő észrevétlenül, és két óra múlva a következő erődhöz értünk, melyet Pugacsov már szintén meghódított. Lovakat váltottunk. Abból a gyorsaságból és buzgalomból, amellyel a szakállas kozák parancsnok a szolgálatunkra volt, láttam, hogy fecsegő kocsisunk jóvoltából Pugacsov kegyencének tartanak.

Amint tovább hajtattunk, alkonyodni kezdett. Kisvároshoz közeledtünk, ahol a szakállas kozák szerint egy nagyszámú csapattal kellett volna találkozunk, amely útban volt, hogy csatlakozzék a bitorlóhoz. Az őrség feltartóztatott, és az „Állj, ki vagy?” kérdésre kocsisunk harsány hangon felelte:

- A cár komája; az asszonykájával utazik.

Egy perc alatt körülkerített bennünket egy huszárcsapat, iszonyú káromkodások közt.

- Kiszállni, ördög komája, te! - kiáltott rám egy bozontos szakállú őrmester. - Majd befutunk neked meg az asszonykádnak!

Kiszálltam, és követeltem, hogy vezessenek bennünket a parancsnokló tiszt elé. Ahogy a katonák az egyenruhámat meglátták, fölthagytak a szitkozódással, és az őrmester az őrnagyhoz vezetett. Szaveljics utánam jött.

- Nesze neked cárkomaság! Csöbörből vödörbe kerültünk... Istenem, mi lesz ennek a vége? - mormolta magában.

A kibitka lépésben követett.

Öt perc múlva fényesen kivilágított kis házba értünk. Az őrmester néhány katona felügyeletére bízott, és bement, hogy jelentést tegyen rólam. Nyomban visszajött azzal, hogy a nagyságos úr nem ér rá fogadni, de megparancsolta, hogy vigyenek a börtönbe, az asszonykámat meg vezessék elébe.

- Mit jelent ez? - kiáltottam dühösen. - Megőrült?

- Nem tudom én, tekintetes úr - felelte az őrmester. - De a nagyságos úr megparancsolta, hogy vigyük a tekintetes urat a börtönbe, a nagyságos asszonyt meg vezessük a nagyságos úr elébe.

Felrohantam a lépcsőn.

Az örök nem tartóztattak fel, és így egyenesen bejutottam a szobába, ahol hat huszártiszt kártyázott. Az őrnagy osztott. De mennyire elcsodálkoztam, amikor jobban odanéztam, és Ivan Ivanics Zurint ismertem fel, ugyanazt, aki egyszer a szimbirszki fogadóban könnyebbé tette száz rubellel a zsebemet.

- Lehetséges-e? - kiáltottam. - Ivan Ivanics! Te vagy az?

- Nicsak, nicsak, Pjotr Andrejics! Hogy kerülsz te ide? Isten hozott, testvér! Játsszál velünk egyet!

- Köszönöm, inkább adass kvártélyt.

- Minek a kvártély? Maradj itt!

- Nem lehet, nem vagyok egyedül.

- No, hát hozasd ide a pajtásodat.

- Nem pajtással vagyok... egy hölgygel utazom.

- Hölgygel? Hát azt meg hol szedted föl? Aha, öcsém!

E szavaknál Zurin olyan jelentőségteljesen füttyentett, hogy a többiek elnevelték magukat. Én egészen megzavarodtam.

- No, jó - folytatta Zurin -, bánom is én, kapsz kvártélyt. Hanem sajnálom... iddógáltunk volna, mint akkor... Hallod-e, te gyerek! Hát a Pugacsov komaasszonyát miért nem hozzák már? Makacs talán? Mondjátok neki, ne féljen semmitől, az úr igen barátságos, semmi bántódása se lesz, eredj, fogd már galléron!

- Mit akarsz a Pugacsov komaasszonyával? - mondtam Zurinnak. - A megboldogult Mironov kapitány leánya ő; fogságából szabadítottam ki, szüleimhez viszem falura, és ott marad.

- Mit? Hát te voltál az, akit az előbb jelentettek? Úristen, hát ez meg mi?

- Később elmondom. Egyelőre arra kérlek, gyere és nyugtasd meg szegény leányt, a huszáraid ugyancsak megijesztették.

Zurin azonnal megtette a szükséges intézkedéseket. Maga ment ki, hogy bocsánatot kérjen Marja Ivanovnáól a véletlen félreértésért, és megparancsolta az őrmesternek, hogy vezesse a város legkülönb lakásába. Én éjszakára Zurin vendége maradtam. Együtt vacsoráztunk, és amint egyedül maradtunk, elmeséltem neki élményeimet. Nagy figyelemmel hallgatott. Amikor befejeztem, fejét csóválta, és így szólt:

- Hát ez mind igen szép, pajtás, de egy mégse tetszik nekem: mi az ördögnek megházasodnod? Becsületes tiszt, jó pajtás vagyok, nem akarlak becsapni. Hidd el: házasodni bolondság. Hát neked való ez, asszonyt a nyakadra venni, meg pólyás babát dajkálni? Hagyd az ördögbe! Ide hallgass, engedd útjára a kapitány lányát, én az utat egészen Szimbirszkig megtisztítottam, most nincs veszély. Küldd holnap egyedül a szüleidhez, te meg maradj a csapatomnál. Orenburgba nincs miért visszamenned. Ha megint a lázadók körmei közé kerülsz, másodszor nem szabadulsz onnan olyan könnyűszerrel. Ha rám hallgatsz, majd kigyógyulsz szerelmes számárságaidból, és mindennek jó vége lesz.

Bár nem egészen úgy vélekedtem, mint ő, mégis éreztem: a kötelesség és becsület azt követeli, hogy a cárnő hadseregében maradjak. Elhatároztam, hogy megfogadom Zurin tanácsát. Marja Ivanovnáat szüleimhez küldöm, én pedig az ő csapatainál maradok.

Bejött Szaveljics, hogy a vetkőzésnél segítsen. Megmondtam neki, hogy készüljön, másnap reggel elkíséri Marja Ivanovnáat. Ellenvetései voltak.

- Mit beszélsz, uram, Pjotr Andrejics? Hogy is hagyhatnák én el? Hát ki vigyázzon rád? És mit mondanak majd a szüleid?

Mivel ismertem Szaveljics makacsságát, elhatároztam, hogy barátságos rábeszéléssel és őszinteséggel nyerem meg tervem végrehajtásához.

- Kedves barátom, Arhip Szaveljics - mondtam neki -, ne tagadd meg tőlem ezt, légy a jótevőm: itt nincs szolgára szükségem, és nem lenne nyugtom, ha nélküled bocsátanám útra Marja Ivanovná. Ha őt szolgálod, engem szolgálsz, mert erősen eltökéltem, hogy feleségül veszem, mihamar a körülmények megengedik...

Szaveljics most leírhatatlan csodálkozással csapta össze kezét.

- Feleségül veszed! - ismételte. - Házasodni akar a gyerek! De hát mit szól majd ehhez az apád? Mit gondol az anyád?

- Bizonyosan beleegyeznek, ha Marja Ivanovná megismerik. Számítok rád. Apám és anyám teljesen megbíznak benned. Szólsz egypár szót az érdekünkben, ugye?

Az öreg meghatódott.

- Ó, bátyuskám, Pjotr Andrejics - felelte -, nagyon fiatalon akarsz ugyan házasodni, de Marja Ivanovna olyan kedves, jó kisasszony, hogy vétek volna ilyen jó alkalmat elszalasztani. Megteszem, amit kívánsz. Elkísérem azt az angyalt, és alázattal megmondom a szüleidnek, hogy ilyen menyasszonynak nem kell hozomány.

Köszönetet mondtam Szaveljicsnek, és Zurinnal egy szobában nyugovóra tértem. Izgatottságomban bőbeszédű lettem. Zurin eleinte készséggel beszélgetett velem, de lassanként mind bizonytalanabbak lettek válaszai, végre felelet helyett horkolni kezdett. Elhallgattam, és követtem példáját.

Másnap reggel fölkerestem Marja Ivanovná. Közöltem vele tervemet. Belátta, hogy nagyon ésszerű, és nyomban beleegyezett. Zurin csapatának még aznap el kellett hagynia a helységet. Nem volt tehát vesztegetni való idő. Sietve elbúcsúztam Marja Ivanovná. Szaveljics gondjaira bízta őt, és egy levelet adtam vele szülei számára.

Marja Ivanovna sírva fakadt.

- Isten veled, Pjotr Andrejics! - szólt halkan. - Csak az Isten tudja, látjuk-e egymást még valaha, de én nem felejtlek el soha, síromig csak te élsz a szívemben!

Nem tudtam felelni, mert nem voltunk egyedül, és mások jelenlétében nem akartam elárulni legbensőbb érzelmeimet.

Végre útnak indult. Szomorúan és hallgatagon mentem vissza Zurinhoz. Ő igyekezett fölvidítani, én magam is azon voltam, hogy másfelé tereljem gondolataimat, és elszórakozzam. Lärmásan mulatozva töltöttük a napot, és estefelé mindnyájan tovább meneteltünk.

Február vége felé járt. A tél, amely akadályozta a katonai mozdulatokat, már elmúlt, és tábornokaink közös hadműveleteket készítettek elő. Pugacsov még mindig Orenburg falai alatt állott, de csapataink a város környékén egyesültek, és minden oldalról a rablófészek ellen vonultak. A fölkelő falvak seregünk láttára mind megadták magukat. A rablóbandák mindegyikükön menekültek előlünk, és minden remény megvolt a hadjárat gyors és szerencsés befejezésére.

Nemsokára ezután Golicin herceg a Tatyiscsev-erőd közelében döntően megverte Pugacsovot, szétszórta az ellenséges csapatokat, fölmentette Orenburgot, és úgy látszott, megadta a lázadásnak a kegyelemdöfést.

Zurint egy lázadó baskír banda ellen küldték, de az szétszóródott, mielőtt nyomára jutottunk volna. Egy kis tatár faluban lepett meg a tavaszi olvadás. A folyók kicsaptak medrükből, és az utak járhatatlanok lettek. Tétlenségünkben azzal vigasztalódtunk, hogy ez a rablók és vadak ellen viselt unalmas, csip-csup háború nemsokára véget ér.

De Pugacsovot nem fogták el. Nemsokára megint föltűnt a szibériai gyártelepeken, új bandákat gyűjtött, és ismét megkezdte rablóhadjáratait. Aztán híre járt győzelmeinek; megtudtuk, hogy több szibériai erődöt elpusztított. Majd híre jött Kazany bevételének és a trónbitorló előnyomulásának Moszkva felé. Ez nagy izgalomba hozta a csapatok parancsnokait, akik abban a reményben, hogy a megvetett lázadó már egészen erejét veszítette, gondtalan nyugalomnak adták át magukat. Zurin parancsot kapott, hogy lépje át a Volgát.

Nem akarok sokáig időzni előnyomulásunknak és a háború befejeztének leírásánál. Röviden csak annyit, hogy a legszörnyűbb nyomor mindenfelé; de amint átvonultunk a Pugacsov feldúlta falvakon, hiába: el kellett vennünk a szegény lakosságtól még azt is, amit a rablók meghagytak nekik. A közigazgatás teljesen megszűnt, a földesurak az erdőben rejtőzködtek. Mindenütt rablóbandák garázdálkodtak. Az üldözésükre küldött csapatok parancsnokai önkényesen büntettek bűnöst és ártatlant. Az egész környék, amely ennek a tűzvésznek martalékává lett, rettenetes állapotban volt.

Isten ne adja, hogy lássak még orosz lázadást: esztelen, kíméletlen valami.

Pugacsov menekült, Ivan Ivanovics Michelson kergette. Nemsokára megtudtuk, hogy teljesen leverték. Végül pedig Zurin hírt kapott a trónbitorló elfogatásáról és egyúttal parancsot a megállásra. A háborúnak vége volt. Végre visszatérhettem szüleimhez. Az a gondolat, hogy megölelhetem őket, és megláthatom Marja Ivanovná, akiről semmi hírt sem kaptam, ujjongással töltötte el lelkemet. Ugráltam, mint egy kisgyerek. Zurin nevetett, és vállvonogatva mondta:

- Nem, tebelőled nem lesz semmi. Megházasodol, el vagy veszve!

Közben azonban különös érzés mérgezte meg örömet: akaratlanul is felizgatott, ha a gonosztevőre gondoltam, akit annyi ártatlan áldozat vére szennyezett be, és a kivégzésre, amely most reá vár.

„Jemelja! Jemelja! - gondoltam keserűen. - Miért is nem rohantál bele egy szuronyba vagy kartácstűzbe? Csak jól jártál volna...” Hogyne gondoltam volna rá? A róla bennem élő kép elválaszthatatlanul egybeforrott annak az emlékével, mikor megkegyelmezett nekem életem egyik legszonyúbb percében, s menyasszonyomat is kiszabadította a gaz Svabrin keze közül.

Zurin szabadságot adott. Néhány nap múlva ismét családom körében lehetek, megláthatom Marja Ivanovná! De váratlan csapás sújtott rám!

Elutazásom kitűzött napján, épp abban a percben, amikor indulni készültem, Zurin jött be a kunyhóba nagyon izgatottan, kezében papírlap volt. Mintha szíven szúrtak volna, úgy megijedtem, magam sem tudtam, mitől. Kiküldte legényemet, és azt mondta, beszélőnivalója van velem.

- Mi az? - kérdeztem nyugtalanul.

- Egy kis kellemetlenség! - válaszolta, amint átnyújtotta az írást. - Olvasd! Most kaptam.

Eloolvastam: titkos parancs volt a csapatparancsnokok számára, hogy ahol vagyok, tartóztassanak le, és küldjenek őrizet alatt Kazanyba, a Pugacsov-ügy elintézésére alakított vizsgáló bizottsághoz.

Majd kiesett a papiros a kezemből.

- Nincs mit tenni! - szólt Zurin. - Kötelességem a parancsnak engedelmeskedni. Valószínű, hogy valamiképp eljutott a hatóságokhoz Pugacsovval tartott barátságod híre. Remélem, az ügynek nem lesznek következményei, és tisztázni tudod magad a bizottság előtt. Ne csüggedj, és indulj útnak.

Lelkiismeretem tiszta volt, nem féltem a törvényszéktől, de megrémített az a gondolat, hogy az édes viszontlátás perce talán néhány hónappal megint kitolódhat. A koci készen állt. Zurin szívélyesen búcsúzott el tőlem. Két huszár kivont karddal helyet foglalt mellettem, és megindultunk az országúton.

14 ÍTÉLET

*Ember locsogása
Tenger csobogása*

Közmondás

Meg voltam róla győződve, hogy azért fogtak el, mert Orenburgból önként távoztam. Így könnyen igazolhattam volna magamat, mert az ellenség elleni kirohanások nemcsak hogy nem voltak megtiltva, de még föl is bátorítottak reá bennünket. Vádolhattak talán túlságos heves-séggel, de semmi esetre sem parancs megszegésével. Azonban Pugacsovval folytatott barátságos érintkezésemet egy csomó tanú bizonyíthatta, és legalábbis gyanúsnak tetszhetett.

Egész úton az előttem álló kihallgatáson járt az eszem, és átgondoltam a feleleteimet. Elhatároztam, hogy bírám előtt bevallom a teljes igazságot, és meg voltam győződve, hogy ez a legegyszerűbb és egyben legbiztosabb módja a magam igazolásának.

Kazanyba érkeztem. A várost egészen földúlták és felperzselték. Ahol azelőtt házak álltak, az utca két oldalán, most üszkös romok, tető és ablak nélküli, füsttől fekete falak meredeztek mindenfelé. Ilyen nyomokat hagyott maga után Pugacsov. A várba vezettek, amelyet a tűz szerencsésen megkímélt. A huszárok átadtak a szolgálattelvő tisztnek. Ez kovácsot hívatott. Lábamra jó erős láncot kovácsoltak. Aztán a börtönbe vezettek, és egy apró, rácsos ablakú sötét cellába dugtak, egymagamban.

Ez a kezdet nem ígért semmi jót. De én nem veszítettem el sem lelkem erejét, sem a reményt. Minden szenvedőnek vigaszában kerestem menedéket, és miután életemben először éreztem a tiszta, bár aggódó szívből jövő imádság jóleső hatását, békés álomba menekültem; nem is gondoltam rá, mi lesz velem.

Másnap reggel fölkeltem a börtönőr, és tudtomra adta, hogy a bizottság elé vezetnek. Két katona átkísért az udvaron a parancsnok lakására. Mindketten az előszobában maradtak, nekem egyedül kellett belépnem.

Meglehetősen tágas szobába értem. Papírokkal telerakott asztalnál ketten ültek, egy idősebb tábornok - hideg, szigorú arcú katona - és egy fiatal, alig huszonnyolc éves, kellemes, megnyerő külsejű, közvetlen modorú gárdakapitány. Az ablak közelében, külön asztalnál ült a jegyző, toll volt a füle mögött, papírai fölé hajolt, készen arra, hogy vallomásaimat felírja.

Megkezdődött a kihallgatás. Megkérdezték a nevemet, rangomat. A tábornok megkérdezte, hogy Andrej Petrovics Grinyov fia vagyok-e, és az igenlő válaszomra komoran felelte:

- Kár, hogy egy ilyen derék embernek ilyen méltatlan fia van!

Csendesen megjegyeztem, hogy akármilyen vádak terhelnek is, remélem, hogy az igazi tényállás őszinte feltárásával bebizonyíthatom alaptalanságukat. Magabiztos feleletem nem tetszett a tábornoknak.

- Hetyke legény vagy, barátocskám! - mondta, homlokát összeráncolva. - De volt már dolgom rosszabb fajtával is.

Aztán a fiatal tiszt azt kérdezte, milyen okból és mely időben állottam Pugacsov szolgál-tában, és micsoda megbízatásokra használt fel.

Megbotránkozva feleltem, hogy mint tiszt és nemesember nem léphettem Pugacsov szolgálatába, és nem fogadhattam el tőle megbízásokat.

- Hogy van hát az - folytatta vallatóm -, hogy a nemesember és tiszt volt az egyetlen, akinek a trónbitorló megkegyelmezett, míg az összes társait kegyetlenül kivégeztette? Hogy van az, hogy ugyanaz a nemes és tiszt barátságban evett-ivott a lázadóval, és a fölkelők vezérétől ajándékokat fogadott el: egy bundát, egy lovat és fél rubelt? Honnan ez a sajátságos barátság, és min alapul? Másban nem lehet oka, mint árulásban, vagy legalábbis gyalázatos és bűnös gyávaságban.

A tiszt szavai mélységesen bántottak, és szenvedélyesen védekezni kezdtem. Elbeszéltem, mint ismerkedtem meg Pugacsovval a pusztán, a hóviharban, hogyan ismert rám, és hogyan kegyelmezett meg Belogorszk-erőd bevételekor.

Beismertem, hogy valóban elfogadtam a bitorlótól egy lovat meg egy bundát, viszont a végsőig védelmeztem Belogorszk várát a lázadó ellen. Végre tábornokomra hivatkoztam, mint aki tanúskodhatik Orenburg szerencsétlen ostroma alatt tanúsított buzgalmam mellett.

A szigorú öreg egy nyitott levél után nyúlt, és hangosan fölolvasta:

Méltóságod kérdésére Grinyov zászlóst illetően, aki állítólag bele volt keverve a mostani lázadásba, és az árulóval a szolgálati kötelességgel és hűségesküvel össze nem férhető összekötetésben állt, van szerencsém jelenteni, hogy az említett Grinyov 1773 októberének kezdetétől folyó év február 24-ig Orenburgban tartózkodott, mely napon a várost elhagyta. E naptól kezdve nem tért vissza parancsnokságom alá. Szökevények azonban azt vallják, hogy állítólag Pugacsov táborában volt, és ezzel együtt ment vissza Belogorszk várába, ahol azelőtt szolgált. Ami magatartását illeti, én csak azt mondhatom...

A tábornok itt félbeszakította az olvasást, és szigorúan kérdezte:

- Mit tudsz mentségedre fölhozni?

Folytatni akartam, úgy, ahogyan elkezdtem, és Marja Ivanovnához fűződő kapcsolatomról is éppoly nyíltan szerettem volna beszélni, mint minden egyébről, de hirtelen leküzdhetetlen idegenkedést éreztem. Meggondoltam, hogy ha említeném, a bizottság beidézné tanúnak, és az a gondolat, hogy az ő neve valamiképp belekeveredhet a kihallgatott gonosztevők aljas rágalmaiba, sőt szembesíthetik is velük - ez a rettenetes gondolat annyira megdöbbenett, hogy megzavarodtam, és dadogni kezdtem.

Bíráim, akik egy ideje már bizonyos jóindulattal hallgatták válaszaimat, ismét ellenem látszótlak fordulni, amint határozatlanságomat észrevették. A gárdatiszt szembesíteni akart a följelentőmmel. A tábornok beszólította a „tegnapi gonosztevőt”. Hirtelen az ajtó felé fordultam, vádlómat várva. Pár pillanat múlva láncsörgés hallatszott - és belépett Svabrin.

Elcsodálkoztam, mennyire megváltozott. Szörnyen sápadt és sovány volt, nemrég még koromfekete haja teljesen megőszült, hosszú szakálla összekuszálódott. Összes vádját gyöngé, de merész hangon ismételte. Állítása szerint Pugacsov engem mint kémet küldött volna Orenburgba; naponként kilovagoltam csatározni, hogy mindenről, ami a városban történt, írott tudósítást adhassak; végre egészen átpártoltam a trónbitorlóhoz, és jártam vele erődről erődre, és minden követ megmozgattam, hogy ártsak a többi árulónak, hogy kitúrjam őket helyükből, és minél több hasznót húzhassak a lázadó bőkezűségéből.

Szó nélkül végighallgattam, és csak egynek örültem: hogy az aljas gonosztevő nem említette Marja Ivanovna nevét. Lehet, hogy hiúságát sértette az emlékezés arra, aki őt megvetéssel utasította vissza; az is lehet, hogy élt még szívében egy szikrája annak az érzésnek, amely

velem is elhallgattatta a leány nevét. Akárhogy volt, a belogorszki parancsnok leányának neve nem került a bizottság elé. Ez még jobban megerősítette elhatározásomat, és amikor a bírák megkérdezték, mi a válaszom Svabrin vádjaira, csak annyit mondtam, hogy megmaradok első kijelentésemnél, és mentségemre nincs egyéb fölhoznivalóm.

A tábornok ismét kivezettetett. Együtt mentünk ki. Nyugodtan néztem végig Svabrinon, anélkül hogy egy szót is szóltam volna hozzá. Gonoszul mosolygott, fölemelte láncait, megelőzött, és megsziporázta a lépteit. Visszavittek a börtönbe, de ezután nem hallgattak ki újból.

Nem voltam mindannak tanúja, amit az olvasónak még meg kell tudnia; de olyan gyakran hallottam elmesélni, hogy a legkisebb részlet is agyamba vésődött; úgy éreztem, mintha én is részt vettem volna benne.

Marja Ivanovná szüleim azzal a szívélyes jóakarattal fogadták, amelyről az elmúlt korszak emberei híresek voltak. Isten különös kegyének tekintették, hogy alkalmuk nyílik egy szegény árvának hajlékot és vigaszt nyújtaniuk. Hamarosan szívből megszerették, mert lehetetlen is volt őt megismerni és meg nem szeretni. Apám már nem tartotta bolondságnak szerelmemet, anyámnak pedig egyetlen vágya lett, hogy Petrusája feleségül vegye a kapitány kedves, jó leányát.

Elfogatásom híre megrendítette szüleimet. Marja Ivanovna olyan ártatlan egyszerűséggel mesélte el ismeretségemet Pugacsovval, hogy ahelyett, hogy ez nyugtalanította volna őket, néha még szívből nevettek is rajta. Apám nem akarta hinni, hogy bele lehessen keverve az aljas lázadásba, amelynek célja a trón megdöntése és a nemesség kipusztítása volt. Szaveljics szigorúan kifaggatta. Szolgám beismerte, hogy gazdája többször volt Jemelka Pugacsov vendége, és hogy a zsvány valóban nagylelkűen viselkedett vele. De egyben esküvel állította, hogy árulásról sose hallott semmit. Öreg szüleim ismét megnyugodtak, és türelmetlenül vártak kedvezőbb hírekre. Marja Ivanovna azonban nagyon izgatott volt, de hallgatott, mert természettől fogva végtelenül szerény és óvatos volt.

Így telt el néhány hét... Apám egyszer csak levelet kapott pétervári rokonunktól, B. hercegtől. A levél rólam szólt. A szokásos bevezetés után azt írta, hogy a gyanú, amely szerint én részt vettem volna a lázadók cselszövésében, sajnos, nagyon is alaposnak bizonyult, s hogy példás büntetés vár rám - de a cárnő, atyám hű szolgálataira és hajlott korára való tekintettel, a vétkes fiúnak megkegyelmezni kegyeskedett, és a meggyalázó halálos ítélet helyett megparancsolta, hogy vigyék életfogytiglani száműzésre Szibériába.

Ez a váratlan csapás majd megölte apámat. Elvesztette szokott szilárdságát, és máskor néma fájdalommal most keserves panaszokkal könnyített.

- Micsoda? - kiáltott föl magánkívül. - Az én fiam részt vett volna Pugacsov árulásában? Úristen, hogy ezt meg kellett érnem! A cárnő megkegyelmezett az életének - ezt talán könnyebb nekem elviselni? Nem a kivégzés a borzasztó: úkapám a vérpadon halt meg, annak védelmében, amit lelkiismerete szentségeként imádott, az apám együtt szenvedett Volinszkijjal és Hruscsovval. Dehogyan nemesember megszegje hűségesküjét, hogy rablókkel és csavargókkal, szökött jobbágyokkal szövetkezzék, ez örök szégyene nemzetségünknek!

Apám kétségbeesésétől megrémülve, anyám nem mert sírni előtte. Megpróbálta bátorítani; beszélt neki a kósza hírek megbízhatatlanságáról, a közvélemény bizonytalanságáról. De apám vigasztalhatatlan volt.

Legtöbbet szenvedett Marja Ivanovna. Mélységesen meg volt győződve róla, hogy ha akarom, igazolhattam volna magamat, és sejtette az okot, amely hallgatásra készítetett. Magát tartotta szerencsétlenségem egyedüli okának. Eltitkolta könnyeit és szenvedését, és szüntelenül azon töprengett, miképp mentse meg.

Egy este apám a díványon ült, és az *Udvari kalendárium*ban lapozgatott; gondolatai messze kalandoztak, és az olvasmány ezúttal nem tette rá a szokott hatást. Egy régi indulót füttyörésett. Anyám hallgatagon kötögetett egy gyapjúkabátot, miközben itt-ott egy könnycsepp hullott munkájára. Marja Ivanovna, aki szintén a szobában tett-vett, egyszerre kijelentette szüleimnek, hogy feltétlenül el kell utaznia Pétervárra, és kéri őket, tegyék ezt lehetővé. Anyámat nagyon elszomorította ez az újság.

- Miért utazol Pétervárra? - mondta. - Hát te is elhagysz bennünket, Marja Ivanovna?

Marja Ivanovna csak annyit felelt, hogy sorsa ettől az úttól függ, és hogy mint olyan embernek a leánya, aki hűségének lett áldozata, védelmet és segítséget akar keresni a hatalmasoknál.

Apám mellére horgasztotta a fejét. Minden szó, amely fiának állítólagos bűnére emlékeztette, fájdalmasan hatott rá; úgy érezte, mindez a személyének szóló keserves szemrehányás.

- Hát csak utazz el! - szólt végre felsóhajtva. - Nem állunk útjába boldogságodnak. Adjon Isten neked becsületes férjet, ne pedig meggyalázott árulót. - Ezzel fölkelt, és kiment a szobából.

Amikor Marja Ivanovna egyedül maradt anyuskámmal, részben beavatta terveibe. Anyuskám könnyek között ölelte meg, és imádkozott, hogy szerencsésen végződjék, amibe belefogott. Marja Ivanovnákat ellátták az útra, és néhány nap múlva útnak indult a hűséges Palaskával és Szaveljiccsel, aki, hogy kénytelen volt tőlem elszakadni, azzal a gondolattal vigasztalódott, hogy legalább a menyasszonyomat szolgálhatja.

Marja Ivanovna szerencsésen megérkezett Szolijába, és amikor a postaállomáson megtudta, hogy az udvar Carszkoje Szelóban tartózkodik, elhatározta, hogy ott száll meg. Egy deszkafallal elkerített fülkében kapott hálólhelyet. A postamester felesége mindjárt beszédbe ereszkedett vele, elmondta neki, hogy ő az udvari fűtő unokahúga, és beavatta az udvari élet minden titkába. Elmondta, hány órákor szokott a cárnő felébredni, hány órákor kávézik, mikor sétál, milyen méltóságok vannak ez idő szerint körülötte, mit kegyeskedett tegnap a magánébédjén mondani, kit fogadott az este. Egyszóval Anna Vlaszjevna előadása felért néhány lapnyi történeti emlékirattal, és becses lett volna az utókor számára. Marja Ivanovna figyelmesen hallgatta. Lementek a kertbe. Anna Vlaszjevna elmondta minden fasornak, minden hidacsának a történetét, és amikor befejezték sétájukat és visszamentek az állomásra, igen jó barátságban voltak már egymással.

Másnap reggel Marja Ivanovna korán felkelt, felöltözködött, és csendesen lement a kertbe. Gyönyörű reggel volt, a nap beragyogta a hársak csúcsát, amelyek az ősz szelíd leheletétől már sárgulni kezdtek. A tó mozdulatlanul fénylett. Az épp akkor felébredt hatyúk méltóságteljesen úsztak elő a partot beárnyékoló bokrok közül. Marja Ivanovna körüljárta azt a szép mezőt, amelyen nemrég állítottak emléket Pjotr Alekszandrovics Rumjancev győzelmének tiszteletére. Egyszerre egy angol fajtájú fehér kutyácska ugatott fel a közelében, s szaladt feléje. Marja Ivanovna megijedt és megállt. Ebben a pillanatban kellemes női hang szólalt meg: - Ne féljen, nem harap! - Marja Ivanovna egy hölgyet pillantott meg, aki az emlékművel szemben a padon ült. Ő is leült a pad másik végére. A hölgy állhatatosan nézte, Marja Ivanovna pedig néhány oldalpillantást vetett rá, és jól megnézte, tetőtől talpig. Fehér reggeli öltönyben volt, éjjeli főkötőben és gyapjúkabátban. Negyvenévesnek látszott. Telt és piros arca méltóságot és nyugalmat fejezett ki, kék szemének és könnyed mosolyának leírhatatlan volt a bája. Az úrhölgy törte meg a csendet.

- Ön bizonyára nem idevaló! - szólt.
- Nem, kérem, csak tegnap érkeztem vidékről.
- Szüleivel jött?
- Nem, kérem. Egyedül jöttem.
- Egyedül! Hiszen még nagyon fiatal.
- Nincs sem apám, sem anyám.
- Valami ügyben jött ide?
- Igen kérem. Kérvényt akarok a cárnőnek átnyújtani.
- Ön árva lány: valószínűleg panaszkodni akar valami igazságtalanság vagy sérelem miatt.
- Nem, kérem. Kegyelmet jöttem kérni, és nem igazságot.
- Szabad tudnom, ki ön?
- Én Mironov kapitány leánya vagyok.
- Mironov kapitányé! Azé, aki egy Orenburg környéki erőd parancsnoka volt?
- Igenis.

Az úrhölgy szemlátomást meghatódott.

- Bocsásson meg - szólt még nyájasabb hangon -, ha beleavatkozom a dolgába, de én bejáratos vagyok az udvarhoz, mondja meg, miben áll a kérdés, és meglehet, hogy segíthetek önnek.

Marja Ivanovna felkelt, és tiszteletteljesen köszönetet mondott. Az idegen úrnő önkéntelenül is megnyerte szívét, és felkeltette bizalmát. Elővett zsebéből egy összehajtott papírt, és odaadta ismeretlen pártfogójának, aki olvasni kezdte.

Eleinte figyelemmel és jóindulatú arckifejezéssel olvasott, de egyszerre elváltoztak a vonásai - és a leány, aki minden mozdulatát követte szemével, megijedt annak az arcnak szigorú kifejezésétől, amely egy perccel azelőtt annyira barátságos volt.

- Ön Grinyov érdekében jár? - kérdezte hidegen. - Az uralkodónő nem bocsáthat meg neki. Ő a bitorlóhoz pártolt, nem tapasztalatlanságból, nem hiszékenységből, hanem mert elvetemült és veszedelmes semmirekellő.

- Ó, ez nem igaz! - kiáltotta Marja Ivanovna.

- Hogyan? Nem igaz? - válaszolta az úrnő fellobbanva.

- Nem igaz, esküszöm, hogy nem igaz! Mindent tudok, mindent elmondok önnek. Ő csupán miattam tette ki magát mindannak, ami érte. És ha nem igazolta magát a törvényszék előtt, azt is csak azért tehette, mert nem akart engem az ügybe belekeverni.

Erre nagy hévvel elmesélt mindent, amit már az olvasó tud.

Az úrhölgy figyelmesen hallgatta végig.

- Kinél szállt meg? - kérdezte azután, és midőn meghallotta, hogy Anna Vlaszjevnanál, mosolyogva mondta: - Igen, tudom. Isten önnel! Ne szóljon senkinek a találkozásunkról. Remélem, nem kell majd soká várnia a válasza.

E szavakkal felkelt és bement a fasorba. Marja Ivanovna pedig boldog reménnyel telve tért vissza Anna Vlaszjevnaéhoz.

Háziasszonya megszidta a korai sétáért, amely szerint ősszel megárt a fiatal leánykák egészségének. Szamovárt hozott, és a csésze tea mellett éppen bele akart fogni vég nélküli udvari történeteibe, amikor udvari fogat állott meg a kapunál, és egy inas lépett be azzal a jelentéssel, hogy a felséges asszony magához kegyeskedik hívatni Mironova kisasszonyt.

Anna Vlaszjevna elámult, és sűrögni-forogni kezdett.

- Uramisten! - kiáltott fel. - A felséges asszony magához hívatja. Hát hogyan szerzett tudomást magáról? Hogyan fog, lelkem kisasszonykám, a cárnő elé állni? Azt hiszem, nem is tudja, hogyan kell az udvarnál mozogni. Ne kísérem el? Mindenesetre figyelmeztethetném egy-két dologra. És hogy is mehetne utazóruhában? Ne küldjek át a szülésznőhöz a sárga köntöséért?

Az inas kijelentette, hogy a cárnő úgy kívánja, Marja Ivanovna egyedül jöjjön, és abban az öltözetben, amelyben a meghívást megkapta. Nem volt mit tenni, Marja Ivanovna beült a hintóba, és a palotába hajtatott, Anna Vlaszjevna tanácsaitól és áldásaitól kísérve.

Előre érezte sorsunk eldőlését, szíve erősen vert, és majd elájult. Néhány perc múlva megérkezett a palotához. Reszketve ment fel a lépcsőn; az ajtók kitarultak előtte. Szebbnél szebb üres termék hosszú során haladt át; a belső inas mutatta neki az utat. Végre egy csukott ajtó elé érve, azt mondta, hogy azonnal bejelenti, és magára hagyta.

Az a gondolat, hogy szemtől szembe látja mindjárt a cárnőt, annyira megrémítette, hogy csak nehezen tudott a lábán megállni. Egy perc múlva kinyílt az ajtó, és ő belépett a felséges asszony öltözőjébe.

Az uralkodónő a toalettasztalnál ült. Néhány udvarhölgy vette körül, akik tiszteletteljesen adtak helyet Marja Ivanovnának. A cárnő nyájasan fordult hozzá, és a lány ekkor megismerte azt a hölgyet, aki előtt az imént olyan nyíltan kiöntötte szívét. Az uralkodónő odahívta magához, és mosolyogva szólt hozzá:

- Örülök, hogy megtarthattam szavamat, és teljesíthetem kérelmét. Ügye el van intézve. Meg vagyok győződve vőlegénye ártatlanságáról. Itt van a levél, amelyet lesz szíves személyesen átadni leendő apósának.

Marja Ivanovna reszkető kézzel vette át a levelet, és zokogva borult a cárnő lábához, aki felemelte és megcsókolta. A felséges asszony beszédbe ereszkedett vele.

- Tudom, hogy ön nem gazdag - szólt -, de én adósa vagyok Mironov kapitány leányának. Ne legyen gondja a jövőre. Magamra vállalom tűzhelyük megalapítását.

Nyájas szavaival megnyugtatta a szegény árvát, és elbocsátotta. Marja Ivanovna ugyanabban az udvari hintóban távozott. Anna Vlaszjevna, aki türelmetlenül várta visszatértét, elárasztotta kérdéseivel, amelyekre csak ímmel-ámmal felelt. Anna Vlaszjevna haragudott ugyan az ilyen nemtörődomség miatt, de vidékies elfogultságnak tulajdonította, és nagylelkűen megbocsátott érte. Marja Ivanovna nem volt kíváncsi Pétervár csodáira, hanem még aznap visszatért apámék falujába.

Itt érnek véget Pjotr Andrejevics Grinyov emlékiratai. A családi hagyományokból ismeretes, hogy az 1774. év végén szabadult ki a cárnő személyes parancsára; jelen volt Pugacsov kivégzésénél, aki megismerte őt a tömegben, és intett neki a fejével, amelyet egy perc múlva véresen mutattak fel a népnek. Pjotr Andrejevics nemsokára ezután elvette Marja Ivanovná-t. Utódaik a szimbirszki kormányzóságban élnek boldogan. Mintegy harminc versztányira ***-tól van egy falu, amely tíz földbirtokos tulajdona. Ennek egyik urasági lakában mutogatják II. Katalin cárnő saját kezű levelét üveg alatt, keretben: Pjotr Andrejevics apjának szól, fia felmentését tartalmazza, és Mironov kapitány lányának szívét, eszét magasztalja.

Pjotr Andrejevics Grinyov kéziratát egyik unokájától kaptam, aki megtudta, hogy az ő nagyapja irataiban vázolt idők történetével foglalkozom. A rokonok beleegyezésével elhatároztam, hogy önállóan adom ki, miután a fejezetek elé megfelelő idézeteket kerestem, és néhány személynevet bátor voltam megváltoztatni.

1836. október 19-én.

FÜGGELÉK

A KIHAGYOTT FEJEZET

A Volga partjához értünk. Ezredünk N. faluban ütött táborn, hogy ott éjszakázzék. Másnap kora reggel kellett volna a folyón átkelnünk. A bíró tudtomra adta, hogy a folyó túlsó partján az összes falu fellázadt, Pugacsov bandái portyáznak az egész környéken. Ez a hír rendkívül nyugtalanított.

Nagy türelmetlenség szállott meg. Apám faluja talán harminc versztányira volt a Volga túlsó partjától. Megtudakoltam, akad-e révész, aki oda átvinne. A falu lakói mind halászok voltak, és csónakban sem volt hiány. Grinyovhoz (*A kihagyott fejezetben Grinyov (Pjotr Andrejevics) Bulanyin, Zurin ezredes pedig Grinyov néven szerepel*) siettem, és közöltem vele szándékomat.

- Óvatos légy! - mondta. - Egyedül útra kelni veszélyes dolog. Várj reggelig. Mi kelünk át először a folyón, és meglátogatjuk szüleidet ötven huszár kíséretében, akiket minden eshetőségre magunkkal viszünk.

Én elhatározásom mellett maradtam. Csónakot hamar kerítettünk. Beleültem két evezőssel, s ezek nyomban derekasan hozzáláttak az evezéshez.

Derült, csendes, holdvilágos éjjel volt. Egyenletesen és nyugodtan hömpölygött a Volga. Ladi-kunk ütemesen himbálódzott, és gyorsan suhant a sötét hullámok tetején. Álmodozásaimba merültem. Eltelt vagy félóra. A folyam közepén lehettünk... egyszerre az evezősök sugdolózni kezdtek.

- Mi baj? - kérdeztem felriadva.

- Mi nem tudjuk, csak az Isten tudja - felelték, közben mindketten egy irányba tekintettek.

Én is arrafelé néztem, és láttam, hogy valami úszik a sötétben a Volgán lefelé. Megállítottam az evezősöket, hogy bevárjuk az ismeretlen tömeget, amely mindjobban közeledett felénk.

Ebben a percben a felhő mögé bújt a hold, és a felénk úszó tárgy még sötétebb lett. Már egészen a közelünkben volt, és mégsem tudtam, mi lehet.

- Mi lehet az? - kérdezték a révészek.

- Vitorlának nem vitorla, árbocnak nem árboc.

A felhő mögül hirtelen előbukkant a hold, és rettentő képet világított meg.

Egy akasztófa volt, amely tutajra erősítve úszott felénk. Gerendáján három holttest lógott. Ellenállhatatlan kíváncsiság fogott el, látni akartam az akasztottak arcát.

Parancsomra az emberek szigonnyal feltartóztatták a tutajt, és csónakom erősen hozzáütődött az úszó akasztófához. Kiugrottam a csónakból, és a következő pillanatban két iszonyú oszlop közt álltam. A telihold megvilágította a szerencsétlenek elváltozott arcát. Az egyik öreg csuvas volt, a másik orosz paraszt, erőteljes, fiatal, húsz év körüli legény. Amikor a harmadikra ránéztem, olyan erősen megindultam, hogy nem tudtam a részvét kiáltását visszafojtani. Vanyka volt, az én szegény Vanykám, akit ostobasága vitt Pugacsov hívei közé. Fejük fölé fekete táblát szegeztek, azon fehér betűkkel ez volt: *Rablók és lázadók*.

Evezőseim közönyös arccal vártak, amíg a tutajt a szigonnyal fogva tartották.

Megint a csónakba ültem, az akasztófás tutajt lefelé vitte a víz - alakja még sokáig feketéllett a sötétben. Végre eltűnt szemem elől, a csónak pedig kikötött a meredek, sziklás part mellett.

Bőséges borralalót adtam a hajósoknak. Az egyik elvezetett a rév közelében levő falu bírójához. Együtt léptünk be a házába. Amikor a bíró meghallotta, hogy lovakat akarok, elég gorombán fogadott, de a vezetőm odasúgott neki egy pár szót, mire gorombasága alázatos szolgálatkészségbe csapott át. Néhány perc alatt készen állt a trojka. Beszálltam, és megparancsoltam, hogy vigyen szülőfalumba.

Alvó falvak közt vágattunk el az országúton. Csak egytől féltem, hogy útközben feltartóztatnak. Mert ha a volgai éji találkozás a fölkelők közelségére mutatott is, egyben a hivatalos közegek intézkedéséről is tanúskodott. Minden eshetőségre készen zsebemben tartottam Grinyov ezredes parancsát meg Pugacsov menlevelét is. De nem találkoztam senkivel sem, és hajnaltájt megpillantottam a folyót és azt a kis fenyvest, amely mögött falunk volt.

A kocsis rácsapott a lovakra, és negyedóra múlva megérkeztünk N.-be.

Az udvarház a falu másik végén volt. A lovak vad vágásban száguldottak. A kocsis egyszerre csak visszafogta őket az út közepén.

- Mi a baj? - kérdeztem türelmetlenül.

- A sorompó, nagyságos uram - felelte a kocsis, aki csak nagy nehezen tudta megfékezni a nekítüzesedett lovakat.

Valóban magam is észrevettem a villás oszlopot és mellette a furkósbottal fölszerelt őrszemet. Ez a paraszt hozzám lépett, levette a sapkáját, és passzusomat kérte.

- Ez meg mi? - kérdeztem. - Minek ez a sorompó? Kit vigyázol?

- Hát bizony mi felkelésben vagyunk, bátyuska - felelte, és tarkóját vakargatta.

- Hol az uraság? - kérdeztem tovább, és szívem összeszorult.

- Hogy az uraságunk hol van? - kérdezte vissza a paraszt. - Hát az uraság, az a magtárban van.

- Micsoda, a magtárban?

- Bizony, Andrjuha, az írnok zárta őket oda, és mindnyájukat megkötözte, hogy elvigye őket atyuskánknak, a cárnak.

- Istenem! Tökfilkó, gyorsan nyisd ki azt a sorompót!... Mit tátod a szád ilyen soká?

A paraszt vonakodott. Kiugrottam a kocsiból, hatalmas pofont mértem rá (bocsánat), és magam nyitottam meg a sorompót. A paraszt hülyén bámult rám. Ismét beültem a kocsiba, és a házunk felé vágattam. A magtár a ház udvarán állott.

A bezárt kapu előtt is két bottal fölfegyverzett paraszt örködött. A kocsim épp előttük állt meg. Kiugrottam, és nekik rohantam.

- Nyissátok ki az ajtót! - kiáltottam rájuk.

Valószínűleg félelmes látvány lehettem; legalábbis mind a kettő elhajította furkósbotját, és kereket oldott. Megpróbáltam a zárat feltörni és az ajtót belökní, de az erős tölgyfa ajtó és az óriási lakat nem engedett.

E percben egy délceg, fiatal paraszt jött ki a cselédházból, és gőgösen megkérdezte, hogyan merészelek ekkora lármát csapni.

- Merre van Andrjuha, az írnok? - kiáltottam rá. - Tüstént vezessétek elélem!

- Én magam vagyok: Andrej Afanaszjevics, és nem Andrijuha! - válaszolta büszkén, csípőre tett kézzel. Válasz helyett galléron ragadtam, a magtár ajtaja elé vonszoltam, és ráparancsoltam, nyissa ki. Eleinte szabódott, de néhány „atyai intés” nem maradt hatás nélkül. Előhúzta zsebéből a kulcsot, és kinyitotta a magtárt. Átugrottam a küszöböt, és az egyik sötét sarokban, amelyet a keskeny padlásablak csak gyöngén világított meg, atyámat és anyámat pillantottam meg. Kezük kötéllal volt összekötve, lábuk vasra verve. Hozzájuk rohantam, és átöleltem őket, anélkül hogy egy szót is tudtam volna szólni. Mind a ketten csodálkozva néztek rám: a hároméves háborús élet úgy megváltoztatott, hogy nem ismertek meg. Anyám sóhajtott, és felzokogott.

Egyszerre egy drága, jól ismert hangot hallottam:

- Pjotr Andrejics, maga az?

Majd kővé meredtem.

Megfordultam, és egy másik sarokban megláttam Marja Ivanovnáat, aki szintén meg volt kötözve. Kardommal sietve elvágтам kötelékeiket. Apám némán nézett rám - nem mert hinni a szemének, de ragyogott az arca a boldogságtól.

- Isten hozott, kedves Petrusám, Isten hozott! - kiáltott föl végre, és szívéhez szorított. - Hála Istennek, megértük!

- Petrusám, gyermekem - szólongatott anyám. - Hogy is vezetett Isten errefelé? Jól vagy, egészséges vagy?

Ki akartam vezetni őket börtönükből, de amikor az ajtóhoz léptem, újra zárva találtam.

- Andruska! - kiáltottam. - Nyiss ajtót!

- Az ám! - felelte az írnok az ajtó mögül. - Csak csücsülj magad is a lyukban! Majd megmutatjuk neked, hogy szabad-e lármát csapni, és a cár tisztviselőit a gallérjuknál fogva rángatni!

Szétnéztem a magtárban, hogyan juthatnánk ki belőle. - Sose fáradj - szólt apám. - Sokkal jobb gazda voltam, semhogy lyukat hagytam volna a csűrömben, amin át tolvajok ki-be járkálnak.

Anyám, akit megjelenésem egy pillanatra a legnagyobb örömmel töltött el, ismét kétségbeesett, amikor látta, hogy nekem is osztoznom kell az egész család pusztulásában. De én nyugodtabb voltam már, hogy velük és Marja Ivanovnával lehettem. Volt egy kardom és két pisztolyom - kiállhattam hát egy ostromot. Aztán estefelé Grinyovnak is itt kellett lennie, hogy kiszabadítson bennünket. Elmondtam mindezt szüleimnek, és sikerült megnyugtatnom anyámat. Most egészen átadta magát a viszontlátás örömének.

- No, Pjotr - mondta atyám -, sok ostoba csínyet követtél el, és én eléggé haragudtam is rád. De minek gondoljunk most arra, ami elmúlt? Remélem, már megjavultál, és kitomboltad magadat. Tudom, hogy úgy szolgáltál, ahogyan derék tiszthez illik. Vigaszom vagy nekem, öregembernek. És ha most még megmenekülésemet is neked köszönhetem, kétszeresen örülök majd az életnek.

Könnyezve csókoltam meg a kezét, és Marja Ivanovnára néztem, aki úgy megörült jöttömön, hogy egészen boldognak és nyugodtnak látszott.

Délfelé egyszerre szokatlan kiáltozást, lármát hallottunk.

- Mi ez? - kérdezte apám. - Az ezredesed volna?

- Lehetetlen! - mondtam. - Este előtt nem lehet itt.

A zaj növekedett. Aztán félreverték a harangot, és egy csomó lovas ugratott az udvarba. E percben a fal egy keskeny nyílásán Szaveljics ősz feje bukkant elő, és szegény szolgám panaszos hangon kiáltotta:

- Andrej Petrovics! Avdotya Vasziljevna! És te, bátyuskám, Pjotr Andrejics! Mátuska, Marja Ivanovna! Nagy baj van! A gazemberek behatoltak a faluba, és tudod, ki a vezérük? Alekszej Ivanics Svabrin! Hogy vinné el az ördög!

Amikor Marja Ivanovna a gyűlölt nevet meghallotta, összezsápta kezét, és mintha megkövült volna.

- Halld - mondtam Szaveljicsnek -, tüstént indíts útnak lovas küldöncöt a *-i komphoz a huszárok elébe, és add az ezredes tudtára, milyen veszélyben forgunk.

- De kit küldjek, uram? Minden kölyök fölkelő, a lovakat meg mind elvitték. Ó, ó, már itt is vannak az udvaron, a magtár előtt!

E pillanatban hangok hallatszottak az ajtó előtt. Jelt adtam anyámnak és Marja Ivanovnának, hogy vonuljanak vissza egy sarokba, kardot rántottam, és az ajtó melletti falhoz álltam. Apám fogta a két pisztolyt, mindkettőnek a ravaszát fölhúzta, és mellém állt. A zár csikorgott, az ajtó kinyílt, és föltűnt az írnok. Rámértem egyet a kardommal - előrebukott, és elzárta a bejáratot. Ugyanekkor apám kilőtt az ajtón az egyik pisztollyal. Az ostromló tömeg szitkozódva hátrált. A sebesültet átvonszoltam a küszöbön, aztán újra bezártam az ajtót. Az egész udvar tele volt fegyveresekkel. Felismertem köztük Svabrint.

- Csak ne féljete - mondtam a nőknek. - Még nincs veszve minden. És maga, apám, ne lőjön még egyszer. Tartogassuk az utolsó töltényeinket!

Anyám halkán imádkozott. Mellette állott Marja Ivanovna, és angyali nyugalommal várta sorsunk eldőlését. Az ajtó mögül fenyegetőzések, szidalmak, káromkodások hallatszottak. Helyemen álltam, készen arra, hogy széthasítom a fejét az első vakmerőnek, aki betörne. Egyszerre elhallgattak a gonosztevők, és Svabrin hangját hallottam meg: nevemen szólított.

- Itt vagyok, mit kívánsz? - kiáltottam ki.

- Add meg magad, Bulanyin, hiábavaló minden ellenállás! Kíméld öreg szüleidet. A makacs-ság nem segít rajtad. Úgyis a kezem közé kerülsz.

- Próbáld meg, áruló!

- Sem a magam, sem az embereim életét nem teszem kockára, hanem folygújtom a hombárt, és akkor aztán meglátjuk, hogy segítesz magadon, te belogorszki Don Quijote! Most itt az ebéd ideje. Használd föl addig az időt okos megfontolásra. Viszontlátásra, Marja Ivanovna, magától nem kell bocsánatot kérnem, hisz ott van a lovagja: valószínűleg nem fog unatkozni a sötétben.

Svabrin távozott, miután őrt állított a magtár elé. Mindnyájan hallgattunk. Mindegyikünk elmerült a maga gondolataiba, amelyeket nem mert a másikkal közölni. Megpróbáltam elképzelni, mi mindent eszelhet ki a bosszúvágyó Svabrin. Magamra alig gondoltam, és bevallhatom, hogy szüleim sorsa sem aggasztott annyira, mint az, ami Marja Ivanovnára várt. Tudtam, hogy anyámat a parasztok szinte bálványozzák. Atyámat is szerették, szigorúsága ellenére, mert egyben igazságos is volt, és mindig tudta, mi kell alárendeltjeinek. Lázadásuk csak elétevelődés, pillanatnyi mámor lehetett, nem pedig az elégedetlenség kitörése. Valószínű tehát, hogy kíméletesek lesznek. De Marja Ivanovna? Micsoda sorsot szánt neki ez a züllött, lelkiismeretlen ember? Nem mertem végiggondolni ezt az iszonyú gondolatot, és elszántam

magamat - Isten bocsássa meg! -, hogy inkább megölöm, semhogy még egyszer ennek a kegyetlen ellenségnek a hatalmában lássam.

Megint eltelt egy óra. A faluból részeket nótázása hallatszott. Örök megirigyelte őket, és dühében csak úgy szórta ránk az átkozódást és szitkot.

Vártuk, Svabrin beváltja-e fenyegetését. Végre nagy mozgás támadt az udvaron, és ismét megszólalt a tiszt hangja:

- No, meggondoltátok-e a dolgot? Megadjátok-e magatokat?

Senki sem felelt.

Rövid idő múlva Svabrin szalmát hozatott. Néhány pillanat múlva tűzfény világította meg a sötét magtárt, és lassan füst hatolt be az ajtónyílásokon.

Ekkor Marja Ivanovna odalépett hozzám, megragadta kezemet, és halkán így szólt:

- Legyen már elég, Pjotr Andrejics! Ne döntse romlásba miattam magát és szüleit! Svabrin majd hallgat rám, eresszen ki!

- A világ minden kincséért sem! - kiáltottam őszintén. - Hát nem tudja, mi vár magára?

- Nem fogom túlélni szégyenemet - felelte nyugodtan. - De így talán megmenthetem jótevőmet és azt a családot, amely oly nagylelkűen fogadta magához a szegény árvát. Isten vele, Andrej Petrovics, isten vele, Avdotya Vasziljevna! Több volt, mint jótevőm. Adja rám áldását. És Isten áldja meg önt is, Pjotr Andrejics, higgye el, én... én...

Sírva fakadt, és eltakarta arcát. Majd megörültem. Anyám is sírt.

- Elég a beszédből, Marja Ivanovna - szólalt meg apám egyszerre. - Csak nem eresztünk ki egyedül a rablók közé? Maradj nyugodtan, és hallgass. Ha meg kell halni, mind együtt halunk meg.

- Hallgasd csak, mi fecsegnivalójuk van még azoknak odakint?

- Megadjátok magatokat? - kiáltotta be Svabrin. - Öt perc múlva égtek!

- Nem, gazember, nem adjuk meg magunkat! - felelte apám dörgő hangon.

Férfias arca, bár ráncok barázdálták, csodálatos akaratot árult el. Szeme villámlott szürke szemöldöke alatt. Aztán felém fordult, és azt mondta:

- Most!

Ezzel kilökte az ajtót. A tűz rögtön benyomult, és végignyaldosta a gerendákat, amelyeknek rései száraz mohával voltak betömve. Apám elsütötte a pisztolyt, átlépte az égő küszöböt, és elkiáltotta magát:

- Utánam!

Megragadtam anyám és Marja Ivanovna kezét, és kirohantam velük a szabadba.

A küszöb előtt, a földön feküdt Svabrin; apám öreg keze terítette le. A lázadók, akik váratlan kirohanásunkkor meghátráltak, azonnal megint felbátorodtak, és körülfogtak bennünket. Még sikerült néhány kardcsapást osztogatnom, de egy jól irányzott téglát mellen talált. A földre buktam, és egy percre elvesztettem eszméletemet. Amikor magamhoz tértem, Svabrint láttam magam előtt a véres fűvön kuporogni, és családomat körülötte.

Hónom alá nyúltak, miközben nagy tömeg paraszt, kozák és baskír vett körül minden oldalról. Svabrin halotthalvány volt. Egyik kezét sebesült oldalára szorította. Arca gyűlöletet, fájdalmat fejezett ki. Lassan fölemelte fejét, rám nézett, és gyöngye, elcsukló hangon azt mondta:

- Akasszátok föl... őt és mindnyájukat, csak a lányt ne...

A tömeg rögtön körülvett és ordítózva a kapu felé vonszolt. De hirtelen eleresztettek, és szanaszét szaladtak, e pillanatban vágatott be a kapun Grinyov huszárszázada élén, kivont karddal.

A lázadók mindenfelé szétszóródtak. A huszárok üldözőbe vették, vagdalták és foglyul ejtették őket.

Grinyov leugrott lováról, köszöntötte szüleimet, és erősen megszorította a kezemet.

- Úgy látszik, épp jókor érkeztem, ugye? - mondta. - Á, hiszen itt van a menyasszonyod is!

Marja Ivanovna fülig elpirult.

Apám odalépett hozzám, és nyugodt, bár megindult hangon köszönetet mondott neki. Anyám a nyakába borult, és mentőangyalunknak nevezte.

- Kerüljön beljebb, kérem - mondta apám, és bevezette a házba.

Amint Grinyov elment Svabrin mellett, megállott.

- Ki ez? - kérdezte, szemügyre véve a sebesültet.

- Ez a banda vezére! - szólt apám a vén harcos büszkeségével. - Isten irányította öreg kezemet, hogy megbüntessem ezt a fiatal gonosztevőt, és bosszút álljak rajta fiam véérért.

- Ez Svabrin - mondtam Grinyovnak.

- Svabrin! Rendkívül örülök. Huszárok, vigyétek, és mondjátok meg az orvosnak, hogy kötsze be a sebeit, és úgy őrizze, mint a szeme világát. Svabrint feltétlenül haditörvényszék elé állítjuk. A főbűnösök közül való, és vallomásai nagyon fontosak lesznek.

Svabrin fölnyitotta bágyadt szemét. Arcán e pillanatban csak a testi szenvedés kifejezése látszott. A huszárok egy köpenyre fektetve elvitték.

Bementünk a házba. Reszketve néztem körül mindenfelé, eltelve gyermekkori emlékeimmel. Minden a régiben volt, semmit sem mozdítottak el a helyéről. Svabrin nem engedte meg a fosztogatást - még elvetemültségében is tartózkodott a becstelen nyereszkeskedéstől.

A cselédség ismét megjelent az előszobában. Ők nem vettek részt a lázadásban, és teljes szívükből örültek megmenekülésünknek. Szaveljics volt a legboldogabb. Ő ugyanis az általános izgalomban az istállóhoz szaladt, amelyben Svabrin lova volt, megnyergelte, titkon kivezette, és - hála a kavarodásnak - észrevétlenül a komphoz vágatott rajta. Az ezredet már a Volga innenső partján találta, ahol éppen pihenőt tartott. Amint Grinyov megtudta, milyen veszélyben forgunk, nyomban indulást parancsolt, vágóban sietett segítségünkre, és hála istennek, még jókor érkezett.

Grinyov ragaszkodott hozzá, hogy az írnok fejét néhány órára a kocsma előtt póznára tűzzék.

A huszárok visszatértek az üldözésből, néhány foglyot hoztak magukkal. Ugyanabba a magtárba zárták őket, amelyekben mi az emlékezetes ostromot kiálltuk.

Mindenki visszavonult szobájába. Szüleimnek szükségük volt a nyugalomra, én meg, aki egész éjjel le sem hunytam a szememet, levettem magam az ágyra, és mindjárt mélyen elaludtam. Grinyov elment, hogy a szükséges intézkedéseket tegye.

Estefelé összegyűltünk a szalonban a számovár mellett, és vidáman beszélgettünk az átélt veszélyről. Marja Ivanovna töltötte a teát. Mellette ültem, és csupán vele foglalkoztam. Úgy látszott, szüleim jó szemmel nézik gyöngéd viszonyunkat. Ez az este még most is él emlékezetemben. Boldog voltam, tökéletesen boldog - és ilyen percet nem sokat nyújt a szegény emberi élet.

Másnap reggel közölték apámmal, hogy a parasztság összegyülekezett az udvarház előtt, hogy bűnét beismerje. Atyám kiment a tornácra. Amint a parasztok meglátták, térdre estek.

- No, ostoba fickók - mondta -, mi jutott az eszetekbe, hogy föllázadtatok?

- Bűnösök vagyunk, nagyságos urunk! - felelték, mind egyszerre.

- Bűnösök, bűnösök! Előbb számárságokat csinálnak, aztán maguk is megbánják! Megbocsátok, mivel Isten abban az örömben részesített, hogy viszontláthattam Pjotr Andrejicset. No jó, a megalázódó tarkót nem éri kard.

- Bűnösök, igen, bűnösök vagyunk! - kiáltották újból a parasztok.

- Látjátok, micsoda szép időt adott az Isten: itt az ideje, hogy a szénát betakarítsuk, ti meg, naplopók, mit csináltok már három nap óta? Bíró, hívd őket mind össze szénakaszálásra, és legyen gondod rá, te vörös gazember, hogy Illés napjára be legyen takarítva mind a széna! És most takarodjatok!

A parasztok meghajoltak, és indultak a robotra, mintha mi sem történt volna.

Svabrin sebe nem volt halálos. Jó fedezet alatt Kazanyba vitték. Ablakomból láttam, amint a szekérre fektették. Pillantásunk találkozott, ő lehajtotta fejét, én meg gyorsan hátraleptem az ablakból: attól tartottam, hogy az a látszata lenne, mintha megalázott ellenségem balsorsának örvendeznék.

Grinyovnak tovább kellett menetelnie. Bármennyire szerettem volna még pár napig a szülői házban maradni, elhatároztam, hogy vele tartok.

Indulásunk előestéjén szüleim elé járulva, térdre borultam előttük akkori szokás szerint, és áldásukat kértem házasságomhoz. Fölemeltek, és örömkönnnyek közt adták beleegyezésüket. Hozzájuk vezettem Marja Ivanovná, aki sápadt volt és reszketett. Áldásukat adták ránk.

Nem írom le, hogy mit éreztem ebben a pillanatban. Aki már volt a helyzetemben, az úgyis el tudja képzelni, aki pedig sohasem volt, azt nem győzöm eléggé sajnálni, és csak azt a tanácsot adhatom neki, hogy - ameddig még nem késő - legyen szerelmes, és kérje a szülői áldást.

Másnap az ezred továbbindult. Grinyov elbúcsúzott az enyéimtől.

Mindnyájan meg voltunk győződve róla, hogy a katonai műveletek nemsokára véget érnek, és én azt reméltem, hogy egy hónap múlva boldog férj lehetek.

Amikor Marja Ivanovna búcsút vett tőlem, a jelenlevők előtt megcsókolt.

Lóra ültem - ismét Szaveljicssem kíséretében -, és az ezred megindult. Még soká néztem vissza a szülői házra, amelyet másodszor hagytam el. Szomorú előérzet fogott el. Olyan volt, mintha azt súgná valaki, hogy még nincs vége minden bajnak: szívem új viharokat sejtett.

Nem írom le menetelésünket és a háború befejezését. A falvakat, amelyeken keresztülvonultunk, feldúlták Pugacsov katonái, mi pedig kényszerűségből elvettük a lakosságtól azt is, amit a zsványok meghagytak.

Az emberek nem tudták, kinek engedelmeskedjenek. A közigazgatás mindenütt szünetelt, a földesurak az erdőkben rejtőzködtek. Mindenütt rablóbandák garázdálkodtak. A különítmények vezetői, akiket Pugacsov üldözésére küldtek - amikor már Asztrahany felé menekült -, önkényesen büntettek bűnöst és ártatlant... Az egész környék, amely ennek a tűzvésznek martalékává lett, rettenetes állapotban volt. Isten ne adja, hogy lássak még orosz lázadást: esztelen, kíméletlen valami. Azok, akik nálunk ilyen lehetetlen felfordulásokat eszelnek ki, vagy fiatal emberek, akik nem ismerik népünket, vagy pedig kőszívűek, akik más ember fejét káposztának nézik, de a saját nyakuk sem ér meg nekik egy garast.

Pugacsov menekült. I. I. Michelson üldözte. Nemsokára megtudtuk, hogy teljesen leverték. Végül Grinyov hírt kapott tábornokától a trónbitorló elfogatásáról, és egyúttal parancsot is kapott a megállásra. Végre hazatérhettem. Szívemből örültem, de furcsa érzés mérgezte boldogságomat.

-&-